

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1974

A TARTALOMBÓL

BERTÓK LÁSZLÓ
BIHARI SÁNDOR
DEMÉNY OTTÓ
GALAMBOSI LÁSZLÓ
MAKAY IDA
VERSEI

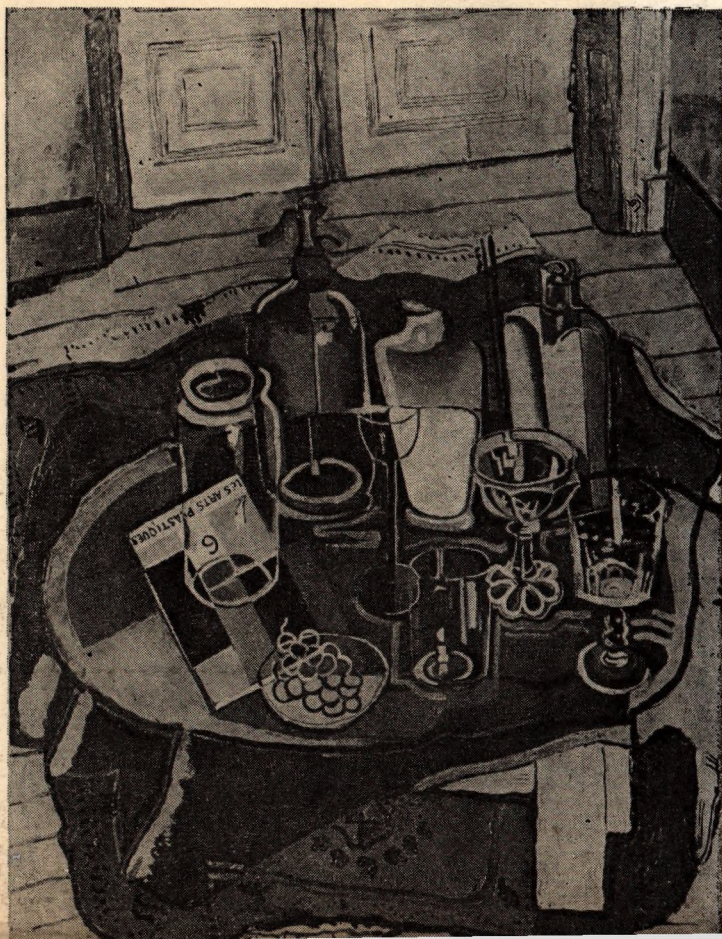
CZELE GYÖRGY
TAMÁS MENYHÉRT
THIERY ÁRPÁD
SZÉPPRÓZÁJA

BERTHA BULCSU:
INTERJÚ
KARINTHY FERENCCEL

KARINTHY FERENC:
HOSSZÚ WEEKEND

BÉLÁDI MIKLÓS:
ILLYÉS GYULARÓL
MIKLÓS PÁL:
KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

POMOGÁTS BÉLA:
JUHASZ FERENC RÓL

6,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI

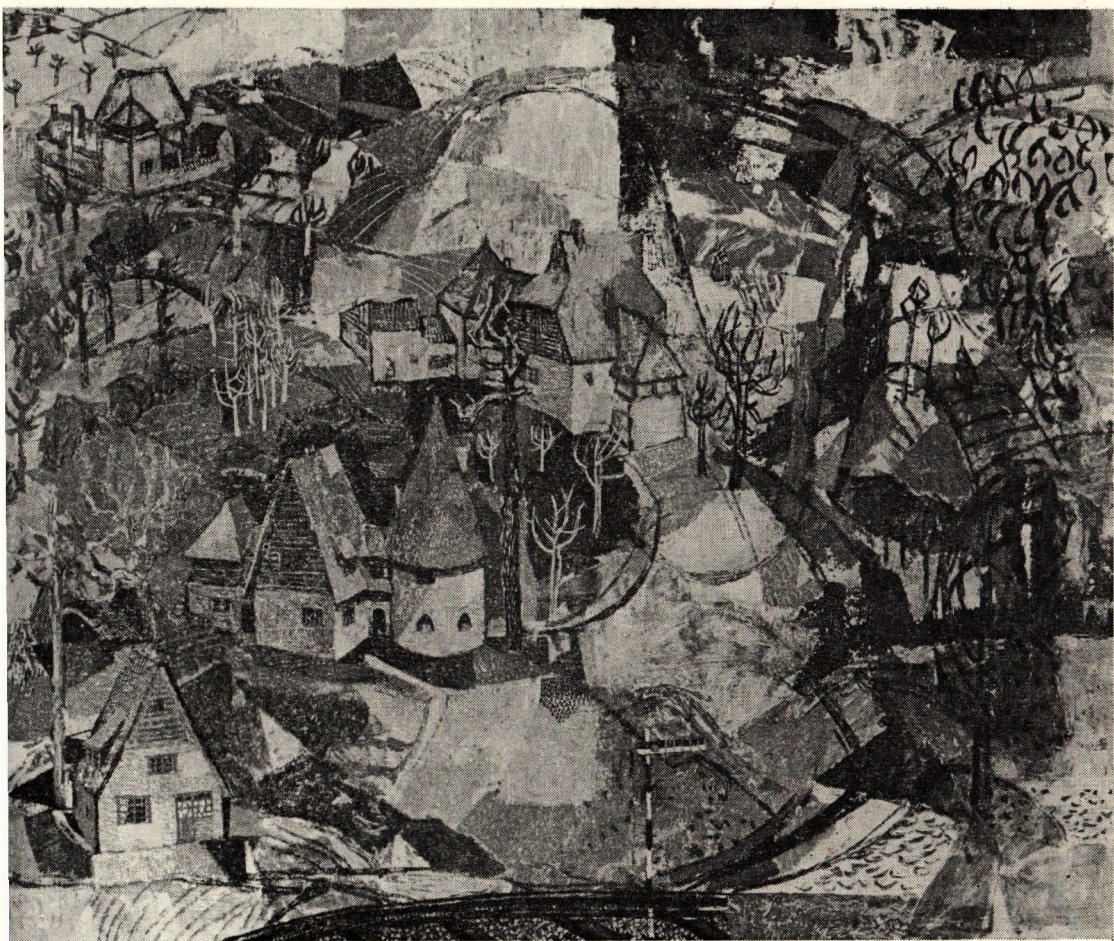
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
BÉLÁDI MIKLÓS
BIHARI SÁNDOR
BODRI FERENC
CZELE GYÖRGY
CZIGÁNY GYÖRGY
DEMÉNY OTTÓ
FUTAKY HAJNA
GALAMBOSI LÁSZLÓ
KARINTHY FERENC
KISS DÉNES
MAKAY IDA
MÁTYÁS FERENC
MIKLÓS PÁL
POMOGÁTS BÉLA
TAMÁS MENYHÉRT
THIERY ÁRPÁD
TUSKÉS TIBOR
ZENTAI MÁRIA

KÉPEK

DRÉGELY LÁSZLÓ
FICZEK FERENC
GROSS ARNOLD
HERMANN MAX MAXY
KISMÁNYOKI KÁROLY
KORNISS PÉTER
KOVÁCS ZOLTÁN
LANTOS FERENC
LISZTES ISTVÁN
MÓSER ZOLTÁN
NGUYEN TU NGHIEM
NGUYEN VAN THIEN
PINCZEHELYI SÁNDOR

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVII. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

1974. ÁPRILIS

TARTALOM

BERTÓK LÁSZLÓ versei: Uram, Még te sem, Ess, eső! - -	291
THIERY ÁRPÁD: Zsófia-ligettől Veszprémig - - - -	293
TAMÁS MENYHÉRT: „Mert a föld nem futhat el önmagától”	300
DEMÉNY OTTÓ versei: A költészet sebei, Költő barátom -	304
BIHARI SÁNDOR versei: Lüktető drótok, gerendák, A víz megvakul - - - - -	306

*

BERTHA BULCSU: Interjú Karinthy Ferencsel - - - -	307
KARINTHY FERENC: Hosszú weekend (színmű-részlet) -	317
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei: Megtiportan, Betegen - -	325
CZELE GYÖRGY: Tévedések (elbeszélés) - - - -	327
CZIGÁNY GYÖRGY versei: Régi vándordal, Aszfaltfolyók -	338
MIKLÓS PÁL: Képzőművészeti krónika - - - - -	340
BODRI FERENC: Művészeti könyvszemle - - - - -	348
MÁTYÁS FERENC: A férfi (vers) - - - - -	353

*

BÉLÁDI MIKLÓS: A költő stigmái (<i>Illyés Gyula: Minden lehet</i>) - - - - -	355
POMOGÁTS BÉLA: Juhász Ferenc halottaskönyve (<i>A Meg- váltó Aranykard</i>) - - - - -	362
MAKAY IDA versei: Forró zendülés, Hajnali négysoros, Mindszenti nyár - - - - -	371
TÜSKÉS TIBOR: A műelemzés kézikönyve (<i>Péczely László: Bevezetés a műelemzésbe</i>) - - - - -	372
FUTAKY HAJNA: Rába György: Lobbanások - - - -	376
KISS DÉNES: Makay Ida: Mindörökké - - - - -	379

ZENTAI MÁRIA: Ágh István: Jóslatok az újszülöttnék	- -	380
A Jelenkor krónikája	- - - - -	383

K É P E K

PJNCZEHELYI SÁNDOR fotógrafikái	- - -	292, 354, 361
KISMÁNYOKY KÁROLY fotógrafikái	- - -	316, 337, 382
FICZEK FERENC fotógrafikái	- - - - -	324

*

NGUYEN TU NGHIEM: Régi idők tánca	- - - - -	342
GROSS ARNOLD: Kondor Béla emléklap	- - - - -	345
LANTOS FERENC kiállításán (Fotó: <i>Nádor Katalin</i>)	- - -	347
NGUYEN VAN THIEN: Tó Hanoi központjában	- - - - -	352

(Kovács Ferenc fotói)

M ű m e l l é k l e t e n

- 1-2. Karinthy Ferenc-portrék
(MÓSER ZOLTÁN fotói)
- 3-4. KORNISS PÉTER fotói:
Táncházban
Betlehemesek

A b o r i t ó n

- HERMANN MAX MAXY: Csendélet
- DRÉGELY LÁSZLÓ: Ikon-fej
- KOVÁCS ZOLTÁN: Sztána
- LISZTES ISTVÁN: Alkony

(Bokor Zsuzsa és Kovács Ferenc fotói)

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámlára. Évi előfizetési díj 72,— Ft.

74-876 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Uram

*A csend megint.
Ajtónyíláson át
a becsúsztatott tiszta lap,
fény négyszöge a padlón,
és fenn a lassú, nagy madár.
All. Ráér. Tudja, odaér.
És a vásznon az uborkafa,
Uborkafa Úr ábrázata,
most az egyszeregy pengéi közt.
Hallgatnak a szótárírók,
leborulva a fűszál előtt
a részletek méltóságát tanulják.
Itt kezdődik Uram!
Nem vitaminpótló löversenyek,
könyvből merített ihletek,
uborkafa árnyékos páholya.
Ezékiel! – Uram.
Fénykéve fal töve a sivatagban,
homok a hányás tejútrendszerén,
körben a csend, elől a tiszta lap,
belül: az utolsó vonat.*

Még te sem

*Ennyire tisztességesen
csak a növény, a megbolondított,
magánszorgalmú búzatábla,
ennyire
csak a legendák félhülye szentjei,
a nem evilágból valók,
ennyire
csak az öntudatlanság határán,
az anyag csont-ölen
ennyire,
csak a Mindenség nyugtalan ritmusára
lúktetők ennyire,
ennyire
még te sem.*

Ess, eső!

*Ess, eső! varjúváros
utcáit ámitsd patakokká,
mosd arcomat tengerfenéig,
töltsd tele hittel, szerelemmel,
varjúcimert, koronát, kardot
kényszeríts varjúszárny alá,
szivárogyj a szárnyak alá,
tükör előtt emlegetett
kalapok éjjele alá,
ömölj torkomon lefelé,
szűrj ki bőrömön csillagaidat,
varjúisten tollából takarót,
varrjál fészket a szerelemnek,
mosd Ariadné fonálát
varjúként szálló növényekig,
varjútollú kutyáig, halakig,
át a károgó felhőn ujjamig,
mert kívül-belül sötétségben,
varjúnál varjúbbr feketében,
mert a város fölött a vonat,
Noé bárkája tele varjúval,
hova száll, ha itt a galamb,
hova száll a galamb?*

Zsófialigettől Veszprémig

1944. október.

Az országúton tompított világitással német katonai autóoszlop haladt Budapest felé. A nyirkos ponyvák alatt szunyókáló katonák Zsófialigetnél erős fékezésre riadtak fel. Az oszlopot vezető héttonnás szállító kocsi két kereke defektet kapott, a nedves úton keresztbe fordult, és elzárta a keskeny, töltés-szerű utat. Az oszlop megállt, összetorlódott. Az első kocsi körül összegyűlt katonák dühösen szitkozódtak. Fogalmuk se volt, hogy a polaszegeket egy órával előbb, a tizenhárom éves Polányi Pista partizánfelderítő információja alapján szórták le a katonai oszlop elé.

Kis idő múlva a sötétből egy katonaruhás, rokkantnak álcázott, elhanyagolt külsejű férfi bicegett elő. Megállt a katonák mellett.

– Mi történt bajtársak? – kérdezte kifogástalan német kiejtéssel.

– Látod! Defektet kaptunk! – válaszolta bosszúsan az első kocsi sofőre, és hozzákézdtek a szereléshez. Lámpát nem gyűjthettek, az elsötétítési parancs betartása az autók számára nemcsak kötelező, de ajánlatos is volt.

– Ez a legjobb autókkal is előfordul, és ettől a defektől még meg fogjuk nyerni a háborút.

A katonák bólogatva helyeseltek.

– Az biztos, hogy megnyerjük.

– Heil, Hitler! – rántotta fel a magasba a karját a rokkant külsejű ember, majd katonaköpenyének mély zsebéből nagy üveg pálinkát húzott elő.

– Snapsz! – derültek föl a közelállók.

– Snapsz!... Snapsz!... – hullámozott végig a csodálkozás az autóoszlop mentén, s a hátul tartózkodó katonák is közelebb húzódtak.

A pálinkás üveg körben járt.

Ez idő alatt az őrizetlenül hagyott leghátsó kocsiról a partizáncsoport tagjai a fegyvereket s lőszeres ládákat lerakták, majd a töltés alját elborító bozótosba rejtették. Zaj nélkül, beidegzett mozdulatokkal dolgoztak. A pálinka időközben elfogyott, és a katonai oszlop második kocsijának a kerekei is kezdtek leereszteni. A német katonák csak másfél óra múlva indulhattak tovább. Amikor már messze jártak, akkor a partizáncsoport tagjai visszajöttek a bozótosban elrejtett fegyverekért s lőszerért, és a zsákmánnyal elindultak Zsófialiget felé.

A csoport lőszerraktára kockázatos helyen volt, a Kossuth utcában egy magyar származású, a német megszállás után kilépett SS-tiszt villájában, aki 1944 márciusa után beköltözött Pestre, és az akkori Közlekedésügyi Minisztériumban vállalt állást. A villa előtt ettől kezdve német katonai őrség állt. A partizáncsoport vezetői hosszas megfontolás után döntöttek a volt SS-tiszt villájának a pincéje mellett, amelyet legjobban az elhanyagolt kert vége felől lehetett megközelíteni. A pincét faraktárnak használták. A csoport tagjai éjszaka kibontották a pince egyik vakablakát, vödörrel elhordták a földet s a termelékét, majd visszarakták a téglákat. Senki se mert arra gondolni, hogy

a volt SS-tiszt villájában, a német őrség háta mögött van a Zsófia-ligeti partizáncsoport fegyver- és lőszerraktára.

Csonka Dezső ennek a partizáncsoportnak volt a tagja.

A csoport 1944. márciustól december 26-ig, Zsófia-liget és környékének a felszabadulásáig működött. Az újpesti partizánokkal álltak kapcsolatban, és feladatuk szerint a német utánpótlás szállításait akadályozták, illetve fegyvereket és lőszert zsákmányoltak az ellenállási mozgalom számára. Rengeteg fegyvert és lőszert szereztek a német utánpótlástól, és ebben a cseppet sem veszélytelen munkában a csoport hűséges és fontos segítőtársai voltak azok a 12–14 éves fiúk és lányok, akik a csoport vezetőit rendszeresen tájékoztatták a katonai felvonulásokról és más adatokról. Állandóan a német katonai szállítmányok közelében kószáltak, az autók körül játszadoztak, a labdát felfeldobták a ponyva tetejére, így könnyen benézhettek a teherautók belsejébe. Előfordult, hogy a kocsira maga az őrszem tette föl a gyerekeket, akik mind komolyak és titoktartók voltak.

Csonka Dezső is gyerekfejjel, de még 1933-ban, polgárista korában kapcsolódott be a mozgalomba, Budapesten a Hernád utcai MTE-ben, ahová tornászni járt. Az egyesületben egy idő után az idősebbektől kisebb-nagyobb feladatokat kaptak, mint a Népszava (az akkori egyetlen legális munkásújság) árusítása, röplapok terjesztése, munkásjelszavak festése. Többször előfordult, hogy éjszaka a körzetben letartóztatták a baloldali érzelmű férfiakat. Másnap az újságok vastagbetűs címeikkel jelentették, hogy „felszámolták a Kommunista Pártot”. A következő éjszaka Csonka Dezsőék telefestették az utcákat és a falakat fasisztaellenes jelszavakkal.

Az első nagyobb „ütközete” 1938 szeptemberében volt.

Az ország legális pártjai választásra készültek. A nyilas mozgalom választás előtti nagygyűlést rendezett a budapesti Tattersallban. A pesti munkásság főleg plakátok ragasztásával erős ellenállást fejtett ki, a nyilas fiatalok azonban rendre leszaggatták a munkások plakátjait. Csonka Dezső a tattersalli nagygyűlés napján a kistarcsai vasúti hídnál lévő útkereszteződésben ragasztotta a Szociáldemokrata Párt plakátjait. A létrát a villanyoszlopnak támasztotta, a plakáttal, csirizes vödörrel felmászott, amilyen magasra csak lehetett, és munkához látott. Közben megérkezett a HÉV-szerelvény, rajta a község egyenruhás nyilas fiataljai, akik részt vettek a nagygyűlésen. Csonka Dezső egykori iskolatársai közül többen beléptek a hungarista mozgalomba, ahol a nyilaspárttól egyenruhát: fekete csizmát, fekete csizmanadrágot és fekete, úgynevezett „frakk” kabátot kaptak. A HÉV-vel érkező hungaristák között volt a vezetőjük, B. Tibor is, Csonka Dezső egykori osztálytársa. B. Tibor észrevette a létra tetején kapaszkodó Csonka Dezsőt.

Odament a villanyoszlop alá és felkiáltott.

– Szedd le azt a plakátot és gyere le onnan!

A többi hungarista távolabb megállt, tizenöten lehettek.

– Gyere föl értem! – szólt le Csonka.

B. Tibor a barátaira pillantott, majd mintha ebből a pillantásból merítette volna: erős elhatározással a létrához indult. A lába a harmadik fokon volt, amikor Csonka Dezső fentről a fejére zúditotta a vödör csirizt. B. Tibor a nyilasfiúk legnagyobb megdöbbenésére fekete egyenruhájában visszazuhant a létráról. Abban a pillanatban előbukkant Csonka Dezső két plakátragasztó barátja, és a meglepetéséből még fel sem ocsúdó B. Tibort meghempergették

az utca porában. A nyilasfiúk ijedtükben szétrebbentek. B. Tibor pedig felfogva a szörnyű csúfságot, keservesen sírva fakadt.

A kistarcsai vagon- és gépgyárral szemben, a munkáskolónia szélén volt egy vendéglő. A tulajdonos hiteleket adott, a szociáldemokraták naponta oda-jártak, szinte klubszerű élet folyt. A vendéglő 1938 után valóságos hadszínterré változott. A szociáldemokraták és a nyilasok közötti nyílt és sorozatos összecsapások színhelye lett. Az összecsapásoknak híruk ment. A nyilasok megcsúfolásából legendák születtek. Ivanics Ödönről, a hatalmas termetű és erejű bőrkabátos sofőrrel, aki egymaga elbánt nyolc-tíz nyilással, félelmetesen kezelte a szódásüveget, széket, poharat, de legenda született alacsony termetű, már-már vézna barátjáról, Kapala Miklósról is, aki egyszer a kocsmában a vesztre vette föl a fogasról a menekülő Ivanics bőrkabátját, mert a telefonbejelentésre érkező csendőrök „egy bőrkabátost” kerestek, aki kegyetlenül elverte a nyilas testvéreket. Azt hitték, hogy Kapala Miklós a félelmetes erejű verekedő. Magukkal vitték, és alaposan megverték a csendőrségen, de Kapala Miklós nem adott ki senkit. A csendőrök a bőrkabátot végül is az ajtófélfára akasztották: hátha érte meg az igazi tulajdonosa. A bőrkabát talán a mai napig is ott lógna, ha nem jön közbe a felszabadulás . . .

A németek 1944. december 26-án hajnali négy órakor feladták a Budapesttől húsz kilométerre lévő állásaikat, és behúzódtak a fővárosba. Csonka Dezsőék partizáncsoportja a németek után indult, a 3. számú műút irányába. A csoport egyik része Méhész János vezetésével megakadályozta a műútnál a vasúti és közúti hidak felrobbantását. Csonkáék csoportja a nagytarcsai elágazáshoz igyekezett, csaknem futva, de elkéstek: a németek az odaérkezésük előtt öt perccel robbantották fel a vasúti hidat. Jóformán még fel sem ocsúdtak, amikor román felderítő járőrök bukkantak fel, és ráfutottak az aknazárra.

Csonkáék kitűnően ismerték a terepet. A hajnali szürkületben keleti irányba szerencsésen átkeltek az aknazáron, és elindultak az országúton. Alig haladtak egy kilométert, amikor összetalálkoztak az első szovjet felderítővel. A felderítők megálltak, s megállt mögöttük a könnyűlovasság és a felderítő gépkocsizók. Csonka Dezső egy hadnagynak megmutatta az aknazárat, majd autóbá ültek, és az aknazárat kikerülve átkeltek a 3. számú műútra. Az egységek veszteség nélkül keltek át ezen a szakaszon. Csonka Dezső a Keleti pályaudvarig velük tartott, közben irányítókat tettek le, majd a pályaudvartól egy másik autóval visszavitték Zsófia-ligetre.

Két nappal később az Erhardt-villába hívták, ahol Malinovszkij marsall főhadiszállása volt.

*

Az ember ötvennégy éves korában már nem nagyon hasonlít arra, aki harminc évvel korábban volt, hősnék pedig szinte felfoghatatlan: ő volna az a fiatalember, aki félelem nélkül hajtotta végre a veszélyes és bonyolult partizánakciókat? Csonka Dezsőben azonban maradt valami azokból az időkből. Zömöken, összekulcsolt kézzel ül a Veszprémi Faárugyár igazgatói irodájában, ruhájának hajtókáján partizánjelvény fénylik. Az igazat megvallva egy csöppet sem olyan, mint amilyennek mostanában egy ilyen gyár igazgatóját elképzeljük. Sötét ruhája ugyan éppen olyan sötét és jólszabott, mint más igazgatói irodákban, a szekrényeiben, fiókjaiiban ugyanolyan pontos kimutatások találhatóak, mint más igazgatói szekrényekben, az italos üveg is ugyanúgy a tárgyalófélfel rendelkezésére áll, mint máshol . . . Csonka Dezső a lelkében, a gondolkodásában megmaradt munkásnak, aki nagyon büszke az igaz-

gatói iroda minden igényt kielégítő bútorzatára, mely teljes egészében a gyár terméke, legalább olyan büszke, mint a gyár nagy külföldi üzletkötéseire, az évi százmilliós termelésre. Rövid, célszerű mozgásában is megőrzött valamit a régi időkből, amikor üzemlakatos volt az Emergében. A nyáron egyik nap végigvezetett az üzemen. Csarnokról csarnokra haladva többször is elgondoltam: egyszerűségéből, természetes, otthonos mozgásából ítélve, aki nem ismeri, mesterembernek is nézhetné, aki éppen szerszámért siet át egyik szerelőműhelyből a másikba.

– Amikor jelentkeztem Malinovszkij marsall parancsnokságán, legnagyobb meglepetésemre tizenhat tagú partizáncsoportunk teljes névsora ott volt a szovjetek asztalán – hajol előre, mintha valamiről mielőbb szeretne meggyőzni. – Vagyis mindent tudtak rólunk . . . Azt a feladatot kaptuk, hogy alakítsuk meg a demokratikus rendőrséget. Peregí Géza lett a parancsnok, én a politikai helyettes, és egyben az összekötő a szovjet és a magyar hatóságok között. Két nap múlva megalakítottuk a pártot. A titkár Kapusztá József lett, aki az emigrációból jött haza. Franciaországban, Le Havre területének a titkára volt . . . Sok dolgot megcsináltunk, bizony!

– Például?

– Például nem volt ennivaló. Tüzelő sem. 1945 januárban létrehoztuk az ország első termelőszövetkezetét. Fakitermeléshez kezdtünk. Mi biztosítottuk akkor a főváros pékségeinek és gyermekintézményeinek tüzelőjét. Az első szállítmányt az apám kísérte be Pestre, a kenyérsütéshez . . . Na, és a lovak?

– Mi történt a lovakkal?

– A szovjet parancsnokság a helyi Nemzeti Bizottságnak adta a sérült, alakulatoktól lemaradt, gazdátlan lovakat. Mi meg lókorházat szerveztünk. A jó lovakat kiosztottuk a parasztnak, hogy dolgozzanak velük. A gyógyítható lovakat meggyógyítottuk, a sérülteket pedig beosztottuk vágóra. Fejenként mindenki húsz deka lóhúst kapott. Nagy szó volt ez akkor! . . . Aztán. Több kocsira való talpbőrt találtunk egy volt gyárosnál. Elkoboztuk, feldaraboltuk. Mindenki kapott egy pár cipőre valót . . . Februárban megnyitottuk az óvodát és a napkózt. Minden nyugdíjas és munkaképtelen házaspár ingyen kapott öt mázsa fát, és ingyen szállítottuk nekik haza. Ha a pártok valamiben nem tudtak megállapodni, összehívtuk a népgyűlést. Micsoda népgyűlések voltak! . . . Hát, így éltünk akkor. Ilyenek voltak . . .

Megszoktam, hogy a régi emberek könnyen elérzékenyülnek a régi dolgok fölött tünődve. Csonka Dezső biztosan, a külső meghatódottság legkisebb jele nélkül válogat az emlékei között. Belül közben mi játszódik le benne? Azt nem tudhatom. Az arca fegyelmezett.

– A nyilasok és más háborús bűnösök számára – folytatja – létrehozták a központi internáló tábort. A tábor politikai helyettese lettem. Az új rendőrség egyszerű munkásemberekből állt össze . . . 1945. április huszonötödikére jelezték, hogy megjön a parancsnok, Kürti István százados. Két bőrdöndel érkezett a HÉV-en. A táborban aztán jól megtollasodott. Hét végén pénztétek ellenében hazaengedte a foglyokat vikendezni. Volt aki visszajött, volt aki elfelejtette. Sok volt a visszaélés. 1945 őszén kénytelen voltam a nagybudapesti rendőr-főkapitányhoz fordulni, aki ugyancsak partizán volt. A jelentéseim azonban eltűntek, majd váratlanul egyszer csak elbocsájtottak. Persze, rövidesen minden kitudódott. Az elbocsájtást hatálytalanították, Kürtiről pedig kiderült, hogy háborús bűnös. Hét évre ítélték. Engem behelyeztek a buda-

pesti főkapitányságra, de én akkor már azt kértem, hogy engedjenek vissza a polgári életbe.

Az akkor még angol érdekeltségű, hatezer munkást foglalkoztató Emergé-be ment dolgozni, mint üzemlakatos. Pártmunkában megbízták a hadigondozottak ügyeinek az intézésével. Tiszta lelkiismerettel, forradalmár módjára védte a gyár hadigondozottjainak az érdekeit. Könnyen előfordult, hogy nem kapták meg időben a segílyt, a ruhát. Ilyenkor Csonka Dezső rácsapott az igazgató íróasztalára. Nem szerették, az üzem régi vezetői mielőbb szerettek volna megszabadulni tőle. 1947-ben majdnem sikerült. A párt a választási előkészületekhez egy hónapra kikérte a gyártól. Szó nélkül elengedték, de amikor visszajött, nem adtak neki munkát. Három hétig műhelyről műhelyre bolyongott, míg végül egy fiatal mérnök megszánta és magához vette.

1948-ban végleg megvált az Emergétől. Pártiskolára küldték.

Itt akár be is fejezhetném azzal, hogy a pártiskola után a sümegi járás következett, ahol két éven át a járási pártbizottság titkára volt.

*

– Zala megye tíz járása között ez a legelmaradottabb, mindenben az utolsó helyen áll – indították útnak Sümegre. – Sok ott a volt földbirtokos. Nem halad a vetés, rossz a beszolgáltatás, rengeteg a rémhír . . .

Csonka Dezső akkor huszonöt éves volt.

E két esztendő története tele van álmatlan éjszakákkal, komoly győzelmekkel, forradalmár kópéságokkal, kudarcokkal, leleményekkel, taktikai lépésekkel, amelyeket nem volt ideje jó előre megtanulni, „menet közben” sajátította el, hogy mi a valódi határozottság, mit jelent az embereket az egytől a kettőig elvezetni, akik között a volt cseléd éppen úgy megtalálható, mint a volt földbirtokos. A nagy igazságszolgáltatás, a rendezkedés és a boldogság ideje volt ez.

Az 1949-es választások előtt a járásból behívatta magához az autóval rendelkező grófokat, bárókat. Első vendége a szalapai gróf volt. Hatalmas, öreg Ford kocsija a pártbizottság előtt gözölgött a márciusi hidegben, a gróf pedig bent izzadt Csonka Dezső szobájában.

– Jó híreket hallottam magáról, gróf úr! – ült le vele szemben Csonka Dezső. – Azt beszélik, hogy maga demokratikus érzelmű ember.

– Természetesen, titkár úr!

– Akkor segíthetne nekünk.

A gróf elképedt.

– Ön? Miben lehetek én a szolgálatukra?

– A kocsijára van szükségünk, gróf úr.

– Természetesen a rendelkezésükre áll.

– De magára is szükségünk van.

– Rám?

– Maga fogja vezetni.

– De hová, titkár úr?

– Az aktíváink most készítik elő a választást. A maga feladata lesz, hogy ide-oda fuvarozza őket a járásban, ahová szükséges. Kap tőlünk erre a célra tíz liter benzint. A választás után majd elszámol vele.

– Igen. Természetesen titkár úr – rebegte a gróf.

Mulatságos történetek keltek szárnyra, a szalapai grófról is. Igaz volt vagy sem, ezt ma már nehéz kideríteni. Állítólag a rákövetkező héten két „fuvar” között kétségbeesetten vesztegelt a mihályházi kovácsműhely előtt.

- Mi a baj, gróf úr? – érdeklődött a kovács.
- Nem indul az autó.
- Benzin van benne?
- Hogyne volna!

A kovács felnyitotta a motorháztetőt, majd kis idő múlva egy ronggyal a kezét törölgetve a grófhhoz fordult.

- Baj van – közölte.
- Micsoda? – sápadt el a gróf.
- Magasan fekszik a benzincső, magának meg félig van a benzintankja.

Hallott a fizikáról, nemde?

- Hiszen diplomám van belőle.
- Na, tehát . . . Ha vízzel feltölti a tankot, akkor a fizika szerint a benzin feljön a víz fölé, és vígan mehet az autójával az utolsó csöpp benzinig . . .

Mondják: a gróf azonnal vödrot kért, és ment a kúthoz.

Az óhídi grófnak elég volt egyetlen barátságos unszolás ahhoz, hogy a cselédje lányának egy szobára való bútort ajándékozzon hozományba, amikor az férjhez ment.

Csabrendekről jelentették, hogy egy kulák a környéken maradt volt lengyel katonákat sanyargatja a tanyáján, éhbérért dolgoztatja őket. Irgalmatlanul rossz bőrbn vannak. Reggel négykor kelnek, tizenegykor térhetnek csak nyugovóra, naponta háromszor rántott levest kapnak. A sümegi rendőrkapitányság vezetője, egy viharsaroki parasztyerek, törzsőrmester, kiballagott civilben a csabrendeki tanyára, hogy szétnéz, és rangrejtve elbeszélget a gazdával, de a kulákasszony azonnal felismerte.

– Drága kapitány úr! – lelkendezett ijedtében. – Mit szeret ebédre? Vágok magának egy kacsát, és itt ebédel nálunk! . . .

Ez a mondat adta az ötletet a sümegi kapitánynak.

– Valóban szeretem a kacsát – helyeselt a kulákasszonynak –, de most nincs időm az ebédre. Majd vasárnap eljövök! Pontosan vasárnap, de van egy kis baj!

- Micsoda, kapitány úr?
- Vannak barátaim is, elhoznám őket.
- Hozza csak őket, kapitány úr!
- Ők is nagyon szeretik a kacsát. A mákoskalácsot is szeretik, meg a vörösbort!

- Minden lesz, kapitány úr!
- Húsleves is főzzön – melegedett bele a törzsőrmester.
- Hány személyre számítsak, kapitány úr?
- Heten leszünk. Én meg a hat barátom. Heten, mint a gonoszok.
- Harangszóra főzök, kapitány úr!
- Vasárnap délben mi itt leszünk. Pontosan délben.

A törzsőrmester vasárnap tizenkét órakor beállított, egyenruhában.

– Csak egyedül? – csodálkozott el a gazda és a felesége.

– Nem vagyok egyedül. Rövidesen megérkeznek a barátaim is – válaszolta a rendőrparancsnok, és elégedetten pillantott a széles veranda végébe, a dúsan megterített asztalra.

A lengyelek az udvaron söprögettek, a fészter, az istálló környékén tettek-vettek.

A törzsőrmester vidáman odaszólt nekik.

– Fiúk! Jöjjenek ebédelni! – majd a kulákasszonyhoz fordult, s csak ennyit mondott: – Ők az én barátaim!

A pompás ebédből csont se maradt, sem egy kanál leves, vagy egy csöpp bor. A lengyeleket másnap kórházba kellett vinni, de nem volt komoly a dolog, csak a gyomrukat rontották el alaposan. A kulák és a felesége kiszökött az országból: fél láda lőszert és fegyvereket hagytak a tanya padlásán.

Csonka Dezső csöndesen, cinkos mosollyal nevetgél.

– Leszegényítettem én a grófokat meg a kulákokat. Ezek egész életükben nem tettek annyi jót, mint a két év alatt, amíg én a járásban dolgoztam... Persze, egy év múltán nem az ilyen akciók miatt lett első a sümegi járás. Voltak nehéz ügyek is, amikor minden azon múlt, hogy helyén van-e az eszünk meg a szívünk?... Egyszer is, jelzik, hogy az egyházi vezetők a sümegi búcsúra tíz megyét mozgósítottak, ami azt jelentette, hogy a nyolcezer lakosú községbe százezer embert akartak odacsöditeni. Képzelteri... Egyfelől a politikai demonstráció, másfelől a község egészségügyileg, az élelmiszer ellátásban ennek a tömegnek a fogadására teljesen képtelen volt... Szerencsére, a rendházfőnök „elfelejtett” engedélyt kérni. A járási főjegyző hivatalosan jelentette az előkészületeket, én pedig a búcsú napja előtt egy héttel behívtam az apátot, és megkérdeztem, hogy miért nem kért engedélyt? Kitérő válaszokat kaptam, mire közöltem vele, hogy tízezer embert engedélyezek. Többet nem. A község határába és a vasútállomásra számlálóbiztosokat állítok, és ha a 10 001. zarándok belép Sümeg területére, a következmény az övé. A rendházfőnök sírvafakadt, hogy tönkretettem őket, mert ők egymilliósi bevételre számítottak. Megrendeltek félmillió kongregációs jelvényt, szentképeket, kegytárgyakat. Mi lesz, ha ide csak tízezer búcsújáró jöhet el?... Hát, ilyenek voltak...

Az ember régi dolgainak a leírása hálátlan munka. A legpontosabban, mi több: teljesen kellene visszaadni annak a korszaknak a levegőjét, a lendületét, amely nem pusztán csak forradalmi lendület volt, az emberi, már-már naiv tisztaságát, a veszélyeket is, sőt a kalandosságot, a teljesítményeket, amelyek csak az évszámokban és jellegükben különböznek a régebbi nagy idők tetteitől. Nagy emberi tettek voltak, győzelmekkel, kudarcokkal, hibákkal és a komoly cselekvés felejthetetlen érzésével

Szomorúság nélkül kérdezem: mi maradt?

Csonka Dezső ma a Veszprémi Faárugyár igazgatója. A gyár komoly teljesítményre képes nagyüzem, ahol olyan felelősséggel s meggondoltan beszélnek a tíz- és ötvenmilliókról, mint egy rendes családban a százforintosokról. Csonka Dezső napjainak a rendjét a gyár s a munka határozza meg, és ha marad szabad ideje, legszívesebben a vadászatról beszél. S arról, ha nyugdíjba megy, szeretné megírni az élményeit. Itt be is fejezhetném, de visszalapozva a jegyzeteimet, újra és újra neveket fedezek föl: Fecske, Aranyos, Sándor Mátyás, Sándor Karcsi, Ondrasek András, Kisvári Béla, Varga József... Csonka Dezső gyakran és hangsúlyosan emlegette ezeket a neveket. Az egyik a harcostársa volt, a másik azért fontos, mert ő vezette be a munkásmozgalomba. Egyszerű, a kívülálló számára közömbös nevek. Van ebben valami igazságtalanság, amiről nem tehetünk.

„Mert a föld nem futhat el önmagától”

Mintha játszanánk a szavakkal. A súlyosabbakkal kezdem.

– Mi jut eszébe a háborúról?

– Jószerivel semmi, pedig az ostrom alatt öt esztendő voltam. Várjon csak, foltokban néhány kép mégis megmaradt. Egy zuglói bérház pincéjében két szobányi óvóhelyen voltunk vagy ötvenen. Én édesanyám mellett ültem és rajzolgattam. Más nem jut eszembe. De még valami: egyszer édesanyám süteményt szerzett. Kukoricából sütötték. Nekem ízlett – sütemény volt. Kévére emlékszem? Ezt is anyám „ügyességének” (apám akkor katonaszökevény volt) köszönhetem: mindent elkövetett, hogy semmit se tudjak meg a kinti dolgokról, a háborúról.

Mást mondok:

– Gyermekkor.

– Azt hiszem, szerencsés volt. A hétköznapi gondjaiból, küzdelmeiből, akárcsak a háború alatt, keveset észleltem. Ismét csak a szülői gondoskodás.

– Ötvenes évek.

– Naiv voltam.

– Ötvenhat.

– Eszmélés. Addig a világot kizárólagosan fehérben és feketében láttam.

– Leningrád.

– Öt esztendő egyetem.

– Barátság.

– Ha valamiben hiszek, akkor az a barátság.

– Személyiség.

– Szeretnék optimista lenni, hogy a következő évezred is ismeri majd ezt a fogalmat.

– Dubna.

– Munka, barátságok, szerelem.

– Tudós.

– Ha magammal kapcsolatban hallom: nagyképűen hangzik. Fennköltnek. Fizikus vagyok.

A „kérdézz-felelek” itt véget ér. A fizikus, fennköltség nélkül: atomtudós, dr. Nyiri Júlia, kandidátus. Munkahelye: a Magyar Tudományos Akadémia Központi Fizikai Kutató Intézete.

A lakásán, anya-szerepében ismerem meg. Az asztal körül Palkó szaladgál, majd sebesen gyűrni kezdi a szaklapokat. Egyetlen pillanatra sem tud helyben maradni. A szaklapok helyett képes újságot kap a kezébe. Rövid ideig azzal foglalatatoskodik, aztán minden biztatás-kérlelés nélkül azt mondja: Behunyja sok szemét a ház... Ő meg csaknem diónyi barna szemeket ke-rekít rám. Tizennyolc hónapos.

- Térjünk vissza az iménti szavakhoz – javasolom.
- Mégpedig?
- Leningrádhoz.

- Gondoltam. S bizonyára az is érdekli, hogy miért éppen ezt a pályát választottam. Ha hihetetlenül is hangzik: már gimnazista koromban pontosan tudtam, hogy mi akarok lenni. Érettségi után rögtön az ELTE fizikai szakára kértem a felvételemet. Közben az egyik újságban olvastam a külföldi ösztöndíj-felhívást. „Lehet, hogy mégis megvalósul az álmom?” Szeptember elsejéig nagy volt az izgalom. S még nagyobb, amikor már Leningrád felé utaztam.

- Mit jelentett öt évig távol élni?

Diákéveket idéző sóhajtással beszél a felnőtté-válás nagy próbájáról:

- Nem tudom látta-e a „Moszkva magyar diák szemmel” című műsort a televízióban. Abban mondta az egyik diák, hogy aki az első évet kibírja, a többit is végigcsinálja. Meg azt is találóan fogalmazta meg, hogy az ünnepnapokon érzi az ember a legjobban az otthon hiányát. Nagyon szép példákat láthattunk a baráti kéznyújtásra, a más kapcsolatok kialakulására – szerelmekre, amelyek mind-mind segítenek ilyen nagy távolságban is, széppé tenni a diákéveket. Én is átéltem mindezt. Talán több nosztalgiával a szülők, Budapest iránt. Az a tény, tizennyolc éves korában kiszakad egy fiatal a megszokott környezetéből (szerencsés esetben új barátokat szerez) s belecsöppen egy idegen világba, többszörös próbatételt jelent. Néha már a sírással küszködtem (meg sírtam is) olyan egyedül éreztem magam. Ilyenkor a Néva-parti sétákban, meg a magyar nyelvű könyvek, regények, versek között kerestem menedéket. Csak magyarul olvastam, pótolva az otthoni mulasztásokat is. De sokat mesélhetnék erről a szép városról! A fehér éjszakákról, az egyetemi rakpart álmokat-vallomásokat őrző lépcsőiről, a Nyári-kert sétányairól, a Nyevszkij proszpektről; a műemlékek útjáról, a mindig forгатagos Kert utcáról, az Ermitázsról, az Izsák székesegyházról, a Kirov-szigetéről és magukról a leningrádi emberekről . . .

Megáradnak emlékei . . . Én meg egyre inkább azt érzem: sajnálom, hogy nem jártam még Leningrádban.

- „Utazzunk” tovább, közel Moszkvához, a Volga partjára.

- Dubnába?

- Oda. Az atomvárosba – mondom.

- Dubna. Tiznyelvű „Bábel”, ahogy az egyik újság nevezte. Képzeld el egy nagy (összefoglaló névvel) „laboratóriumot”, ahol több ezer mérnök, technikus, laboráns dolgozik együtt – valamennyien ezt az emberi életben nagy változásokat –, boldogulást-ígérő tudományt szolgálva.

- Dubna. Munka, barátságok, szerelem – ismétlem meg szavait. – Mit takar e hármas egység?

- Kezdeném azzal, míg egyetemista voltam, külföldinek tekintettek. Dubnában, ahol négy esztendőt töltöttem, kollégának, egyenrangú kutatónak. Egyéb vonatkozásban is más tartalma volt a másodszori kinttartózkodásnak. Otthon éreztem magam. (Azért ahányszor csak tudtam Budapestre is hazalátogattam.) Emberi és szakmai szempontból egyaránt sokat nyújtott nekem az a négy esztendő. Egyrészt olyan neves tudós mellett dolgozhattam, mint Szmorogyinszkij professzor, aki mindig sokéves távlatban tudja, hogy mivel érdemes foglalkozni, s mindemellett van türelme a fiatalokhoz. Szmorogyinszkij professzor egyike a legkiválóbb képességű elméleti fizikusnak.

Dubnában sok tekintetben ideálisabbak a munkakörülmények, mint itthon.

Lehetővé tette az élő kapcsolatok kialakítását, a „termékenyítő” konferenciák meghallgatását, továbbá olyan kutatások figyelemmel kísérését (erre Európában kevés helyen van alkalom), amelyek az eddigi eredményekhez képest előrelépést ígérnek. Rövidebben: Dubna az állandó kontaktust és a termékenyítő információt biztosította. Ez nagymértékben segített (kandidátusi) diszsertációm elkészítésében. Ami még pluszt jelentett: külföldön sokkal többet lehet dolgozni – a lehetőségek minden tekintetben intenzívebb munkára ösztönöznek . . .

A barátságok? Sok máig-tartó, holnap is megmaradó barátságot kötöttem. A szovjet értelmiség magatartását is itt ismertem meg igazán, belülről. Az egyik ilyen barátság szerelemmé ért. Akihez fűzött, ma már a férjem. Ő is Magyarországon él. A neve: Markis Simon.

– Szakmabeli?

– Nem, irodalomtörténész, műfordító. (Az Irodalomtörténeti Intézetben dolgozik.) Görögből, latinból fordít. A Szovjetunióban eddig több mint húsz műfordítás és hat önálló kötete jelent meg. Jelenleg magyar népmeséket fordít oroszra.

– Az előbb figyelemre méltó kutatásokról beszélt.

– Az elmúlt öt évben, izgalmas kísérletek folytak le. Ezek ismeretében: rövid időn belül újabb felfedezések várhatók . . .

Az elem rakott szaklapokra pillantok.

– Ezekben olvashatók a munkái?

– Az utóbbiak.

– Látom, többségében idegen nyelvű szaklapokban.

– Igen, orosz és angol nyelven.

Az egyik címe (angol nyelven): Teljes függvényrendszer a kvantummechanikai három-test feladatban. A másik (korábbi munkája): Szimmetriák a klasszikus három-test feladatban.

Mindkettőt gépiesen másolom le. Tartalmukról csak sejtelmeim vannak. A bonyolult képletek rovás-írás-ként rajzolódnak elem. Tekintetem az ablak üvegén keresztül a fákba, a Szabadság-hegy háztetőibe kapaszkodik. Gondolatom azonban még nem tud szabadulni – azt veszem észre, hogy amit idegvégződéseim felmérnek, másképp akarom látni, másképp szeretném látni, az egész mögött a részeket, a részek mögött a még kisebb részeket, lebontva az atomokig. Eddig a fát fának néztem, a vizet víznek, minden tárgyat, élőlényt, ami körülöttem van, annak, aminek láttam s most csak arra tudok gondolni: atomból van. Ahogy az én testem is atomokból épül fel.

Atom: az eljövendő századok boldogulást-ígérő „csodáját” rejti magában – oldanám szorongásomat. És ugyanannyi veszélyt is – felel rá a kétség, amely felfedezése óta kíséri a titkot. Az elmúlt harminc esztendő példái is (Hirosima, pusztuló tengereink) erre figyelmeztetnek. A kétség és ismét a remény – feleselnek egymással. A remény fű-zöld lobogóival, a költő Juhász Ferenc bizakodásával: „Mert a föld nem futhat el önmagától. / Mert a föld szent önmagát megőrzi.”

Örzőnek ott áll az értelem – nyugtatom meg magam, mint oly sokszor, ha az értelem halálára gondolok. Nyugtatom azzal is, hogy ez a kétség, ez a remény nemcsak az enyém, az egész emberiségé . . .

– Elégedett?

– Távolról sem vagyok elégedett. Ez a pálya nem ismeri ezt a szót. Az elején – ki nem kezd így – nagy terveket dédelgettem. Ma már a nagy „pro-

dukcióról" lemondtam – olyan nagy területen folynak a kutatások, hogy a részeredmények is (amelyek a szintézishez vezetnek) nagy eredményeknek számítanak. Másodlagos, hogy híres leszek-e vagy sem. Ha egy fizikus elfogadható szinten publikál (ittthon és külföldön egyformán) úgylis megismerik, számon tartják.

– Az elért eredmények (a külföldön töltött évek) bizonyára sok lemondást követeltek. Cserébe és kárpótlásul kapott helyébe valamit?

– Kárpótlást? Miért? A munkára fordított (szórakozásból elvett) időt sohasem érzem lemondásnak. Azért, azalatt a tíz év alatt, amíg egyedül éltem, szórakozásra – olvasásra, színházra, koncertre – is maradt a szabad időmből. Ma, Palkó miatt, annál kevesebb jut. Majd, amennyire pótolni lehet a mulasztásokat, bepótolom. Színházba keveset járok, olvasni viszonylag sokat olvasok, zenét meg (mindenekelőtt Bach muzsikáját) munka közben hallgatok. Zene nélkül talán már dolgozni sem tudnék.

– Kedvenc írói?

– Első helyen Tolsztoj áll. Szeretem még Thomas Mannt, Bulgakovot. Sorolhatnám hosszan. A maiak közül: Déry, Örkény, Moldova a sorrend.

– Mivel telik egy napja?

– A munkahelyemen?

– Ott is.

– Sok időmet köti le az adminisztráció, s a különféle szakmai viták, a nap további része a munkáé. Itthon a gyerek, a háztartás, s ha még marad időm, olvasok.

– Elképzeléseinek megfelel?

– Megfelel. Persze szeretnék sokkal többet foglalkozni a munkámmal. Erre nagyon nagy szükség lenne, hiszen férfi kollégáim, érthetően, több időt fordíthatnak kutatásaikra. Egy nőnek nehezebb érvényesülni a tudományos pályán: más kööttségek is kötik, az otthoni teendők.

A szobák rendjéből ítélve nem is kevés, a bútorok, a polcok díszei, a hallgatag-beszédes (orosz, angol, német nyelvű) könyvek, Palkó játékai, mindmind otthon-teremtő kezekről vallanak.

– Gondolkozott-e azon, hogy élete másképpen is alakulhatott volna?

– A körülmények érdeme, hogy az lehettem, ami vagyok. Ha szüleim útját nézem, két félbeszakadt pálya (anyám a világhírű rendezőnél, Reinhardt-nál kezdte a színész mesterséget, apám énekesként indult), az utódoké (öcsém filozófus) két kiteljesedett pálya. Egyértelműen ennek a társadalomnak a „termékei" vagyunk. Érzelmileg is.

A költészet sebei

*A tiszta forma
a kristály hasonlat
a szerkezet pompája*

*mesterség dolga
a jó érzékek dolga
épitkező akarat dolga*

*de ha majd megéled a vers
amint sebezhető lesz
ha majd a rejtett hasadékok
mélyéből forró vér szivárog
ha eléri avatatlan kezek*

*és fölszakadt sebek
sejtetik a tökélyt
céljaink közelségét
a hódítható csúcsokat*

*s Tasso örült szemeiből
egy pont világít
és beragyogja Jeruzsálemet
Rimbaud üszökbe borult térde
Apollinaire fején a fémpánt
Vitéz tudokló köhögése*

a kiharcolt érdemtelen sebek

*kaparjátok fekélyesebbre
kampót bele
kőrmöt
fogat
hadd áramoljon vadabbul a vér
a var a heg a költészet halála
az élő vers sistergő vérfolyam*

Költő barátom

*Költő barátom akit az élet botoz
lehet-e visszatérni hozzá újból kínoz*

*megannyi deres emlék komor szava
ha szólított sohasem Te mindig Maga*

*mégis kézen vezetett és könnyörtelen
szeretettel taszította az életem*

*sorsom felé mert érezte majd betelik
szavam egykor ily szikárrá keseredik*

*s nem várt érte hűséget sem köszönetet
csak egy napon elengedte a kezemet*

*s most maga van ahogy én is magam vagyok
ölelik öt veritékes varázslatok*

*lelkét álmok csontját ólom-botok törik
nála többet talán senki nem szenved itt*

*s nem mondja ki senki szebben az igazat
akkor is ha káromkodik neki szabad*

*mert megvette iszonyatos drága jogon
kék magányon tehér szájú halottakon*

*eltemetett s visszahúzó emlékeken
élvén bár édes kalácson ezüst szeszen*

Lüktető drótok, gerendák

*Az az asztalt, mondatot,
már-már mozdulatot aláaknázó szorongás;
azok a megállíthatatlan,
levegőről levegőre verődő
fekete ping-pong-labdák: rögeszmék.
Íme: visszahúzódott.
Íme: a levegő betalta.
Csak a földet megnyitó hajnalka-mag
láng-szerkezete zöldben,
napfénybe, esőbe érvényes levelekkel.
A lüktető drótok, gerendák kibontakozása,
építkezése
a világosság sarkcsillaga alá,
az érzékek zürzavarához.*

A víz megvakul

*A fény lemeze, lapja, már míg száll alá,
bevarasodik, a fák lombjaiban
a hernyó-zene, rákezd hirtelen,
a víz megvakul, az öröktolyású a kert alatt.
Az átváltó, újrakezdődő sehova-mondat
jelen van, helyben-mozgásai beszívják
a levegőt, felmorzsolják, zörögtenek.
Aztán belakja az idegrendszereket.
Ürülékein gondolat meg nem kapaszkodik,
lyuk támad országban, kezekben.
Megrongálva hiába húzódsz
előle, szállást csinál a némaságod.
Elfehéredhetsz, hogy, íme, szerves anyagokat
zabál az elrákosodott igekötő,
a műanyag-jelző, kipuffadt képzetek
libegnek homlokodnál, ujjaid izmosak
az elkocsonyásodott grammatikáktól –
úszik bennük, sejthető, még ütődik
az ujjböggyökhöz: a határaiból kilazult,
az érzékeknek nem valló valóság.*

Interjú Karinthy Ferencel

Az ötvenes években történt . . . Az Írószövetség egyik vezető funkcionáriusának a lakásán késő este megcsörrent a telefon. Akkoriban ez nem tartozott az élet kellemes dolgai közé. Gyanakodva felemelte a kagylót. Üde női hang jelentkezett: „Halló! Hegyeshalom keresi az elvtársat . . . Kapcsolom a határőrséget . . .” A funkcionárius író várt. Ismerős hang szólt meg a drót másik végén: „Szervusz, Füst Milán vagyok . . . Kérlek szépen, a határőrök leszállítottak a vonatról . . . Van egy hipotetikus ideájuk, de nem lehet érteni . . . Csináljatok valamit . . .” – „Hová akartál utazni?” – kérdezte az író-funkcionárius. – „Svájcba” – mondta Füst Milán. „Svájcba? Minek?” – csodálkozott az író-funkcionárius. „Kérlek szépen te kérdezed, hogy minek? Hát jóvá hagyatok . . .” – Ezek után az író-funkcionárius felajánlotta, hogy Füst Milán érdekében beszél a határőrség egyik tisztjével. Füst Milán átadta a kagylót egy határőr századosnak, aki nagyon szigorúnak bizonyult, s csak jó félórás vita után egyezett bele, hogy Füst Milán továbbutazhat a következő vonattal. Az író-funkcionárius letette a telefonkagylót, letörölte a homlokáról a verítéket és fellélegzett. Másnap aztán hallotta, hogy Füst Milán nem indult el, még Budapesten van, s az egész telefoncirkuszt Karinthy Cini csinálta. A belváros vihogott, amennyire akkoriban vihogni lehetett. A jóindulatú író-funkcionárius megsértődött. Egy hét múlva aztán este későn újra megszólalt a lakásán a telefon. Üde női hang bejelentette, hogy kapcsolja Biharkeresztést. Biharkeresztésről Gergely Sándor jelentkezett, s a következőket mondta: „Kérlek szépen, nem tudom mi történt, de a határőrök leszedték a vonatról. Bukarestbe megyek. Csináljatok valamit” . . . A jóindulatú író-funkcionáriust elöntötte a düh, és így szólt: „Elegem van ebből! Cini, megismerem a hangodat!” – Ezek után levágta a kagylót, s bizonyos elégtétellel járt-kelt a lakásban. Másnap aztán kiderült, hogy Gergely Sándor tényleg útnak indult, s a határőrök valamilyen félreértés folytán leszedték a vonatról. Gergely Sándor szorult helyzetében mit tehetett, telefonált az Írószövetség egyik vezetőjének.

Ez a történet, pontosabban legenda, ami Pesten és Budán szájról szájra járt, a Ménesi úton, Karinthy Cini lakásának előszobájában jut az eszembe. Kényelmesen kunkorodó falépcsőn jutunk fel a félemeletre. Elénk szalad egy dakszli, ugat egy kicsit, de látszik, csak falból, a gazdájának akarja bizonyítani. Karinthy nyugtázza az igyekezetet:

– Jól van Zsiga, őrzöd a házat . . .

Karinthy zöld melegítőben fogad és tornacipőben.

A falépcsőről előcsarnokba jutunk, ahonnan szobák és mellékhelyiségek nyílnak. Karinthy Cini dolgozó- és alvószobája hatalmas. Ablakai előtt téli fák ágboga imbolyog. Mennyezetig érő könyvespolcok keretezik a szobát és íróportrék. A könyvespolc fájába vert szegeken lógnak. Amint belépek, kikérdez:

– Na, kik ezek?

Sorolom az írókat:

– *Krúdy Gyula, Ady Endre, Kosztolányi, apád, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Szomory Dezső, Tersánszky Józsi Jenő, József Attila, Somlyó Zoltán, Devceveri Gábor* . . . – elakadok. Segít.

– Kellér Andor, Gombocz Zoltán professzor.

Gombocz Zoltán arcképe, akiről a közelben utcát is elneveztek, közvetlenül Karinthy nagy, vaskos íróasztala felett függ. Van még a szobában néhány kényelmes fotel, egy heverő, szőnyegek, és hát a könyvek, falon, asztalon, mindenütt. Tizenkétezer kötet. Így, ilyen környezetben lakik egy író.

Állok, bizonytalankodom a szobában, ami valójában nem is egy szoba, hanem kettő, hiszen a feleségének a lakrésze csak egy térelemmel van elválasztva. Karinthy Cini a polchoz lép és leemel néhány kötetet. Dedikált József Attila, Szabó Lőrinc, Gulyás Pál, Arthur Miller, Graves, Steinbeck. Aztán medvefogakat, furcsa hajómodellt és rénszarvasszánt mutat, melyeket nemrég a voguloktól és osztjákoktól kapott.

Leülünk. Vörösborot, pálinkát és whiskyt tesz az asztalra. Csak belekóstol a pohárba, de nem iszik. Így aztán én sem. Ahogy végigfut a pillantásom az íróportrékon, s egy pillanatra megállapodik Kellér Andornál, azonnal megszólal:

– Kellér Andornak különleges helye van az életemben.

Közben észreveszi, hogy a kutya megkörmölyékezik és elhelyezkedik a lábamnál. Rászól, kikergeti.

– Gyermekkoromtól ismertem, de az nem érdekes . . . A mi barátságunk 53 és 55 között mélyült el. Eleinte bizonyos gyanakvás volt közöttünk. Gyanakodott Karinthy Frigyes fiára, aki a Szabad Népbe írt riportokat. Én meg . . . Mit akar ez a polgári újságíró? Később összebarátságunk, és minden írást elvittem Kellér Bandinak. Ragyogó érzékkel tudott szerkeszteni. Megvolt benne a hozzáértés, a rendkívüli szeretet, ügybuzgalom, és éjjel háromkor is fel lehetett hívni. Ilyenkor is tudott az én fejemmel gondolkodni. Korábban a Szellemidézést eléggé megzavarta egy íróbarátom tanácsa, később, az új kiadásnál úgy kellett szétfejtetni és visszavarni. Az irodalomban nincs szeratültetés. Amit Kellér tanácsolt, tökéletes volt. Nemcsak hogy segített, de olyan normákat is kidolgozott, melyek halála után is hatnak. Az írói alkotásban ne szerepeljen kétszer egy szó, egy lapon kétszer ugyanaz a szó. Én tudom, hogy soha senki nem veszi észre, és mégis mániákusan vigyázok erre, mert ez a műgond az, ami megfeszíti a szöveget. Ez a belső kényszerű műgond vállalja és teremti a szépprózát. Azért hangsúlyozom a „szép” szót, mert mostanában eszményképpé vált a csúnya. Nekem erre nagyon kell vigyáznom, bár tudom, soha senki nem veszi észre, és nem fogja megérteni.

Furcsa horkantások hallatszanak a szobában. Mintha valaki aludna valahol . . . Ahogy elhallgat Karinthy, körülpillantok. A hangok a fotelom alól törnek elő. Előrehajolok . . . A kutya. Miközben beszélgettünk, visszaödlégett a szobába és elaludt a fotelom alatt. Jóízűen horkol. A horkolásából érzem, hogy szeret minket.

Karinthy Ferencnek a Baumgarten-díjat még Schöpflin adta át. Azóta kétszeres József Attila-díjas, s a Kossuth-díjat is megkapta. Tekintélyes, sikeres író. Művei: Don Juan éjszakája (regény, 1943); Szellemidézés (regény,

1946); Kentaur (regény, 1947); Olasz jövevényszavak (nyelvészeti tanulmány, 1947); Szép élet (elbeszélések, 1949); Útközben (riportok, 1950); Kőművesek (regény, 1950); Budapesti tavasz (regény, 1953); Hazai tudósítások (irodalmi riportok, 1954); Ezer év (dráma, 1956); Irodalmi történetek (elbeszélések, 1956); Szellemidézés (dráma, 1957); Ferencvárosi szív (elbeszélések, 1959); Kék-zöld Florida (elbeszélések, 1962); Téli fürdő (rajzok, riportok, 1964); Nyelvelés (nyelvészeti írások, 1964); Hátország (novellák, 1965); Ez-az, avagy a bicikliző tigris (karcolatok, 1965); Víz fölött, víz alatt (összegyűjtött elbeszélések, 1966); Négykezes (színművek, 1967); Hét játék (drámák, 1969); Gellérthegy álmok (dráma, 1970); Epepe (regény, 1970); Három huszár (elbeszélések, 1971); Ősbemutató (regények, 1972); Pesten és Budán (színművek, 1972); Leányfalu és vidéke (karcolatok, 1973).

Karinthy észreveszi a kuttyáját. Nevet, megcsóválja a fejét.

– Szegény Zsiga, tizenhárom éves... Nem hall, és alig lát... A nyáron tolvaj járt nálunk Leányfalun. A kabátom zsebjéből elvitte a pénzt, s a hűtőszekrényből a gint. Mire felébredtem, a tolvaj elmenekült. Zsiga jóízűen aludt...

Leányfalu... Tenyéryi telek a 11-es út és a Duna között. Karinthy háza mélyebben fekszik, mint az országút, így az ember a teraszon üldögélve folyton úgy érzi, hogy egyszercsak egy autó bezuhan az udvarra. Az udvar zöld, fák és buja élősvény feledteti az országutat. A fák alatt tisztára mosott mahagóni színű kajak várakozik. Itt talákoztam először Karinthyval. Jovánovics Miklóssal és Gáll Istvánnal autóztunk ki hozzá, hogy az Új Írásnak kéziratot kérjünk. Személyisége akkor meglepett.

Karinthy Cini figurára, természetre, határozottan legendaképes. És erre a legendaképességre nagyon tehetségesen rálapátolt az elmúlt évtizedekben. Telefonviccek, beugratások, különös névjegyek... De nemcsak itthon. Amerre megy. Mesélik, hogy néhány éve Finnországban az írókongresszuson megmentett egy lányt. Valamilyen tó partján táboroztak a szellem gyermekei, s az egyik sátor közelében, az esti órákban sirt egy lány. Cini megkérdezte, hogy mi a baj? Kiderült, hogy a fiúja egy másik lányt vitt a sátrába. Cini előhalászta a sátorból a részeg fiút, s ékes angolsággal közölte vele, hogy ő a Nemzetközi Alkoholelles Liga elnöke, s nem tűri el a bűnt. Azonnal bocsássa el az idegen lányt és fogadja be a sírót. A részeg fiatal megszeppent és engedelmeskedett. A táborban aztán híre ment, hogy egy örült amerikai érkezett, aki mindent felülvizsgál. Mondom, Leányfalun talákoztunk először, és meglepett. Vidámabb, nevetősebb, könnyedébb figurát vártam. Karinthy Ferenc viszont súlyos egyéniségnek bizonyult. Nevetett persze, de én éreztem, hogy ez a nevetés olyan súlyos, és fekete, mint a halál. Tudtam, hogy világjárt ember, magas az intelligenciahányadosa, művelt, ismeri a világot, többnyire be is járta. Mégis meglepett az egész, mert a közvélemény többnyire csak a tréfacsínáló, vidám, sportoló Karinthyt emlegeti. Holott Karinthy komoly, meditáló ember. Nagy műgonddal, tehetségesen, művészi és emberi felelősséggel ír, tudatosan vállalva a realista látásmódot és prózát.

A Ménesi úton lassan beakonyul, villanyt kell gyújtani. A kutya még mindig alszik.

– Gyere, főzünk egy kávé – mondja Karinthy.

Követem a konyhába, s amikor a gépbe beleönti a vizet, megszólalok:

– *Mondd, hogyan történt az a Füst Milán-telefon?*

– Régi ügy . . . Tudtam, hogy Milán Svájcba készül. Dérynél voltunk akkor este. Kiosztottuk a szerepeket. Zelk akkori felesége volt a telefonközpontos. Örkény a határőr százados, én pedig Füst Milán. Déry és Sándor Kálmán a kibic. Én tökéletesen tudtam utánozni Füst Milánt. A Gellért és Móricz gyerekek is, az összes Nyugat-gyerek tudott Füst Milánul . . . Jól sikerült . . . Nem tudtuk, hogy a felhívott funkcionárius felesége beteg. Amikor megtudtam, bántott a dolog.

– *Mindenki Cininek hív. Hogyan született ez a név?*

– Mindig az voltam. Vékony, csúnya gyerek voltam, cini-cini muzsika, talán innen. A gyermekkori becenevek etimológiailag majdnem megfejthetetlenek. Azt hiszem, nem volt idő, hogy ne lettem volna Cini, és nem is lesz idő.

Tejet önt a kávéba, lassan kortyol belőle. Visszamegyünk a szobába. Az ablak elé ül, kinyújtja a lábát.

– *Egyedül vagy itthon?*

– Anyósom is itthon van. Agi nincs, kint van Párizsban. Egy hét múlva én is utazom. Az oklahomai egyetem hívott meg az „International Books Abroad” díjának zsürijébe. Kétszer voltam Amerikában, egyetemi és színházi meghívásra.

– *Van olyan szó, íz, illat, régi esemény, ami nosztalgiát kelt benned?*

– Maga a víz. A víz iránti vonzódás a génjeimben van. Nemcsak a vízpóló izgatott. A vizek, tengerek, folyók nagyon fontos szerepet töltek be az életemben. A vizet minden halmazállapotában szeretem, hó, jég, gőz. Például ha a munkámban megakadok, esetleg harag van bennem, akkor elmegegyek biciklizni vagy kajakozni. Megkerülöm a szigetet, a túloldalon kiszállok, megfürdöm. Nem mindig, de ez általában megindítja az agyamat. Nemrég megelmentem a Gellért gőzfürdőbe, mert megfogadtam, hogy kilencvenkilencszer megcsókolom a vizet, ha az segít. A fürdőmester észrevette és odajött: „Mi baj, Karinthy úr?” A víz szeretete igen korai dolog nálam, a Lágymányosi tónál kezdődött. Nem véletlen, hogy azt az igen kicsi telket vettük meg Leányfalun. Az udvarról a Dunába lépek. Hallatlanul nagy élmény volt számomra az Ob és az Irtis. Írói módszert is jelent ez, ahogy kanyarog a folyó, aztán egyesül. Olvastam egy könyvet: „A meztelen majom”. Egy angol biológus írta. A legtöbb szárazföldi emlős teste szőrrel van fedve, az emberé nem. Ez is azt valószínűsíti, hogy a vízből jöttünk, vagy legalábbis volt egy vízi „közjatekünk”. A delfineket nagyon szeretem. Amerikában láttam ilyen delfin-show-kat. Sokkal erősebb rokonságot érzek velük, mint például a majmokkal.

– *Ha nem Budapesten élnél, hol tudnál még élni a földön?*

– Nem tudok mit mondani, de felsorolom a helyeket, ahol lehetne élni: San Francisco, Dover, Kisbacon Erdélyben, valamelyik görög sziget, Mikonosz, vagy valamelyik polinéziai korallzátony. Érdekes, hogy San Franciscon kívül, csupa kicsi, elhagyott hely. Ezek persze csak múltó hangulatok. Könnyen tanulok nyelveket, hívtak már külföldre, de nagyon belegyökereztem ebbe, ami itt van. Anyám hívott Amerikába 1939-ben, s tudtam, hogy itt mi lesz, mégsem mentem el.

Az íróportrékra mutat és a könyvespolcra:

– Ezek mind személyes ismerősök voltak. Néhány idősebb barátom szerint konzervatív vagyok. De nem lehet úgy haladni, hogy mindig letöröljük a táblát. Ez a könyvtár velem lélegzik, lüktet. Ez legalább annyira ideköt, mint a tájélmény és a nyelv. Számomra nagyon fontos azoknak az embereknek a véleménye, akik még ismerték apámat. Nagyon büszke voltam Schöpflin és Füst Milán jó véleményére. Hatvany, Fenyő Miksa, vagy Illyés Gyula, Illés Endre és Bródy Pál a Centrál körből, Komlós Aladár. Ezeknek az embereknek a véleménye nagyon fontos. Lukács nem, az nem az én világom, idegen tőlem. A fejlődés szerves. Az irodalomban szerves élet van. Olyan nincs, hogy itt egy folyó végetér, és harminc kilométer után folytatódik.

– *Nemrég elutaztál a manysik földjére. Mi inspirált erre az utazásra?*

– Gyerekkorom óta inspirál erre a nyelvészet. Beiratkoztam magyar–olasz szakra. A nyelvészetet a hallgatók többsége nagyon unta. Én ezzel másként voltam, rájöttem, hogy a nyelvészetet nekem nem kell tanulnom. Egyszer elolvastam valamit, mondjuk egy etimológiát, és a fejembe ragadt. Azt tudod, hogy az obi ugorok három népcsoportból álltak, vogulok, osztjások, magyarok. 2500 évvel ezelőtt . . . Egy Juliánus barát-szerű kaland mindig nagyon izgatót, pedig az én őseim nem Vereckénél jöttek be. A manysik nagyon izgalmas kicsi nép. Pici nép, de nagy vadászok és költők. Egyrészt hallatlanul primitívek, másrészt a legcsodálatosabb költészetet teremtették meg. A Jugan folyócska mellett, az ősvadon közelében van egy falu, Ugut. Szurgutból egészen kicsi repülővel jutottunk el oda. Amikor megszólaltak, meglepve hallottuk, hogy a kézre, szemre, szájra és sok másra ugyanaz a szavuk van. Én ezt tudtam könyvekből, nem akarok magyarkodni, de nagyon megható volt.

– *Hosszabb utazásaid alatt éreztél honvágyat?*

– Sose volt vitás a hazatérésem, így nyitott vagyok a világban. Magányérzet és keserűség fog el, ha egyedül baktatok Párizsban, de hamar tudok kapcsolatot teremteni. Bárhol vagyok, egy hét múlva már van társaságom, meghívnak. De az ember egy óra alatt is tud magányos lenni. Sok barátom van a világon. Ha tíz-húsz év múlva visszamegyek valahová, tudom, hogy ott nekem helyem lesz.

– *Álmodni szoktál? Vannak visszatérő álmaid?*

– Egyre ritkábban. Furcsákat álmodok. Én Freudon nőttem fel, anyám pszichoanalitikus orvosnő volt. Apám hitt is ebben, meg nem is. Aki Freud Álomfejtését olvasta, az már másként álmodik. Te Bulcsu, nekem nagyon jó az életem. Azért vagyok boldog, mert azt csinálom, amit akarok, szabad vagyok. Ma is örülök, hogy nem kell iskolába mennem, korán felkelni. Rendben van az egészségem, sportolok ma is. Jó a vegetációm, és azt csinálom, azt írom, amihez kedvem van.

– *A nappalokat szereted jobban, vagy az éjszakákat?*

– Ez változó. Pesten inkább éjszakai ember vagyok. Késő estig dolgozom, és nem kelek korán. New Yorkban, Párizsban nagyon éjszakai vagyok. Leányfalun viszont teljesen paraszt. Korán kelek, ötkor, és dolgozom. Pesten este színház, hangverseny, opera, utána összeülés. Szeretem Londont, Rómát, New Yorkot, az éjszakát, a nappalt, és a kedvenc évszakom a tavasz, nyár, ősz és a tél.

– *Mikor írsz? Rendszeresen? Reggel vagy este?*

– Nagyon keserű időszakban jött ez a kérdés, másfél hónapja nem írtam semmit. Leányfalun korán reggel és este dolgozom. Napközben olvasás, sport, kert, barátok. Pesten ez másként van. Minden délelőtt sportolok valamit, vagy teniszezek, vagy lánsteniszezek a Sportkórházban. Albert Flórivál, Sákoviccsal, Baranyi Szabolccsal és másokkal: Hány, Somogyi. Esetleg elmegyek fürdőbe. Itt inkább a délután az írásé. Nagyon rossz hatásfokkal dolgozom. Sokat ülök a papír mellett, jó ha egy nap egy oldalt megírok. Prózát lassabban, szindarabot gyorsabban. Ebből az is kiderül, hogy melyik a nemesebb műfaj. Azért vagyok produktív, mert minden nap írok, dühösen, konokul. A sport is ennek a folyománya. Erős versenykedvem van, kedv a kihívások elfogadására. Engem soha senki nem ellenőriz, talán ezért van bennem ez a rendkívüli fegyelem.

– *Hol dolgozol általában? A Gellért-hegyen vagy Leányfalun?*

– Mindig mindenütt, külföldön nehezebben. Még az Obon is írtam, ott fejeztem be a Vaskor című novellámat.

– *Mennyit dolgozol egyfolytában?*

– Leányfalun öt-hat órát, Budapesten többet ülök az asztalnál, de kevesebb születik. Ha lehet, nyáron nem utazom el, Leányfalu miatt, hogy a fák, füvek növést lássam.

– *Elégedett vagy írói pályáddal?*

– Nem tudok erre válaszolni.

– *Min dolgozol most?*

– Semmin. Nem megy a munka. Tavaly jó évem volt, írtam egy kötetre való novellát, egy szindarabot. Most hülye vagyok, apadt. Ilyenkor minden fáj, szúr, itt, ott, rossz az idő. Bennem van egy ilyen sámán hit, hogy én tudok valamit, és azt el kell mondanom. Jól írni nem tudok, csak akkor, ha meg vagyok győződve róla, hogy nekem is, a világnak is nagyon fontos, amit elmondok. Úgy látszik mostanában nincs ilyen mondanivalóm.

Egészen előrecsúszik a fotelban, hátrahajtja a fejét és a mennyezetet nézi. Sokára szólal meg:

– A vogul sámánok közel állnak hozzám . . . Engem nem érdekel, hogy szórakoztassam az embereket. Vagy nagyon fontos közölnivalóim vannak, vagy egyáltalán nincsenek. Ezek nem mindig filozófiák, hanem érzelmi ügyek. Később esetleg kiderül, hogy nem volt olyan fontos elmondani, de amíg írja az ember, mindig a fő művét írja.

– *Miközben az írók többsége világszerte modernkedik, te kitartasz a realista próza mellett. Mi a véleményed a prózairás kísérletező új útjairól, s szerinted mi a realizmus jövője?*

– A modernkedés vagy divat, vagy nem. Az a kérdés, hogy hol. Az amerikai irodalmat, annak fővonulatát jóformán meg sem érintette ez, amiről beszélsz. Új nép, még mindig nem fedték fel teljesen az országukat. A kísérletező modernkedés jellemző a francia, de nem az amerikai irodalomra. Az amerikai irodalomnak kevés a kísérletező kedve, de sokkal több az eredmény. Hozzám közelebb áll az amerikai próza. Magyarországon jelenleg túl sok szó

esik a formai részről, és túl kevés a lényegről. Attól még egy könyv nem lesz modern, hogy időjáték van benne, vagy belső monológ, kontrapunkt, ilyesmi. Legmodernebb formai jegyekkel is lehet avatag ócskaság és közhely, de kifejezhetnek ezek a formák modern tartalmat is. Kérdés, mennyiben fejezik ki a modern ember problémáit. Minden formának szabadságot adnék, de én ezen belül a realista prózát kívánom művelni. Amerikai tárgyú novelláimat a leg-racionálisabb formában írtam, de a modern ember szorongásait, problémáit igyekeztem ábrázolni. Egy színdarab attól még nem modern, hogy a végén kezdődik, vagy a nézőket felültetik a színpadra. Ilyesmiket nagyon könnyű kitalálni. Sokkal nehezebb a döntő koráramokra rátalálni. Beszéltem neked a hagyományok szerepéről, de hihetetlenül érdekel a jövő, ezért utaztam Amerikába és Japánba. Kíváncsi voltam, milyen egy technokrata társadalomban az élet. Én nem a formabontás és a formák feloldása ellen vagyok, de ha a Hamletet farmernadrágban játsszák, attól még nem modern. Galgóczi írásait nagyon szeretem. Hagyományosan ír, de az új faluról olyan új dolgokat mond el, ami azelőtt a faluban nem volt. Lázasan olvasom, mert megtudok valamit, informál. Így értem én a modernséget . . . Nagyon érdekel, hogyan fognak élni a fiaink. Nyitottnak kell maradni és nem szabad eltorlaszolni az utakat azzal, hogy trükköket alkalmazunk. A világnak így éppen a bonyolultsága vész el. Én a szabad élet megragadása miatt vagyok óvatos, a formai megoldásokkal, mert inkább elvonják, mintsem felkeltik a figyelmet. Ez a megfogalmazás persze csak rám érvényes, így tudom legjobban elmondani, amit nekem kell. Tudom, ezek nem „divatos” nézetek, de a divatok gyorsan változnak.

– *Az író társadalmi helyzetét milyennek látod, s helyét a közéletben?*

– Nem jut semmi az eszembe erről.

– *Milyen a közérzeted?*

– Jó.

– *Ha nem írsz, mit csinálsz? Van valamilyen kedvenc időtöltésed?*

– Minden nap sportolok. Nagyon sokat olvasok, de rosszul, össze-vissza. Pánikszerűen, ez az öregedés jele. Kapdosok, természettudományok, földrajz, történelem, szépirodalom. Belekapok, de nem olvasom végig. 12 és 24 éves korom között nagyjából elolvastam mindent, amit egy úrifíúnak illet. A zenét nagyon szeretem, nézd meg, mennyi itt a lemez. Szerencsés vagyok, harmincegy éve élek együtt a feleségemmel. Szerencsés vagyok abban is, hogy nagyobb-részt egy nyugodt, békés korban élek, huszonöt éve súlyosabb anyagi gondok nélkül. Ez nem érdem . . . Nagyon szeretjük a zenét, operát, koncertzenét. Szebb estét nem is tudok elképzelni, én írok az asztalnál, Ági korigál, szól a zene, a kutya itt fekszik . . . Egy kis vodkát vagy konyakot iszom, nem sokat.

A szomszéd szobában megsörren a telefon. Átmegy, felveszi. Iszom egy kis whiskyt, várok. Közben hallom Karinthy Cini válaszait. Ebből egy perc alatt kitalálom, hogy kivel beszél, s azt is, hogy miről. Nívódíjat kapott. Csak azt nem tudom megállapítani, hogy mennyit. Visszajön, önt magának néhány korty whiskyt, megissza, leül, aztán várakozva rámnéz.

– *Mit jelentett és jelent életedben a sport?*

– Ugyanolyan hajlam, mint a nyelvészet. Érdekelt a labda . . . Elsősztályú vízilabdázó voltam a Fradiban, aztán sportvezető. Most is sokféle sportot űzök. Télen sízem, lánbteniszezem, nyáron teniszezem, úszom, kajakozom, bi-

ciklizem, Leányfalun nagy fejelő és egyérintő partik is vannak. Én hízásra hajló ember vagyok, ha nem sportolnék, és annyit ennék, amennyit tudok, percek alatt húsz-harminc kilót híznék, de ez csak az egyik okom. A sportban nagyon izgat a küzdés és a siker, talán ezért nincs bennem semmiféle hatalmi vágy társadalmi síkon, mert ki tudom így élni. Nagyon fontos nekem a küzdés a sportban. Ping-pongban a leányfalui körben még mindig a legjobb vagyok. Nem a technikám legjobb, de küzdőképes vagyok. Nekem a sport csak kisebbik részben egészség, fogyás: ennél sokkal jobban érdekel a teljesítmény, a küzdelem, a győzelem vagy a vereség, úgy is mint nézőt, úgy is mint sportolót.

– *Nagy utazó vagy. Messzire szoktál utazni. Miért utazol, mit jelent neked az utazás?*

– Négy világrészt bejártam, tavasszal utazom az ötödikre, Ausztráliába. Beutaztam Európát, jártam nagyon sokfelé Amerikában, Afrikában csak Egyiptomban, aztán Ázsiában többfelé. Japánban is, ott könyvem is jelent meg. Hogyan és miből utazom? Részben a színdarabjaim nyomán. Meghívnak, és én szívesen elmegyek akár Amerikába, vagy Japánba, ez nekem alkalom az utazásra. Most azonban már kezdek fáradni. Ha már Ausztráliában is voltam, szeretnék megnyugodni, itthon lecsücsülni.

– *Életednek volt valamilyen nagyobb fordulata?*

– Igen, a háború. Egészen más körülmények között talált a háború eleje, mint a vége. Budapest ostroma nagyon erős cezúra az én életemben. Ez írásaimban is tükröződik. Fiatalon, huszonhárom éves fejjel kényszerített rá, hogy felnőtt legyek.

– *Voltál életveszélyben?*

– Persze, többször.

– *A halálfélelmet ismered?*

– Nem nagyon foglalkoztat. Amitől félek, az a fájdalom, és nem a halál. Voltam életveszélyben nem is egyszer. Amikor baj volt, féltem, és amikor nem volt baj, nem féltem. Amikor a nyilasok bevittek, féltem, amikor kiengedtek, örültem. Ilyen furcsa ember vagyok.

– *Mondj egy pénzszeget, annyit, amennyit te összegnek tartasz.*

– Ötszázezer dollár.

– *Van valamilyen tárgy vagy érték, amit szeretnél megkapni?*

– Nem érdekel . . . Az öltözködés sem érdekel. Van egy Volkswagenünk. Elég ez nekem. Lakásunk és Leányfalu megfelelő. Sokkal szerényebb körülmények között is meg tudnék lenni.

– *Mi a kedvenc ételed és italod?*

– A nehéz ételeket szeretem, húsokat, töltött káposztát, bablevest, disznótorost, halászlét, sóletet, vadasokat, őz, vaddisznó sok fűszerrel . . . Nagy húsleveseket. Itálban? Nem nagyon vagyok borivó. Jégbe hűtött kristályvíz, narancslé, este egy kis tömény, vodka, konyak, barack.

– *Hiszel a barátságban?*

– Persze, van néhány nagyon jó barátom.

– *Vannak ellenségeid?*

– Vannak hálistenek. Ez a „hálistenek” nem vicc. Ellenségeim inkább azokból kerülnek ki, akiket sohasem bántottam. Akiket életem során megbántottam, igyekeztem megengesztelni. Sokszor erre húsz-harminc évig is kellett várnom. De ebben is szerencsés vagyok, mindegyiket sikerült életében megengesztelnem. Ellenségeim azonban nem ezek közül kerülnek ki, sokkal súlyosabb bűneimmel bántottam meg őket. Nevezetesen, hogy ezzel a nagyon nagy tehertételű névvel élni és dolgozni merek, s a világban jól érzem magam. Ha valakit megbántottam, meg tudja bocsátani, de ha az ő élete rossz, szerencsétlen, azt nem bocsátja meg nekem. Lehet abban valami vérforraló, hogy van egy ember, akinek nincsenek megoldhatatlan anyagi igényei, azt írja, amit akar, és nagyjából az emésztése is rendben van. S hozzá még Karinthynak is hívják. Ez megbocsáthatatlan.

– *Gyűlöltél már valaha valakit?*

– Igen.

– *Mikor sírtál utoljára?*

– Gyászmise című novellám írása közben. Miközben írtam, elsírtam azt a régi úri világot, amihez nekem semmi közöm nem volt, részese, haszonélvezője nem voltam, és szükségszerűen el kellett tűnnie. De az irodalom mindig a megalázottaké és megszorítottaké, vagy azoké is. Az ember sirathatja a semmit, a másét is.

– *Szenvedélyeid vannak?*

– A dohányzásról harminc év után le tudtam szokni. Este egy kicsit iszom, de ez nem szenvedélyem.

– *Ha előfordul, hogy ideges vagy, mi váltja ki?*

– Közélet, időzavar, apróságok. A kocsi hibái. Apró bosszúságok. Lényeges helyzetekben elég nyugodt vagyok. Apróságoktól kiborulok, s utólag nagyon szégyellem magamat.

– *Háborúk között, pusztító rémek árnyékában élünk. Gondolsz néha az emberiség jövőjére?*

– Természetemtől fogva optimista alkatú ember vagyok, ezért is írok. Noha sok háború folyik ma is a világon, elsősorban mégsem a harmadik világháborútól félek. Sokkal jobban félek olyasmiktól, melyeknek válságjelei már erősen érezhetők. A brutalitásoktól, a szadizmustól, az öncélú kegyetlenkedéstől, a túszszedésektől. A privát és kollektív neurózisoktól. Gond a túlnépesezés, és az ezzel együttjáró elmagányosodás, elszigetelődés. Az uniformizálódás, mind az establishmentben, mind a lázadásban. Ez és még sok minden nagyon aggaszt. Félelemben élünk, mindenki fél valamitől, és én félek ettől a félelemtől. Az elhülyüléstől. Nem szeretnék a huszonegyedik században élni. Szerencsére nem is fogok.

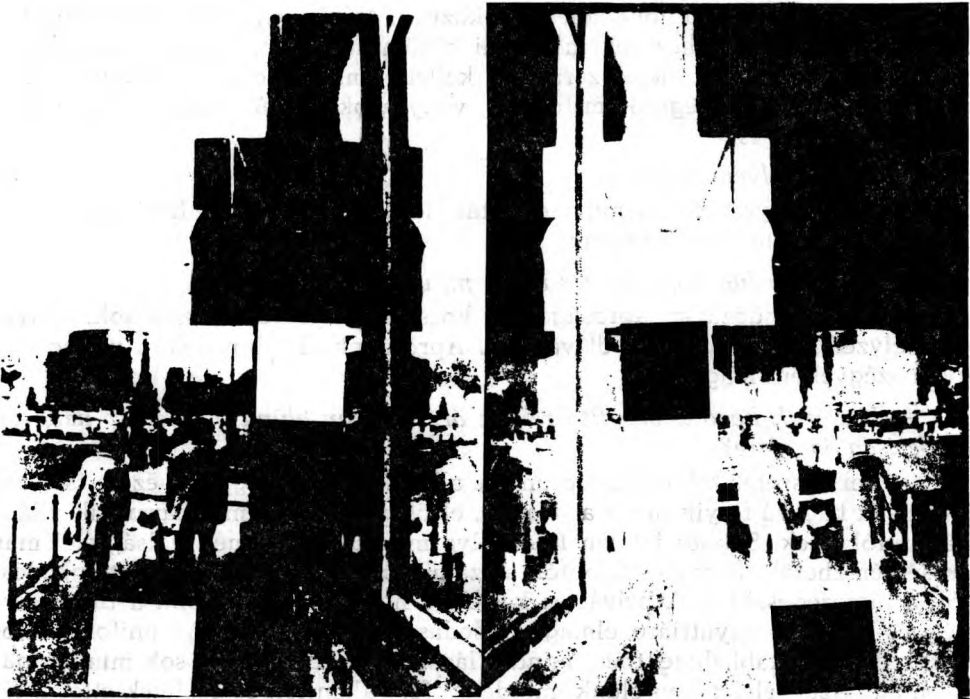
– *Hiszél az emberiség haladásában, abban, hogy jobb lesz az ember?*

– Párhuzamos dolog... A jó is, a rossz is halad. Soha olyan tömegpusztítások nem voltak, mint a huszadik században. A technika szörnyű fegyvereket, és jólétet is képes létrehozni. Nem dőlt el a meccs. Nem szeretnék a huszonegyedik században élni.

– *Mit jelentettek életedben a nők?*

– Ebben is szerencsés vagyok . . . Agival harmincegy éve élünk együtt. És hálásan gondolok azokra a nőkre, akik a múltban a közelemben voltak. Érzelmes és érzéki természet vagyok, életemnek, írásaimnak nagyon jelentős témáit adták a nők . . . Nekem többnyire szép emlékeim vannak . . . Akik közel álltak hozzám, egyikben sem csalódtam, a múltam úszik velem az időben. Nincs rossz szájjízem. A nőkben is mindig az egész ember érdekelt.

Becsukom a noteszomat. Hallgatunk. Iszunk egy kicsit. Egy kortyot. Aztán megkérem, hívjon nekem egy taxit. Mellette állok. „Karinthy Ferenc lakására” – mondja. Hallom a telefonos nő hangját. Nincs taxi, de szerez . . .

Hosszú weekend

SZÍNŰ HÁROM FELVONÁSBAN*

(Nyaraló New York államban, Amerikában. Reggel. A ház, a kert erős, józan, szinte vakító fényben, a kontúrok élesek, kemények. Szirénázás, egész közletről, mint amikor mentőautó húz el, s lassan, távolodva elhalkul. Kristóf jön le a lépcsőn, nem talál senkit, kinéz a kertbe: álmos, fejbevert, másnapos.)

KRISTÓF: Hé! Nincs itt senki? Halló, halló!

(Edit kikukkant a konyhából, kötényben, reggelikészítés közben.)

EDIT: Nna! Fölbredt?

KRISTÓF: Mi van itt? Mi volt ez a mentőautó? És hová hajtott Oscar?

EDIT: Maga nem tud semmit?

KRISTÓF: Miért, mi történt?

EDIT: Átaludta az egészet.

KRISTÓF: Hallja, ne hamukázzon itt nekem! Mondja már, hogy mi van?

EDIT: Ritát reggel ájultan találtuk a szobájában.

KRISTÓF: Ritát?!

EDIT: Mellette vizeskancsó, és felnyitva, üresen az a delfines, ezüst szelence.

KRISTÓF: Este abba rakta át az altatóját.

EDIT: Igen, Oscar is látta. Harminc vagy negyven Sominexet. Hát azt mind bevehette.

KRISTÓF: Szörnyűség. Szörnyűség... És hogyan, miért?

EDIT: Semmi levelet, írást nem hagyott.

KRISTÓF: Várjunk csak... de hát mikor történhetett ez?

EDIT: Nem lehet pontosan tudni. Valamikor éjjel vagy hajnalban.

KRISTÓF: És Oscar?

EDIT: Iszonyatosan elrémült. Én még embert úgy reszketni nem láttam. Rög-tön kihívta a mentőket. És ő is utánuk hajtott. Nem messzire vitték, ide a szomszédos városka kórházába.

KRISTÓF: Hát én ezt mind átaludtam. Szörnyűség!

EDIT: A nagy hajcihőben elfelejtettük fölkelteni.

KRISTÓF: Hol van Dolores?

EDIT: Ő akadt rá a díványon, és mozgósította a házat. De most eltűnt valahová.

KRISTÓF: Ugye meg fogják menteni?

EDIT: Reméljük. Attól függ, mikor vette be azt az izét, mennyire szívódott fel.

KRISTÓF: Szörnyűség.

EDIT: Nem akar reggelizni? Most csinálók a gyerekeknek.

KRISTÓF: Nem kérek semmit.

EDIT: Egy feketét megihat. Presszókávét... Gilbert, Harry! Reggeli!

* Folyóiratunkban a mű harmadik felvonását közöljük. (A szerk.)

(A lugasban már meg van terítve. Feltűnik a két tiú, Edittel együtt az asztalhoz telepednek, szótlánul esznek, késsel-villával, a gyerekek józan realizmusával. Kristóf nem ül közéjük, föl-alá kóvályog kávéscsészéjével, apadtan, csömörrel, kábán. Amikor bent a házban csöng a telefon, elsőnek ő ugrik oda.)

KRISTÓF: (a kagylóba) Halló! Te vagy az, Oscar? Én, hát persze... Na mi van?... Értem, gyomormosás. Értem... És mit mondanak? Értem... (A többieknek.) Most csinálják a gyomormosást. Azt remélik, talán már nem lesz nagyobb baj... (A kagylóba.) Igen, még az a szerencse, hogy elég hamar bevittétek. Ha csak egy-két órával később... Jó, adom. (A gyerekeknek.) Veletek akar beszélni.

GILBERT: (átveszi a kagylót) Halló, papa... Igen, igen. Értem. Jó... (Harrynak.) Téged kér.

HARRY: (átveszi a kagylót) Halló. Hogy van a mama? ... Igen. Igen... Adom. (Editnek nyújtja.)

EDIT: (a kagylóba) Halló, Oscar. Idehaza minden rendben, ne aggódjon. Épp most reggelizünk... Zabpelyhet készítettem nekik, teát meg szalonнас tojást... Jó. Mi nem mozdulunk innen, várunk. Jó. Amint lehet, hív vagy jön... Minden jót! Minden jót! (Leteszi a kagylót.) Talán már jobban lesz.

(Egy kis feloldódás. A gyerekek betejezték a reggelit.)

GILBERT: Harry, gyere, lenyírjuk a fűvet. Túl magas, elgazosodik.

HARRY: Hol a gép?

(Gilbert és Harry ki a kert felé. Később olykor hallatszik a kis fűnyírógép pöfögése. Edit az asztalt szedi le.)

KRISTÓF: Ad egy kis kávé?

EDIT: Persze. (Önt neki.)

KRISTÓF: Honnét van ez a kis presszó?

EDIT: Én hoztam Pestről.

KRISTÓF: Ja úgy... Mert ezek az amerikaiak sok mindent tudnak, még a Holdba is elröpültek. De egy tisztességes kávé csinálni... (Kortyolgatja a feketét.) Pontosan hánykor találtak rá Ritára?

EDIT: Nyolc vagy negyed kilenc lehetett.

KRISTÓF: Nyolc óra... Számoljunk csak: éjjel nem vehette be azt a micsonát. Legkorábban hajnalban. Körülbelül öt-hat tájban.

EDIT: Miből gondolja?

KRISTÓF: Higgyc el nekem.

EDIT: Ja úgy. Értem.

KRISTÓF: (ingerülten) Mit ért maga?

EDIT: Hogy honnan tudja ilyen pontosan.

KRISTÓF: Nem ért semmit! Semmit!... Beszélgettünk, ennyi az egész. Sétáltgattunk... Itt a ház előtt az úton. Hajnali ötig sétáltgattunk.

EDIT: Bánom is én. A maguk dolga.

KRISTÓF: (dühöngve) Mi az, hogy a mi dolgunk! Nincs semmi dolgunk, érte? ... Marha, én marha! Mi az ördögnek kellett nekem magát idéhozni! Hogy gyakorolja az angol nyelvet... Hát szépen begyakorolta, gratulállok!

EDIT: Most rám haragszik?

KRISTÓF: Magamra haragszom. Hiszen én mutattam itt be magát. Úgy is mondhatnám: én vezettem föl. Így vagy úgy, én is oka vagyok az egésznek. Ha nem jövünk, talán nem ez lesz belőle.

EDIT: Rita nem énmiaztam akart meghalni. Szerelmes abba a szép skót fiúba; csak úgy süt róla. És az megnősült, már füttyül rá. Ez a baja Ritának. Nem is törődött velem.

KRISTÓF: Nem ilyen egyszerű.

EDIT: És talán nem is akart igazán meghalni. Egy kis cirkusz, produkció. Hogy odafigyeljenek rá, foglalkozzanak vele. Nem is veszélytelen produkció.

KRISTÓF: Nem ilyen egyszerű.

EDIT: Hallja, mi ez a bűnbakkeresés? Amikor ide beléptünk, az első, amit Oscar közölt velem: itt mindenki azt csinál, amit akar, és az se kötelező. Ha jólesik, fel is gyűjthetem a házat... Na. Ahogy látom, egyelőre még áll a ház.

KRISTÓF: Aki ilyesmire szánja el magát, mint Rita, többnyire nem egy okból teszi. Valahogy ellehetetlenül az élete, körülkerítődik, bezárul minden ajtó, vészkijárat... Hát itt maga is rácsukott egy ajtót, és én is.

EDIT: No lám! Maga is?

KRISTÓF: Észre kellett volna vennem, mit forgat a fejében. Ha órá is odafigyelek kissé, nemcsak magamra, esetleg, megakadályozhattam volna!... (*Ideges, türelmetlen.*) Van még egy kis kávé? Hülye egy história! Mászkalok ide-oda a világban, ormótlanul, akár egy elefánt, beletalpalok mások életébe, és trappolok tovább – hülye egy história!

EDIT: Általános bűnbánatot tartunk? Gyóntatót ne hívjak?

KRISTÓF: Jó, hagyjuk ezt. Ami az én részem belőle, az az én gondom. Ami pedig a magáé... mikor is jár le az útlevele?

EDIT: Még három hét.

KRISTÓF: Három hét.

EDIT: (*óvatosan*) Meg lehet hosszabbítani.

KRISTÓF: Nem fogja meghosszabbíttatni.

EDIT: Olyan biztos benne?

KRISTÓF: Nézze, Edit ez az ügy, akár mint alakul, nekem igen-igen kellemetlen. Taylorék engem barátjukként a házukba fogadtak, szívükbe fogadtak. És ha már én hívtam meg magát hozzájuk, bár természetesen nem ilyen szándékkal, ezt mi ketten tudjuk legjobban, akkor az én kutyakötelességem, hogy...

EDIT: Vagyis amiért maga másnapos, és lelkifurdalásai vannak, és hogy a látzatot mentse: ezért döntsek én így egy számomra esetleg életfontosságú kérdésben.

KRISTÓF: Nincs itt mit eldönteni. Haza kell utaznia, és kész.

EDIT: Ezt nagyon könnyű volna megígérem, ha az anyámra meg a húgomra gondolok. Anyám idős, beteg, ápolásra, szeretetre szorul, és semmiért a világon el nem jönne onnét, az apám sírjától. A húgom kicsi, még iskolás, kialakulatlan, én vagyok a mindene...

KRISTÓF: Na ugye.

EDIT: De pokoli nehéz elhatározás – maga előtt minek tiltakozzam? – ha Oscarra gondolok. Egyébként ő is ezt tanácsolja, hogy próbáljak hosszabbítást kérni. Vagy ha nem sikerül, találjunk ki valamit, akármi-képp... Kérdezze meg tőle, beszéljen vele, ha nekem nem hisz.

KRISTÓF: Mit Oscar! Ez magyar ügy, ez a mi kettőnk ügye, nekünk kell elintéznünk!

EDIT: Hallgasson rám, László. Súlyosabb a dolog, mint ahogy maga elképze-
zeli.

KRISTÓF: Két napja nem is ismerték egymást.

EDIT: Két nap alatt is bele lehet valakibe szeretni.

KRISTÓF: Tudom . . . Ha én mindig lelépnék ott, ahol valakibe beleszerettem,
és amikor kiábrándultam, mindig újra hazakérezkednék, akkor mást se
tennék, csak ingajáratban folyton disszidálnék és visszidálnék.

EDIT: Cinikus, ronda fráter.

KRISTÓF: Maguk persze még nem gondolnak ilyesmire. Szerelmük első, hősi,
mitikus aranykorát élék, a zürzavarok, izgalmak, világfelfordulás köze-
pette is.

EDIT: Mondja, mit akar elérni ezzel?

KRISTÓF: Csak azt, hogy most menjen haza. Hogy aztán később mi lesz, újra
kijön, vagy Oscar, ha még úgy érzi, vagy mit tudom én, az már nem rám
tartozik. De most menjen haza.

EDIT: Maga ismer engem, hogy nem vagyok könnyű eset. És utálok a nagy
szavakat. Elhiszi, ha azt mondom: soha még ilyesmi nem volt velem, mint
ezen a két napon? Soha, beleszámítva a házasságomat is.

KRISTÓF: Hát persze. Régóta nincs senkije, nem volt férfival.

EDIT: Nem. Magának megvallhatnám, de nincs mit. Másról van szó. Arról,
miképp értessem meg: hogy valaki, aki mindig feszesen és feszültségben
és szinte állandóan görcsbe meredve élt, hirtelen kilazul és oldódik. Érti?
És ha ezt egyszer megízlelte, nem akar újra görcsbe merevedve élni . . .
Merő véletlenség, hogy velem ez éppen itt történt, történhetett volna
ugyanúgy otthon vagy bárhol. De ha már itt történt . . .

KRISTÓF: *(indulatosan)* Elég! Elég ebből! Nem vitatkozom! Visszamegy oda,
ahonnan jött, és pont. Különben soha szóba nem állok magával. Vissza
az anyjához, húgához, a helyére.

EDIT: *(sir)* Gonosz. Undok, kegyetlen! Miért akarja elvenni tőlem? Miért?

KRISTÓF: *(megcsókolja az arcát)* Jó kislány vagy. Jó kis magyar lány.

EDIT: Szegény kis ország szegény kis gyereke.

KRISTÓF: Mind azok vagyunk. Mind a tízmillióan.

(Szünet.)

EDIT: Mit tegyek?

KRISTÓF: Tudja.

EDIT: Tehát három hét.

KRISTÓF: Igen.

EDIT: Jó.

KRISTÓF: Kezet rá.

EDIT: *(Kezét nyújtja, komolyan)* De ez a három hét az enyém.

*(Gilbert tűnik fel a pötögő masinával, leállítja a motort. Edit gyorsan be
a konyhába.)*

KRISTÓF: Na mi van? Lenyirtátok?

GILBERT: A hajlatokban sarlóval kell utánavágni. A lejtős részeken.

KRISTÓF: Hányadikos vagy?

GILBERT: Most végzem a nyolcadikat.

KRISTÓF: És utána? Mi érdekel, van már fogalmad róla? Merrefelé képzeled tovább?

GILBERT: Én már eldöntöttem. Erdész leszek.

KRISTÓF: Erdész? Miért éppen az?

GILBERT: Szeretem a természetet. És izgalmas, szép feladat.

KRISTÓF: Milyen feladat?

GILBERT: Megmenteni és visszaállítani az amerikai táj pompáját... *(Kifelé figyel.)* Itt a papa!

(Az úton kocsi áll meg. Be Oscar, borostás, szürke, elcsigázott. Mind köréje gyűlnek, Harry és a konyhából Edit is.)

OSCAR: Jobban van. Most alszik. Gondos felügyelet mellett, láttam. Vigyáznak rá.

EDIT: Ma még egy falatot nem evett. Mit kér?

OSCAR: Csak egy teát.

EDIT: *(tölt neki)* Semmi mást?

OSCAR: Dolores?

EDIT: Majd előkerül.

OSCAR: Telefonálok a kórházba. *(Be a nappaliba, tárcsáz.)* Halló, doktor Hansen kérem. Igen várok... *(A többiekhez.)* Ez az ügyeletes orvos. *(Iszik egy korty teát.)* Doktor Hansen? Én vagyok, Taylor. Hogy van a feleségem?... Jó. Jó. Úgy gondolja? Igen... Mire volna szüksége, miben segíthetnék? Értem. Mindenesetre biztató... Nézze, doktor, itt csak az a probléma, nekem ma órám volna az egyetemen, akkor lemondok... Gondolja? A gyerekeknek holnap iskolájuk van, bár ez nem olyan fontos. Csak azért, hogy mi legyen, itt maradjunk-e vagy pedig... Értem, értem. Jó, így lesz. Köszönöm, doktor. Vizontlátásra. Köszönöm. *(Leteszi a kagylót.)* Azt mondja, ránk itt most semmi szükség, Rita úgyis alszik, holnap reggelig valószínűleg föl sem ébred. Induljunk vissza New Yorkba, tegyük, amit egyébként. És ha nincs komplikáció, két-három nap múlva haza is vihetjük. Én addig is minden délután kiszaladok, és telefonösszeköttetésben maradunk.

(Közben az út felől bejött Dolores. Kisimultabb, nyugodtabb, kissé álmos, és viszonylag normális.)

DOLORES: Hallom, hogy Rita jobban van. Örülök.

OSCAR: Ha maga idejében föl nem fedezi, ki tudja, mire fordul. Köszönöm, Dolores.

EDIT: Csomagoljunk?

OSCAR: *(a gyerekeknek)* A hátsó ajtón hordjátok ki. Majd odafarolok a kocsival. A szemetet meg ide a kapuhoz.

EDIT: Gyertek, fiúk. Dolores, indulunk!

DOLORES: Mit akarnak megint tőlem? Én a kis motyómmal egy pillanat alatt megvagyok.

(A nők és gyerekek be a házba. Oscar még visszatartja Kristófot.)

OSCAR: Egy percre maradj, öregem.

KRISTÓF: Én is összedobom a táskám.

OSCAR: Hagyd a nőkre. Edit majd elintézi.

KRISTÓF: Edit mindent elintéz.

OSCAR: Engem is elintézett.

KRISTÓF: (*bemenne a házba*) Mégis utána néznék annak a . . .

OSCAR: Várj. Szükségem van rád. A józanságodra. Vagy lehet, hogy inkább a részegségedre.

KRISTÓF: Igen.

OSCAR: Illetve az ördög tudja, mire van szükségem. Amíg ott a kórházban ücsörögtem a folyosón, hát elég piszokul éreztem magam. Mint egy gyilkos, aki arra vár, vajon az orvosok megmentik-e áldozatát, vagy sem. Na jó, a gyilkos talán erős. Büntárs, bűnrészes.

KRISTÓF: No lám. Újabb tettes jelentkezett.

OSCAR: Miért, ki még? . . . Félre ne értsd, ez az önvád nem olyasmért támadt, amit tettem. Hanem amint gondoltam. Nem is gondoltam, csak valahogy belémfészkelődött, óhatatlanul, félig öntudatlanul . . . Megmondjam, micsoda? Hogy bárcsak ne volna Rita, bárcsak ne állna az utamba . . . És talán ezt a megfogalmazatlan, megfoghatatlan óhajt fogta fel ő mégis, egy különleges radarszerkezettel. Ez jött föl bennem ott a kórházban.

KRISTÓF: Igen.

OSCAR: Furcsa dolog. Mint aki ingoványba került: egy ideig kapalózik, szeretne kikecmeregni, és minél inkább igyekszik és izeg-mozog, erőlködik, annál mélyebbre keveredik. Aztán feladja, húzza be a láb. Talán jobb odalent . . . Meg vagyok örülve? Lehet. Jó örület, lázas, boldog örület, nem is akarok kigyógyulni. Azt mondod, annyi az egész, beleestem valakibe. Aki egyébként valóban elragadó és nagyszerű teremtés . . . Csak hát más is van itt, László. Hogy egyszerre minden, ami eddig volt, kérdéssé válik. Amit te is ismersz, ez az egész jól felépített és összezsavazott életünk. Az egyetem, tanszék, a munkám. A New York-i lakásunk, a híres, szép kilátással a Hudson folyóra. Az otthon, a család, a gyerekek. Még ez a nyaraló is, amit annyi fáradtsággal hoztunk össze, a ház, a kert, uszoda, lugas. Optikai csalódás. Ez mind nincs, nem igaz. Vagy ha talán van is, esetlegesen, bizonytalanul, vitathatóan: hát nekem nem kell, köszönöm szépen . . . Örültt vagyok? No és? Nekem nem adatik meg az örület joga?

KRISTÓF: Igen.

OSCAR: (*nyersebben, keserűbben*) Azt kéne csinálni, öregem, fölugrani, itt hagyni mindent. És elmenni oda, ahol . . . Mit gondolsz, nálatok tudnak orvosságot az ilyen általános fertőzésre?

KRISTÓF: Nehéz ügy.

OSCAR: Akkor le Floridába, az Everglades mocsarakba. Az alligátorok, sasok, tengeri tehének közé. A Tízezer sziget egyik névtelen, mohos szirtjére, oda kicsücsülni, ha akadna, aki mellém csücsül . . .

KRISTÓF: Igen.

OSCAR: Vagyis hát az se jó, az még mindig ez az ország. Kellene találni a Csendes-óceánban egy lakatlan korallzátonyt, ami olyan kicsi és félreeső, hogy nem is tartozik sehová, semelyik országhoz, senkié, a térképen nincs rajta – van még ilyen? – azt kéne megtalálni.

KRISTÓF: Igen.

OSCAR: Igen, igen, igen, igen. Miért nem felelsz? Miért nem mondd meg mit tegyek? Nem látod, hol vagyok? . . . Meddig siránkozzam és könyörgök neked, barátom, egy okos, megváltó szóért? . . . Mit tegyek? Azt mondd meg! Itt térdepelek, nem látod, a fényes tekintetű nagymogul előtt, és csúszom és mászom . . .

(De már jönnek: a két gyerek. Oscar gyorsan el, ki az út felé, a kocsijához. Kristóf lassan besétál a házba. Gilbert és Harry a szemetet készíti össze. A szertartás abból áll, hogy a kisebb-nagyobb zacskókat, hulladékokat, melyek a nyaraló különféle helyiségeiből származnak, egy hatalmas, átlátszó, műanyagzsákba hajigálják és gyömöszölik be, heccelődve, zajosan rivalogva: ezt hagyják majd itt a kapunál, hogy elfuvarozza a szemétgyűjtő.)

GILBERT: *(üres üvegeket rak be)* Gin! Konyak! Sherry!

HARRY: Whisky! Bourbon whisky!

GILBERT: *(Oscart utánozza)* Skót vendégelődő, és amerikai whiskyt kér!

HARRY: Hurrá, Bob Macinally!

GILBERT: Egy szép pirosra átlucskosodott dobozka. *(Ritát utánozza)* Egynek málnapitét!

HARRY: *(felmutatja a kilyuggatott töktejet)* Mortimer, én vagyok Mr. Mortimer . . .

GILBERT: Rákpáncélok, ollók, óriási választékban. Nyissz, nyissz!

HARRY: *(Nikost utánozza)* Csupa nőstény, csakis nőstény? Ó, a drágák!

GILBERT: *(ráakad a pezsgős palackra)* A pezsgő! Eredeti magyar! *(A címkét olvassa)* Torlí . . .

HARRY: *(koccint)* Cheerio!

GILBERT: *(Editet utánozza)* Délután Oscarral be is hűtöttük.

HARRY: *(Kristóft utánozza)* Túl sok a maguk közös akciója.

GILBERT: *(kiselejtezett kéziratlapokat szór szét, Dolorest utánozza)* Csöndet kérek! Egy bejelentést kívánok tenni! Itt a poémám!

HARRY: *(egy ócska seprőnyélen gitározik, trallalázik)*

GILBERT: *(az egyik zacskóban megtalálja Dolores megunt és kidobott szőke parókáját)* Hohó! Ez Doloresé! *(Harry fejébe nyomja)* Hogy volt! Halljuk!

(A ricsajnak a többiek megjelenése vet véget: mindenki útrakész, Oscar a házból lép ki, kulccsal bezárja az innenső, elülső ajtót.)

OSCAR: *(Kristófnak)* Együtt hajtunk?

KRISTÓF: Ti úgyis siettek. Én meg ráérek sétakocsikázni.

HARRY: De Edit velünk jön!

GILBERT: Világos!

OSCAR: New Yorkban hívjuk egymást.

(Oscar és a gyerekek ki az út felé. Edit még lemarad egy percre.)

EDIT: A kocsit, ugye, visszaviszi a nővéremnek? Ahonnét elhoztuk.

KRISTÓF: Persze. És ahogy megbeszéltük: három hét.

EDIT: Három hét.

(Dudálás. Edit Taylorék után siet. A színen csak Kristóf és Dolores marad. Kint az úton fölberreg az autó motorja.)

KRISTÓF: Mint a körtáncban. Ide-oda táncolunk, ezzel is, azzal is, térülünk-fordulunk. És a végén mindenki visszaáll az eredeti helyére.

DOLORES: *(nem figyel rá)* Elhatároztam, hogy a poémámat ki fogom szélesíteni. Nemcsak Brazília lesz benne, hanem az egész kontinens. Talán még Alaszka is.

KRISTÓF: Persze. Van ott valakije?

DOLORES: És ha ezt meg tudom szólaltatni, ha képes vagyok átérni a költészetemmel, akkor már semmi más nem számít. Az se, hogy kicsodák és micsodák vagyunk, merre tántorgunk és éppen kivel, milyen szennybe-kavarodásba merülünk, és hányszor aláztatunk meg. Ez mind csupán megformálandó anyag, még az se fontos, miként fogadják, sikeres-e, méltányolják-e. Marad csak az alkotás, a kiszűrés és újjáteremtés. És ez a tágasság itt, amint végtelen szőnyegként kiterül a két Amerika.

KRISTÓF: Hová vigyem?

DOLORES: New Yorkban ígérték egy szobát.

KRISTÓF: Hol?

DOLORES: Manhattanban, egészen fönt. A kettőszázhuszadik utcában.

(Kifelé indulnak. Csak a ház, a kert lángol a teljes déli fényben.)

F ü g g ö n y

Megtiportan

*Szárnytelenul, megtiportan:
feledjem, hogy haldokoltam.
Mindenség télt virágkelyhe,
hajnalt hints a tengerekre.*

*Bukdácsoltam tört sisakkal,
omló vértben, csonka karddal.
Útvesztőkben fönnekadva
nem szállhattam magasabbra.*

*Agaskodtam, megpihennék.
Találok tán bélelt estét.
Találok tán bélelt napot,
hol anyámra hajolhatok.*

*Szárnytelenul, megtiportan:
feledjem, hogy haldokoltam.
Virágaim hajoljatok,
fény-köntösben ne tázzatok!*

*Biborvörös tövis-kámzsa,
ne boruljál az anyámra,
asszonyomra se boruljál,
fehérebb ő, mint az oltár.*

*Fehérebb ő, mint a gyermek,
mint a fehér asszony-szentek.
Asszony-szentek rózságon.
Sarjadozzál boldogságom!*

*Sarjadoz már az én tiam,
játszik a nap szirmaiban,
gyöngyök között tolláskodik,
gyöngyök közül magasodik.*

*Dől a bánat üvegfala.
Cikázhat az öröm hala.
Szárnnytelenul, megtiportan:
feledem, hogy haldokoltam.*

Betegen

Anyák mezőnyi kötényén,
holdas kendőjén
lesántult özek legelnek.
Apák subáján
vérfodros tejútak, szikrázó selymek.
Harangot kongat a bárány.
Vérpadra szédül a gyermek.

Szó: tápászkodó vándor,
márványpotájú tejszék:
hóhéroló gondolatok közt halad.
Fordítaná kibomló leveleit az öröm,
benőné a mennyei sarkokat.
Próféta-arcú könyv,
vörös lombokba csavarva
száguld a magasba,
csapkodja kőkardú szél.
Fölötte ezüsttollú
citera repül.
Sárkány-embert, ha ríkatna hangja,
lebegne Ragyogás-kastély,
némulna vas-csőrű barlang:
fájdalom hatalma.

Jégcsapfejkű rigó
szemembe nézett.
Gyászról tütyörészett.
Zuhanó feje parázssal sisakos.
Tolla lángoktól habos.
Hiába!
Fölém teszül a kárhozat sátra.

Tévedések

Igen élénken emlékszel arra a napra, amikor elhagytad szüleid lakását, ahol huszonnégy évet éltél, többé-kevésbé zavartalanul, de mindenképpen elég nagy kényelemben. Arra már nem emlékszel, hogy mit éreztél, amint becsapódott mögötted az ajtó és ezzel jelképesen befejeződött életednek egy eléggé jelentős korszaka. Lehetséges, hogy semmit sem éreztél. Nehéz volt a bőrönd, cserélgetted a két kezében, amíg leértél a földszintre, ahol a kapu előtt a taxi várt. A bőröndre nagyon jól emlékszel; kopott, barna színére, felületén a színehagyott szállodai címkékre. Még ma is megvan ez a bőrönd, bár nem szándékosan őrizgeted, inkább csak soha nincs lelkeröd kidobni. Valahol, egy szekrény mélyén fekszik a többi hasznavehetetlen emléktárgy között; roppant jellemző rád, hogy a lomoktól képtelen vagy megszabadulni. Valószínűleg ezek a tárgyak öregkorodig el fognak kísérfi és csökkent emlékező-képességeddel akkor majd igen sokat fogsz gondolkodni rajta, hogy melyik tárgy mit jelent. Most még pontosan tudod, hogy a kopott bőrönd költözködéseidet jelképezi; választásaidat, fellobbanásaidat, megfutamodásaidat. Ezek az emlékek egyszer éppúgy megkopnak majd, mint maga az öreg bőrönd. Az arcok elmosódnak, akár a szállodai címkék.

Aznap azonban egyáltalán nem gondolkodtál ilyesmin. Boldog voltál és bizakodó, talán fütüörészttél is a robogó taxiban, de az biztos, hogy igen tekintélyes borralót adtál a soförnek, mint mindig, ha jó kedved van. Visszaemlékezve a történetekre egyáltalán nem meglepő, hogy aznap jó kedved volt. Elsősorban mérhetetlenül fiatal voltál, betöltötték lelked a késő kamaszkori álomképek. Egészen úgy nézttél ki, mint aki éppen új életet akar kezdeni. Meg kell jegyezmem, hogy akkor is, éppúgy mint most és mindörökké, összes személyes holmid belefért abba a közepes méretű kopott bőröndbe és erre ma is büszke vagy. Úgy véled, hogy akinek kevés a holmija, az mindig könnyebben kezdhet új életet. Ez igaz is, csak nem egészen úgy, ahogy te gondoltad. Sajnos mérhetetlenül sok dolgot cipel az ember magával, akárhová is költözik és akármilyen lapos is a bőröndje. Ezek a dolgok a legfontosabbak, és ma már te is tudod, hogy soha nem lehet tőlük megszabadulni; megbújnak benned, betöltenek és korlátoznak. Csak ezt nem láttad még olyan világosan akkor, mint mostanában, és éppen ez volt a szerencséd; a tudás birtokában rögtön nem fütüörészttél volna olyan magabiztosan a taxiban, útfban a feleségedhez.

Ha a feleségedre gondolsz, mindig elfog valami furcsa bizonytalanság. Azon töprengsz, hogy miért éppen ő lett a feleséged és te az ő férje. Ez egyike a legnagyobb rejtélyeknek. Nem nagyon akarsz hinni a scrsszerűségben, túl egyszerű mesének tűnik, hogy egymásnak lettetek teremtve. Az sem túlzottan magnyugtató, hogy minden a véletlenen múlik; véletlenül találkoztatok és véletlenül házassodatok össze. Ha ezt a mesét fogadod el, akkor minden lépésed roppant esetlegesnek tűnik és egyszerre ideges leszel. Ilyenformán egyik mesét sem tudod könnyű szívvel elfogadni. Így alakult, ez történt éppen veled és éppen a feleségeddel, ki tudja, hogy miért. Így alakult, mondd magadban végül, és ez a megfogalmazás némileg megnyugtató. Nem is szabad tudnod pontosan, hogy mi miért történik meg veled, hiszen ez a tudás lenne a veszted. Megbénulnál, összetörne a szorongás csodálatos tudásod birtokában, és bizony talán élni se kívánnál már, ha nem lennének kellemes kis titkok körülöttd. Meghálnál, mint a királyok, akiknek túl nagy a hatalmuk ahhoz, hogy el tudják viselni az uralkodás különös magányát.

A feleségedről egyébként sok szépet tudsz mondani, és most ezek a dolgok következnek. Megismerkedésetek véletlenszerűsége nyilvánvaló, pontosan úgy találkoztok

tatok, ahogy mások szoktak találkozni. Előzmények nélkül, viszonylag tisztán kerületek egymás mellé, mint két óvatos idegen. A nagyváros aznap este igen sok lehetőséget kínált. Kávét ittatok, később konyakot. Hajnaltájban csodálkozva néztetek egymásra; idegenségetek feledésbe merült, mint valami nyomasztó álom. Mindent elmeséltetek egymásnak, azt hiszem meglehetősen őszintén és különösebb kényszer nélkül. Nem nagyon emlékszel már azokra a szavakra. Talán törvényszerű volt mindez, talán nem, felesleges ezen gondolkodni. Csapdák leleselkedtek rád, de te nem tudtál erről, és gyanútlanul besétáltál az összes elképzelhető csapdába. De hát ez általában így szokott lenni, nincs ebben semmi különös. Később, amikor már megismerted a csapdákat, rádöbbsz, hogy szükség van rájuk; általuk szerveződik ilyen széppé és okossá a világ. Ezeket a csapdákat csak a kételkedők tudják elkerülni, bár azok se mindig. De azt is tudod, hogy a kételkedőkre még szörnyűsebb csapdák leleselkednek, persze másfajta csapdák, mint rád. Semmiképpen nem akarsz már kételkedni, nincs hozzá bátorságod.

Elmondhatod, hogy igen szép emlékeid vannak. Ezek az emlékek egyáltalán nem különösek, legfeljebb néha neked tűnnek különösnek. Teljesen egyszerű, hétköznapi emlékeid vannak, mint minden hétköznapi, egyszerű embernek. A szerelem emlékei ezek. Mozdulatok, nevetések, simogatások, marakodások emlékei. Ügyefogyottságod emlékei. Őszinte szavak emlékei. Ártatlanságod, tisztaságod emlékei. Tétováságod, gyávaságod emlékei. Egyre határozottabban érzed, hogy ami lényeges az élettedben történt, az mind összefügg valahogy szerelmed emlékeivel; mintha minden lényeges dolog akkor történne veled, amikor szerelmes vagy. Például egy alkalommal nagyon sok virágot összeszedtél egy réten annak a lánynak, aki később a feleséged lett; ráadásul éjszaka volt és a virágok porzói úgy tűnt, mintha világítanának. A feleséged főzött először kakukkfűteát, amit azóta is nagyon szeretsz; tél volt akkor, talán december. Most is érzed az első forró kakukkfűtea ízét a szádban, ha erősen rá gondolsz és látod odakint hóköpenyben a hajlott hátú fákat. Talán a szél is fúj akkor, de erre már nem emlékszel pontosan. Máskor elhatározod, hogy rámenős leszel, megnyergeled az életet és meggazdagodsz, mint a többi konjunkturalovag; nem rajtad múlt, hogy belebuktál a vállalkozásba. Bár végül is a szerencse melléd szegődött, igen jó állásod van, nem panaszkodhatsz. Üzletszerző vagy egy vállalatnál, sok a szabad időd. Ami azt illeti, úgy élhetsz, mintha nem lennél rabszolga, bár ez természetesen csak látszat, nem több egy illúziónál. Azonban a látszat igen értékes valami, ha az ember nem gondolkodik túl sokat és azt tudod, hogy nem szabad gondolkodnod. Voltak persze régebben olyan esetek, amikor hirtelen elgondolkodtál valamin és abban a pillanatban amint felmerült a gyanú, amint egy kicsit is kételkedővé váltál, rögtön megütötte a bokád. Bizony ma már inkább gyáva vagy, mint kételkedő. Nem nagyon szégyelled ezt. A kételkedés roppant veszélyes dolog, nem akard hogy megkísértsen.

Eltöprengsz rajta, hogy mit mondhatnál még a feleségedről. Az első időkben kétségtelenül boldogok voltatok. Igen sokat dolgoztatok, mert volt miért. Bútorokat vásároltatok, meg gépeket: porszívót, mosógépet, televíziót. Nem voltak különösebb vágyaitok, csak éppen annyi és nem különösebb, mint a hozzátok hasonló embereknek. És miután tele van a világ hozzátok hasonló emberekkel, álmaitok olyanok voltak, mintha futószalagon gyártották volna őket. Ti is gyereket akartatok meg kocsit, esetleg később egy kis nyaralót. Egyszer el akartatok menni Olaszországba, megnézni Rómát és Velencét. Ez az utóbbi azonban nem sikerült, mert útlevílkérelmeteket elutasították; igaz, ebben sincs semmi különös, megtörténik másokkal is ugyanez. Voltak és vannak is barátaitok, mert eléggé alkalmazkodó természetűek vagytok, és soha nem akartatok másmilyen életet élni, mint az emberek többsége. Ilyenformán senki soha nem haragudott rátok, senki soha nem irigyelt benneteket és mint később rájöttél, ez már önmagában véve sem csekélység. Ritka dolog az, ha az embernek nincsenek ellenségei.

A feleséged minden nap elkészítette a reggelid, igaz, soha nem engedte meg, hogy az ágyban egyél. Az a kis út a konyhába és főként az a tény, hogy el kell hagynod a jó meleg ágyat, minden reggel elkészerített. Nem olvastatok soha túl sok köny-

vet, viszont annál többet néztétek a televíziót; tulajdonképpen ez volt az egyetlen, mindennapi szórakozások. Sokáig nem is vitakoztatok semmi máson, legfeljebb csak a tévéműsoron. Persze nem voltak azok komoly viták, inkább csak amolyan nézeteltérések voltak; a feleségednek ez tetszett, neked viszont amaz. Ennyi volt az egész. Ha visszagondolsz rá, bizony eléggé unalmas volt az életek, bár attól függ, mihez viszonyítod unalmatokat. Valószínűleg senki sem él érdekesebb életet, és az emberek mégsem lesznek öngyilkosok, legalábbis csak nagyon kevesen. Az ember addig unatkozik, míg végül megszokja és életformájává avatja az unalmat. Attól kezdve el sem tudja képzelni, hogy másképp éljen. Az unalom hűséges társává szegődik, bőrére tapad, felszívódik a szervezetében. Mindenkinek megvan a saját, testreszabott unalma és megvolt mindig a tiéd is. A mások unalmában szörnyen unatkoznál, a sajátodéban sokszor fel sem tűnik, hogy unatkozol. Azt mondd, hogy biztonságban vagy. Azt mondd, kiegyensúlyozott és nyugodt életet élsz. Nem más ez, mint unalom, csak az emberek találékonyak és ösztönösen szépitgetik a helyzetet. Legalábbis te így érzed, amint a nagy, egyetemes unalom kellős közepén éppen unatkozol.

Unalmadban érdekes dolgok jutnak az eszedbe. Mindenfélére szoktál gondolni, hogy elűzd az unalmat. Eltűnődsz az este látott tévéfilm erkölcsi tanulságain, mérlegeled a pillanatnyi politikai helyzetet és megállapítod, hogy most is, mint mindig, borotvaélen táncol minden. Igazad van, törekeny a mi világunk. Nézegeted az utcán a nőket, pénzt keresel; de ez mind nem felelteti el veled, hogy tulajdonképpen vesszétül unatkozol. Időközben persze peregnék a napok, közeledsz teljesen hétköznapi utazásod végére. Ennyi amit tehetsz, erre van lehetőséged. Sok is, kevés is, attól függ, milyen szemszögből nézzük.

Egyszer megtörtént, hogy unalmadban különös gondolatod támadt. Az a gondolat annyira hatalmába kerített, hogy többé már nem is tudtál szabadulni tőle. Mindig csak arra gondoltál, reggel amint munkába siettél, délután mikor hazamentél, este a televízió előtt ülve, vagy a feleséged mellett fekvé az ágyban. Lassan már semmi másra nem tudtál gondolni; láttad magad előtt az öreg, kopott bőröndöt, ami már ki tudja mióta ott porosodott a szekrény mélyén és senki sem érintette. Pedig micsoda nagy lehetőség egy ilyen bőrönd! Micsoda ígéret! A bőrönd váratlanul új hitet adott neked. Egyszerre már nem is unatkoztál, hanem éppen ellenkezőleg, lázasan gondolkodtál, terveket szóttál titokban. Senki sem gyanakodott rád. Furcsa dolog ez. Pedig ha figyelmesebben néznek rád az emberek, elárult volna szokatlan élenkséged. Arcod többé már nem egy unatkozó, elégedett ember arca volt, hanem éppen ellenkezőleg, olyan emberé, aki valamit forgat a fejében. De hát ki figyelte a te arcod? Senki. Ki figyel egy teljesen hétköznapi, sűrű ember arcát? Íme, a sűrűség akkor is megvédett, hiszen titokban maradtak a terveid.

Ezek a tervek persze nem születtek meg egycsapásra. De hát az igazán jó tervek nem is születhetnek meg percek alatt. Hetek teltek el lázas tervezgetéssel. Talán egy hónap is eltelt, vagy még több. Időközben többször elővetted a bőröndöt, amikor senki sem látott; leporoltad, végigsimitottad a címkéket barna testén, ki tudja hányadszor elolvastad az idegen városok nevét. Nem sokat tudtál ezekről a városokról és a nagyapádról is csak annyit tudtál, hogy rengeteget utazott; a bőrönd ugyanis a nagyapádé volt. Malmö, Costa Rica, Barcelona, Marseille: szépen hangzottak ezek a szavak, de számodra nem sokat jelentettek. Öreg, kopott szállodai címkék. Némi lyuk sebhelyes. Megcsodáltad őket, aztán a bőröndöt óvatosan visszasüllyesztetted a szekrénybe, a többi öreg holmi közé. Érezted, hogy még nem érkezett el a pillanat, amikor a bőröndöt a kezébe kell fognod és el kell menned innen. Majd egyszer, gondoltad, hamarosan. Talán nem is kell olyan sokat várni már.

Ha megkérdezték volna tőled, hogy miért akarsz elmenni, bizony nem tudtál volna válaszolni rá. Legalábbis nagyon sokat kellett volna gondolkodnod, valami értelmes válasz után kutatva. Ma sem tudod pontosan, hogy végül is miért mentél el akkor. Senki sem kényszerített rá, hogy elmenj. Mégis úgy érezted, hogy minden óra, amit otthonod falai között kell eltöltened, szörnyű büntetés. A feleségednek nem beszéltél erről, ahhoz természetesen gyáva voltál. Senkinek sem szóltál egy szót sem,

ma is csodálkozol rajta, hogy képes voltál titokban tartani. Pedig csak ez az egy gondolat foglalkoztatott: elmenni és soha vissza nem jönni többé. Úgy érezted, elég erőd van hozzá. Minden megpróbáltatást el fogsz viselni. Talán nehéz lesz, de kibírod majd. Mindig jó kedved lett, ha erre gondoltál; végre új életet kezdhetsz, egy másikat, talán értelmesebbet.

Először az ágyad utáltad meg. Egyik este lefeküdtél és egyszerre úgy érezted, hogy az ágyad, mint egy éles penge, behatol a bordáid közé. Megfordultál, de akkor sem volt jobb. Akárhogy is helyezkedtél, valami fellázadt a csontjaidban. Mindened fájt. Végül rájöttél, hogy utárod az ágyad, de addigra már hajnalodott és te egész éjszaka virrasztottál. Reggel aztán a konyhaasztalt utáltad meg. Éppen enni akartál, bele akartál harapni a vajaszsemlébe, amikor hirtelen elkezdett fájni a szemed; nézted a lila virágokkal teletsűfolt asztalterítőt és fájt a szemed. Hozzáértél az asztal lapjához és megfájdult az utalattól az ujjad. Ittál a bögréből és megfájdult a szád. Később zuhanyoztál a fürdőszobában és sajgott a tested a vizugár alatt. A rádiótól a füled fájdult meg, a ruhádtól viszkedett a bőröd. Estefelé már mindent utáltál, az összes széket, az összes asztalt, a lámpákat, a szobrocskákat a polcon; utáltad a televíziót, utáltad a mosógépet és a porszívót. Végül megutáltad magad is és akkor rájöttél, hogy valami itt nincs rendben.

Sokáig gondolkodtál rajta, hogy mi a baj. Látszólag semmi sem változott. Minden a helyén volt, a tévéműsor sem volt unalmasabb, mint máskor. A feleséged se volt kedvetlen vagy fáradt, de ennek ellenére utáltad már őt is. A dolgok éppen olyanok voltak mint tegnap, vagy tegnapelőtt, vagy akármikor. És mégis, mintha elátkozott kastélyban élnél. Valami történt és bizony hosszú ideig kellett gondolkodnod rajta, amíg rádöbbentél, hogy benned történt valami. Igen. Eltörtött valami benned, megcsúszott valami, vagy meghalt; teljesen mindegy, a lényeg az, hogy valami különös történt veled. Még soha nem éreztél ilyet és akkor nagyon csodálkoztál; szörnyű érzés volt és kellemes egyidejűleg. Egyszerre megszakadt az unalmas órák végtelen sorozata, és azt hitted akkor, hogy örökre megszakadt. Pedig tévedtél, de ez nem fontos. A fontos az, hogy lázban égtél és egyszerre volt célja az életednek. Úgy érezted, eddig céltalanul és értelmetlenül éltél, akár valami teljesen igénytelen állat. Reggel kikészülőtől az ágyadból, elmentél dolgozni. Napközben teljesen lefoglalt a munkád, amit többé-kevésbé jól elvégeztél. Hazamentél, tcmpta egykedvűséggel végignézted a tévéműsort. Aztán lefeküdtél a feleséged mellé. Hetente körülbelül kétszer szeretkeztetek. Általában zavartalanul és mélyen aludtál reggelig, hogy aztán belelépj a papucsodba, kimenj a konyhába reggelizni és ezzel elkezdődjön egy új nap; pontos mása az előzőnek. A vasárnapok se ígértek több örömet, legfeljebb délig alhattál, ha akartál. A feleséged is mindig egyforma volt: izgatott vásárlás közben és tartózkodó éjszakánként az ágyban. Mikor hazamentél, mindig ugyanaz az arc nézett rád az ajtóban; a feleséged szabályos, kerek arca, amely csak ritkán tükrözött örömet vagy bánatot.

Időnként már a határán voltál annak, hogy mindent őszintén elmondasz a feleségednek. Szerencsére soha nem tetted meg ezt a végzetes vallomást. Az utolsó pillanatban mindig beleharaptál a nyelvedbe és hallgattál tovább; konokul, elszántan, egy rovar türelmével. Nem is tehetted mást, ez volt az egyetlen lehetőség. Ma sem választanád talán az őszintébb utat, mert az őszinte út valószínűleg sehová sem vezetett volna. Tudtad, hogy a feleséged soha nem értheti meg a lelkiállapotodat, hiszen boldog volt és elégedett. Abban a légkörben, amelyben te haldokoltál, ő vígan élt és el sem tudott volna mást képzelni helyette. Mint valami pók, vigyázott rád a maga módján. Őrizte a békéd. Hálójában tartott téged. Ez volt a feladata és ő mindig pontosan tudta, hogy mit miért kell tennie. Tudtadon kívül mindent ő irányított. De ha tudtál volna róla, akkor is inkább választod az ő irányítását; rábízta volna mindent, hiszen mindig is gyakorlatiasabb ember volt, mint te. Valahogy úgy érezted, hogy a nő a férjükkkel a hátuk mögött, a férfiak inkább egyedül erősebbek. Igazad volt, de senkivel sem akartál erről vitatkozni. Inkább hallgattál, néha fogcsikorgatva, de kintóan. Kedves voltál és elnéző. Talán még többet foglalkoztál a feleségeddel, mint egyébként szoktál. Viselkedésed eredményes volt. A feleséged nem sejtette, hogy mi

történik benned. Egyáltalán semmit sem sejtett. Éltetek, mint mindig, kicsit unatkozva, de többé-kevésbé ügyesen leplezve az unalmat. Ha a feleséged sejtett volna valamit, nyilván ösztönösen mindent megtesz, hogy a terveid véghezvitelében megakadályozzon. Létfontosságú lett volna számára a bukásod, ez érthető. Hiszen a te szabadságod az ő bukása, rabságod viszont az ő diadala. Tudtad ezt, de nem gondolkodtál rajta túl sokat. Egyáltalán semmin sem gondolkodtál akkor már. Csak az alkalomra vártál és nem is kellett sokáig várnod. Döbbenetesen gyorsan kezdedre játszott a véletlen és te azonnal kihasználtad az alkalmat, szinte reflexszerűen cselekedtél, minden különösebb fontolgatás és tétovázás nélkül.

Nyár volt akkor éppen. A nyár sokkal több lehetőséget kínál, mint például a tél, ebben is szerencsés voltál. Befejezted már aznap a munkád és éppen egy eszpresszóban ültél néhány kollégáddal. Abban az időben elég gyakran megtetted, hogy csak késő este mentél haza. A gyűlölet eredményesen távortartott otthontódtól. A feleséged soha nem kérdezgette, hogy hol voltál. Igaz, te kéretlenül is mentetőztél, mindig kitaláltál valamit és a feleséged olyankor csak bólogatott. Elhitte-e a szavaid, vagy nem, ezt már soha nem fogod megtudni. Arca semmit sem árult el, akár egy maszk: zárkózott volt és kifejezéstelen. Vagy ha volt is az arcán valami kifejezés, az az állandó beletörődés és háborítatlan bizakodás kifejezése volt. Mérhetetlenül idegesített a feleséged arca. Bizony, talán könnyebb lett volna a dolgod, ha a feleséged történetesen féltékeny és gyanakvó természetű. Akkor előbb vagy utóbb veszekedtetek volna, de így nem történt semmi. Zavartalanul teltek az egyforma hétköznapiak. Béke volt köztetek és talán ez volt a legnagyobb próbatétel.

Ütél az eszpresszóban és a kollégáiddal konyakoztál. Nem emlékszel rá, hogy miről beszélgettetek. Talán a munkatokról, vagy a nőkről, vagy a többi kollégáról. Esetleg a pénzről. Nyilván valami teljesen jelentéktelen dologról beszélgettetek; elmerültek már a szavak, elvesztek nyomtalanul. De arra a pillanatra még ma is világosan emlékszel, amikor megérezted, hogy valaki figyel. A hátadon érezted, szinte égette valami a bőröd az ing alatt. Muszáj volt hátranézned. Éppen inni akartál, amikor a különös kényszer hatására hátrakaptad a fejed; ott ült egy lány, kicsit jobbra, a zongora mellett és rádmosolygott. Furcsán érezted magad. Máskor talán zavarba jöttél volna, mert a lány olyan kihívóan nézett rád; de akkor csak megemelted a poharad, visszamosolyogtál rá és kiittad a konyakod. Mindez a maga közhelyszerűségében hallatlanul természetes volt. Talán nem is történhetett volna másképp. A kollégáid összenevettek és lökdösték egymást. Mohón figyelték a fejleményeket. Nyilván egyikőjük sem sejtette, hogy ez a pillanat mennyire sorsdöntő állomása lesz az életednek. Bár ha sejtették volna, akkor se értettek volna semmit, mert nem tudhatták, hogy mi megy végbe benned. Intettél a lánynak és ezzel a gesztussal eldöntöttél mindent. Csak az első lépést kellett megtenned, aztán már minden futott a maga színén, szinte ellenállhatatlanul. Igaz, nem gondoltad volna, hogy fel fog állni és odajön az asztalotokhoz. Képzelőerőd mindig megkötötték a konvenciók. Akkor lepődött meg először: Angéla bölintott, felemelte a táskáját és mosolyogva leült közétek. Pontosan úgy cselekedett, mintha már nagyon régóta éppen a te intésedre várt volna. Lehet hogy így volt, lehet hogy nem. Később soha nem beszélgettetek erről az estéről.

Visszagondolva rá, elég szép lány volt, az kétségtelen. Egy ideig nem nagyon mertél a szoknyájára pillantani, olyan rövid volt; a feleséged soha nem hordott ilyen rövid szoknyát, de talán nem is láttál még ilyet. Ez a rövid szoknya is egyike volt azoknak a jelzéseknek, amelyek Angéla felszabadultságát és gátlástalanságát hirdették. De ott, a presszóban nem sokat tudtál még róla. Láttad a szemét, szürke, zavarbaejtően őszinte szemét, tökéletes testét, amely kirajzolódott a ruhája alatt, mintha meztelen lenne. Láttad magabiztos, kihívó mozdulatait, de akkor még azt sem tudtad róla, hogy mindössze tizenhét éves. Jóformán semmit sem tudtál Angéláról, de abban a pillanatban, amint leült melléd, megérezted, hogy hetek óta órá vársz. Megérezted, hogy itt az alkalom és boldogságod nem ismert határt. Átölelted, valami fölényes, hanyag nyugalommal, ami egyébként soha nem volt rád jellemző; de aznap rendhagyó este volt. Angéla nem húzódott el. Hozzádsimult, itta a konyakot, amit te fizettél. A kollégáid csodálkozó, irigy tekintetet vetettek rád és te egyszerre erős-

nek érezted magad, mint talán még soha. Sérthetetlennek és hatalmasnak érezted magad. A világ urának érezted magad, pedig csak egy icipici részt birtokoltál az egészből; egy morzsát csupán, vagy még annyit sem. Végre megismertelek, mondtad Angélának a harmadik konyak után, de ő nem értette, hogy miért mondasz ilyeneket. Nem kérdezett semmit, csak kedvesen bólogatott. Ott ült melletted, átfoghattad a vállát; mint egy virág, amit az ember megcsodál, esetleg megérint és eltűnődik furcsa, egyszerű tökéletességén, de a lényegét nem tudja megérteni.

A kollégáid aznap este csakhamar elbúcsúztak, elindultak hazafelé. Családos emberek voltak, éppúgy mint te, felálltak hát az asztal mellől, hogy eleget tegyenek kötelezettségeiknek. Megkönnyebbültél, amikor végre kettesben maradtatok Angélával. Már jóelőre elhatároztad, hogy akárkivel is hoz össze a véletlen, nem mesélsz túl sokat az életről. Féltél kissé, hogy a szavak leegyszerűsítenek. Nem is nagyon beszéltél aznap este, pedig lett volna mit mondanod. Hallgattad Angéla történeteit. Elmesélte többek között, hogy mennyire gyűlölte a kötelező iskolaköpenyt, amely mindenkit kísértetiesen egyformává tett. Megható volt ilyen egyszerű dolgokat hallani. Elmondta, hogy ő éppen az egyformaságot képtelen elviselni. Az ember legalább legyen egyéniség, mondtá. Bólogattál és őszintén igazat adtál neki. Te is mindig csodáltad az igazi egyéniségeket. Más kérdés, hogy te soha nem tudtál egyéniséggé válni, akárhogy is erőlködtél.

Nem emlékszel már rá, hogy mennyi konyakot ittál aznap este. Nyilván sokat ittatok, mert enyhén berúgtatok mind a ketten. Késő éjszaka elmentetek egy bárba, ahol még soha nem voltál. Angéla kijelentette, hogy akárméddig veled maradhat, mert nem várja senki; a szülei beletörődtek már, hogy nem megy haza minden este. Erre azt mondtad, hogy téged ugyan vár a feleséged, de ez nem fontos; meg kell ünnepegni a találkozósotokat. Angéla megkérdezte, hogy milyen a házaseslet. Unalmas, mondtad. Erről nem is beszélgettetek többet, csak ittátok a konyakot és Angéla mesélt, de hogy miről, arra sehogy sem tudsz visszaemlékezni. Később táncoltatok, de már túlzottan részegek voltatok ahhoz, hogy képesek legyetek egyszerre lépni; inkább leültetek hát és ittatok tovább. Megkérdezted, hogy eljönne-e veled egy nagy útra. Angéla habozás nélkül válaszolt, az arcán nyoma sem volt a meglepetésnek. Miért ne, mondtá. Aztán hozzátette, hogy ő mindig nagyon szívesen utazik, csak éppen sajnós nincs pénze. Erre felajánlottad a te pénzed. Sok pénzem van a bankban, mondtad. Ez igaz is volt, kocsira gyűjtöttél már akkor is. Azt mondtad, hogy szedje össze minden holmiját, amit magával akar hozni és délben majd találkozni fogtok. Angéla nevetett. Nagyon kevés holmim van, mondtá. Annál egyszerűbb elutazni, bizonygattad szenvedélyesen. Ez egyike volt azoknak a tételeknek, amelyekben nagyon hitél. Megbeszéltétek, hogy hol fogtok találkozni és hová mentek majd. Amikor hajnalban elváltatok, vegyes érzelmekkel mentél haza. Ha most visszagondolsz rá, be kell vallanod, hogy a feleségedre egyáltalán nem is gondoltál, csak azt latolgattad, hogy eljön-e veled Angéla, vagy nem. Másra akkor már nem is tudtál gondolni.

Amint kinyitottad az ajtót, a feleséged azonnal felébredt, pedig vigyáztál rá, hogy ne csörögj nagyon a kulcsaiddal. De a feleséged mindig éber alvó volt, a legkisebb neszre felébredt, mint akkor reggel is; kinyitotta a szemét, kicsit rémülten bámult rád, de nem kérdezett semmit. Nem mentegetőztél, egyáltalán meg se szólaltál, csak lábujjhegyen kimentél a konyhába kávéfőzni. Úgy gondoltad, hogy felesleges már lefeküdnöd aludni, nem is érezted magad túlzottan fáradtnak. Amíg a víz felforr a kávéfőzőben, a konyhaasztalnál ültél és cigarettáztál. Kellemtlenül zúgott a fejed, nyilván a sok konyaktól. A Walt Disney mesefigurákat bámultad a fehér csempén. Emlékeztél arra a napra, amikor megvetted a matricákat és felraktad mind a falra. Régen volt az már. Nem unatkoztál, nem kételkedtél még, csak felragasztottad a matricákat sorban a csempére és nézted este a feleséged ragyogó arcát; nagyon örült a Walt Disney mesefiguráknak. Akkor reggel azonban nem akartál régi dolgokon gondolkodni, ültél az asztalnál és fűjtad a füstöt magad elé. Később megborotválkoztál a fürdőszobában és sokáig nézegetted simára borotvált arcod. Huszonnyolc éves voltál, közel a harminchoz, de nem látszott meg nagyon rajtad; tulajdonképpen néhány apró, alig észrevehető ránctól eltekintve pontosan ugyanolyan volt az arcod,

mint húszéves korodban. Elégedetten nézegetted a tükörképed. Közben felkelt a feleséged, kijött ő is a fürdőszobába, megmosta az arcát és a fogát, de nem beszélgettetek. Ő sem kérdezett semmit, te sem magyarázkodtál. Csak a tárgyak csörömpöltek hal-kan: a kefe, a pohár, a szappantartó.

Végül eljött az a perc, amire olyan nagyon vártál. A feleséged elment vásárolni. Az órádra néztél: tizenöt percnyi időd volt, hogy a legfontosabb holmijaidat becsomagold a régi, kopott bőröndbe. Olyan sokszor elképzelted már ezt a negyed órát, hogy a csomagolás egyáltalán nem volt nehéz; mindennek ismerted a helyét és pontosan tudtad, hogy mit akarsz magaddal vinni. Ilyenformán nem egészen nyolc perc alatt megtelt a bőröndöd és még arra is maradt időd, hogy megírd egy búcsúlevelet a feleségednek. Nem kellett rajta gondolkodnod, mert már ezt is nagyon régen megfogalmaztad:

TÉVEDTÜNK JÚLIA, DE MÉG NEM KÉSŐ. NEM BÍROK ÍGY ÉLNI TOVÁBB. ELMENTEM ÉS NEM IS JÖVÖK TÖBBÉ VISSZA. KÉRLEK NE KERESS ÉS NE SÍRJ SOKAT. MÁSOKKAL IS MEGTÖRTÉNT MÁR ILYESMI.

Még egyszer elolvastad a levelet, megnézted, nincs-e benne helyesírási hiba. Aztán leraktad a konyhaasztal közepére és felemelted a bőröndöd. Utoljára körülnéztél. Gondolatban elbúcsúztál a Walt Disney mesefiguráktól. Voltál itt néha boldog is, gondoltad. Kicsit elérzékenyültél, de aztán egy utolsó elhatározással becsaptad magad mögött az ajtót, és már viszonylag kiegyensúlyozott lelkiállapotban rohantál le a lépcsőn. Amint kiértél az utcára, éppen abban a pillanatban fordult be a sarkon a feleséged csomagokkal megrakodva. Gyorsan hátat fordítottál neki és elszaladtál. Nem akartál vele beszélgetni, feleslegesnek és főként kínosnak tartottad a magyarázkodást. Tudtad, hogyha hazaér, úgyis első dolga lesz elolvasni a levelet, amit szándékosan nagyon szembetűnő helyre, éppen a konyhaasztalra tettél. Többször is el fogja majd olvasni, amíg megérti a lényegét. Talán sírni fog. Igen, nyilván sírni fog, leül majd az ágy szélére és telezokog egy frissen mosott zsebkendőre. De néhány nap múlva már kevesebbet gondolsz majd rád, és ha szerencséd lesz, pár hónap múlva csaknem teljesen elfelejt majd, mint ahogy te is őt; új szeretői lesznek, esetleg új férje. Egy csomó gyereket fog majd szülni, igaz, nem neked. De ezen már nem lehet segíteni. És ha lehetne, akkor se akarnál; így alakult, mondd magadban, és nem akarsz azon gondolkodni, hogy miért lett így, ha egyszer lehetett volna másképp is.

Talán éppen ezek a mondatok jutottak az eszedbe, amint egy kapu alatt álltál és óvatosan kilestél az utcára. Úgy érezted, hogy viselkedésed meglehetősen feltűnő volt; féltél, hogy a feleséged utánad futott. Az utca azonban néptelen volt. Valahol a közelben kukákat görgettek egy szeméthyűjtő kocsihoz. Elfáradtál a rohanástól. Szorongattad a kezekben a bőröndöt és lihegtél. Néhány percnyi tétova várakozás után elindultál a közeli pályaudvar bisztrója felé, mert éhes voltál és szerettél volna végre megreggelizni. Később telefonáltál a munkahelyedre, és minden különösebb huzavona nélkül kaptál két hét szabadságot. Még a délelőtti folyamán egyik barátodtól megkaptad a nyaralójuk kulcsát is; ezt azonban kissé körülményes volt elintézni, mert többé-kevésbé őszintén el kellett mondanod neki mindent. Mire elintézted a szabadságot és a kulcs is a kezekben volt, már jóformán elment a délelőtt. Utad a bankba vezetett, és az összegyűjtött pénzedből kivettél pár ezer forintot. Nem volt lelkifurdalásod. Miért is lett volna, hiszen okos dolgokra akartad költeni a pénzed; új életet akartál kezdeni, természetesen nem üres zsebbel. A kocsit még ráér, gondoltad, ha eddig jó volt nélküle, ezután is kibírod. Amikor kiléptél a bankból, elégedetten felsóhajtottál. Ezzel az utolsó művelettel tulajdonképpen befejeződött az első menet; minden feladatot elvégezted, amit erre a délelőtre tervezteél. Órára pillantottál: fél tizenkettő múlt három perccel. A feleséged nyilván már többször is elolvasta a levelet. Már jól kisírta magát és valószínűleg beszámolt a fejleményekről az anyjának. Sőt, ahogy őt ismered, azt is tudja már, hogy kivettél két hét szabadságot. Biztos voltál benne, hogy a feleséged alapos munkát végzett, beszerzett minden információt. Az sem lehetetlen, hogy Angéláról is tud. A feleséged mindenre képes, ha sarokba szorítják; jól ismered

öt erről az oldaláról. Eltűnődött azon, hogy most éppen mit csinálhat. Talán szaladgál a szobában, lázasan gondolkodik és tördeli a kezét. Vagy beszédet egy csomó idegnyugtatót, és most éppen fekszik az ágyon, bámulja a mennyezetet. De az sincs kizárva, hogy a televízió előtt ül és nézi a délelőtti műsort, mintha semmi sem történt volna. Minden lehetséges.

Elhatározta, hogy sétálsz egy kicsit, mert volt még egy fél óra időd. Furcsán érezted magad. Nem voltál fáradt, inkább csak fásult. Véghezvittél mindent, amire oly régóta készülődöttél már titokban és most, hogy sikerült megszöknöd, üresnek érezted magad. Mintha a vállalkozás kiszívta volna minden erőd. Pedig egyáltalán nem volt nehéz a szökés, nem került különösebb erőfeszítésedbe. Senki sem akart megakadályozni, senki sem gátolt a cselekvésben. Talán éppen mert ilyen könnyen ment minden, nem is tudtál igazán örülni újonnan megszerzett szabadságodnak. Túl friss volt még ez az élmény. Aztán arra gondoltál, hogy ebben a városban hány ember lenne most szívesen a bőrödben. Bizony, nagyon sokan boldogan cseréltek volna veled. Valószínűleg sok ember készülődik naponta hasonló szökésekre, mint amit te véghezvittél. De a befejezett cselekvés ebben az esetben is csak az igazán bátrak és erősek kiváltsága. Ettől a gondolattól egyszerre jó kedved lett és elkezdtél fűtyörészni. Éppen olyan vidáman fűtyörésztl, mint néhány évvel ezelőtt a taxiban, útban a feleségedhez, ugyanezzel a kopott bőrönddel a kezében. Lényegében semmi sem változott azóta. Talán csak szegényebb lettél egy illúzióval, vagy gazdagabb az elveszett illúzió által; ki tudja ezt eldönteni . . .

Amint az utcán sétáltál, egyszerre arra gondoltál, hogy mihez fogsz kezdeni, ha Angéla becsap. Ha nem jön el, ha soha többé nem látod őt és mindent magadnak kell megcsinálnod, teljesen egyedül. Megrémültél. Érezted, hogy Angélával könnyű lenne előlről kezdeni mindent. Már az első pillanatokban tapasztaltad Angéla szabadságának jótékony sugárzását, mintegy átragadt rád egy kevés Angéla alig korlátozott egyéniségéből. Olyan embernek képzelted őt, aki csak ritkán és rövid időre vállal köztötségeket, mert irtózik mindentől, ami egy kicsit is megcsonkítja szabadságát. Kissé idealizáltad őt, de lényegében nem tévedtl. Mint később kiderült, Angéla valóban ilyen lány volt. Érezted ezt a saját bőröndön is. Egyedül is boldogulok, gondoltad. De legbelül bizony kételkedtl, egyáltalán nem voltál biztos a dolgokban. Megpróbálok mindent, ami emberileg lehetséges, gondoltad. De hogy ez a minden mi lesz, arról fogalmad se volt. Nem is nagyon gondolkodtl rajta, ez az igazság. Úgy képzeltd, hogy könnyű lesz egy idegen városban munkát találnod, valami olyan munkát, ami megfelel a képességeidnek. De melyik városban? Erre egyelőre nem tudtl válaszolni. Majd eldöntöm később, gondoltad nagyvonalúan. Először albérletben fogok élni, aztán apránként építek majd egy házat . . . Így álmodoztl. Esetleg velem lesz Angéla is . . . Ahogy erre gondoltál, szokatlan melegség járta át a tested és ez meglepett. Pedig akkor még nem voltál szerelmes Angélába, csak birtokolni akartad őt. Birtokolni akartad a szabadságát, mert azt hitted, ezáltal majd talán te is szabadabb leszel. Tévedtl, de ez csak később derült ki, tulajdonképpen csak hónapok múlva. Aznap délelőtt az utcán sétálva úgy érezted, minden Angélától függ. Ha eljön veled és társad lesz a nagy utazásban, akkor majd csodálatosan erős leszel, mindennel meg fogsz birkózni, mert lesz miért küzdened. Angéla lett a hited. Nem vetted észre, de már akkor is belőle táplálkoztál. Ezzel elkövetted az első hibát és már előre megpecsételted a sorsod; az első hibás lépés maga után vonta a többit, az utolsót is. Minden törvényszerű, ami történt, ma már tudod, hogy semmin sem szabad csodálkoznod.

Kételkedve és nyugtalanul léptél be az eszpresszóba, ahová megbeszéltétek a találkozótl. Akkor érezted először, hogy mennyire mindent egy lapra tettél fel. Nagy kockázatot vállaltál, akár a vérbeli szerencsejátékosok. De ezúttal nem vesztettél. Pedig az első pillanatok rendkívül nyomasztóak voltak; álltl a presszó ajtajában, hunyorogva bámultál a félhomályba és megrémültél, mert nem láttad meg rögtön Angélát. Elerőtlenedtl, tanácstalanul toporogva szorongattad a bőröndöd. A fogantyún megizzadt a tenyered, mint mindig, ha ideges vagy. Nem akartál hinni a szemednek, amikor megpillantottad Angélát. A sarokban ült és integetett neked. Odabotorkáltál az asztalához. Amint átölelted, egyszerre mintha újjászülettl volna. Néhány perc

múlva már együtt nevettek, és te könnyedén elmesélted szokésed történetét. Utólag minden hallhatatlanul egyszerűnek és logikusnak tűnt. Nem volt semmi becstelen vagy kegyetlen mellékíze cselekedetednek, úgy tűnt, semmi különös nem történt: egy napon meguntad és most elhagytad a feleséged, ezzel mintegy felszabadítottad őt is. Nem voltál különösebben bátor, de végsősoron gyáva sem voltál; búcsú nélkül mentél el, viszont hátrahagytál egy levelet. Egyébként sem fontos a forma, csak a végeredmény a fontos; megszöktél és most Angélával vagy, azt tehetsz, amit akarsz. Elnyerted szabadságod, és ez akkor is fontos számodra, ha az egész csak illúzió. Itt van Angéla, akit majd szeretni fogsz; vele majd talán jobb lesz... Ilyen gondolatok foglalkoztattak, miközben kávéval ittál, később konyakot. Angéla elmondta, hogy mi van a táskájában: ruhák, egy könyv, rádió, nadrág, pulóver, törölköző, fogkefe és egy bontatlan csomag Bisecurin. Mint később kiderült, nem hazudott. Valóban ez volt minden, amit magával hozott. Ilyenformán szinte szégyellted magad, mert sokkal jobban fel voltál szerelve, mint ő. Kopott bőröndöd kis híján kirepedt a sok holmitól, amit át akartál menteni új életedbe.

Az utazásra nem nagyon emlékszel. Már akkor is elég sokat ittatok, mert a pályaudvaron vásároltál egy üveg konyakot. Később, amikor megérkeztek és kezdtétek felfedezni a barátod házat, már alig volt egy kevés konyak az üvegben. Szerencsére a bárszekrényben találtatok egy fél tucat bontatlan üveget; volt ott pálinka, bor és francia konyak is. Azonnal rávetettétek magatokat erre a kincsesbányára és jó hosszú ideig nem is csináltatok semmi mást, csak fel-alá járkáltatok az idegen házban és ittatok. Angéla bekapcsolta a magnetofont, lefeküdt és téged is odahívott az ágyhoz; nem is emlékszel első együttlétekre, mert részeg voltál. Mire felöltöztetek, már beesteledezt és Angéla meg akart fürödni. Lementetek a partra és meztelenül fürödtetek; Angéla úgy úszott, akár egy delfin, te viszont nehézkesen mozogtál a vízben és minduntalan elfáradtál. Ez volt az első estétek: sokkal több nem is történt. Ittatok még és lefeküdtetek aludni.

Ha most visszagondolsz azokra a napokra, bizony kissé valószínűtlennek érzed, hogy mindezt te élted át és nem álmodtad. Minden nap egyformán kezdődött: hajnalban Angéla kirázott az ágyból, fürödni mentetek, majd reggelizni a közeli szálloda éttermébe. Délelőtt úsztatok és napoztatok, néha elmentetek kirándulni. Bekéredzkedtetek egy-egy borpincébe. Mindenütt megálltatok, ahol sült keszeget, lángost vagy palacsintát árultak. Idegenekkel nem nagyon álltatok szóba. A szálloda éttermében ebédeltetek és vacsoráztatok. Rendszint tokaji bort ittatok a különböző ételekhez. Ha hazamentetek, Angéla azonnal bekapcsolta a magnetofont és levetkőzött; valami rejtélyes okból kifolyólag nem tűrte meg magán a ruhát odahaza. Meztelenül főzte a kávé, meztelenül vasalta a ruhád, sőt egy alkalommal meztelenül porszivózott. Te közben ültél valahol egy kényelmes székben, kezdedben egy üveg itallal és figyelted gyönyörű, egészséges testét; a mennyekben érezted magad. Ami azt illeti, sok mindent megtettél vele az ágyban, amit a feleségeddel soha nem mertél megtenni. Angéla rendkívül érzéki volt és szenvedélyes. Egyszer megemlítetted neki, hogy hamarosan el kell mennetek munkát és lakást keresni. Elmondta, hogy csak két hét szabadságot kaptál és már igazán ideje, hogy megpróbálj végre új életet kezdeni. Angéla csodálkozva, kikerekedett szemmel nézett rád és szokásához híven akkor sem szólt egy szót sem. Te ezt beleegyezésnek vélted, de tévedtél, mint később kiderült.

Pár nap telt el zavartalanul, tökéletes békében, boldogan. Egyik reggel azonban amint lementél a partra, egy fiatalembert pillantottál meg Angéla mellett. A fiatalembernek volt egy japán kisfilmes fényképezőgépe és egy hatalmas, ágyúcsőszerű teleobjektívje. Hosszú, szőke haja volt és ártatlan, szinte alamuszi kifejezés az arcán. Kissé meglepődöttél, mert Angéla elég jól beszélt németül. A fiatalember osztrák fotóriporternek vallotta magát és mintegy a léte igazolására időnként rámutatott egy szürke Ford kocsira, amely odafent állt az úton; félig a bokrok közé rejtőzve, csillogó fényezőróval pont feléd fordulva, mint valami leselkedő állat. Egy fél óra telt el így. Hármasban ültetek a parton. Érezted akkor már, hogy baj lesz. Angéla csakhamar odafordult hozzád és elmondta, hogy a fiatalember fotózni akarja őt és szeretne elmenni vele. Remélem megengeded, mondta Angéla, keresek egy kis pénzt és legkésőbb hol-

nap délelőtt visszajövök. Nem tehetél mást, bólogattál. Nem voltál abban a helyzetben, hogy rendelkez Angéla személyével. Nem tilthattál meg neki semmit; nem tilthattad meg neki, hogy azt tegyen, amit akar. Be kellett tartanod a játékszabályokat. De a gyomrod olyan volt, mintha beleboxoltak volna. Ráadásul Angéla néhány perc múlva levetközött, belegázolt a vízbe és fel-alá úszkált előttem; a fiatalember pedig elragadtatottan fotózta, időnként elismeréssel nézett rád, mintha legalább is neked köszönhetné ezt a ragyogó élvezetet, vagy te formáztad volna Angéla gyönyörű testét. Határozottan zavart ez a jelenet és szégyellted magad, de hogy miért, azt nem tudod pontosan. Angéla csakhamar kijött a vízből és felment a házba, hogy magához vegye a holmijait. Később már csak odafentről, az útról integetett és akkor az osztrák is elbúcsúzott tőled; hálásan megszorongatta a kezed. Akkor láttad utoljára Angélát. Az öreg, szürke Ford mellett állt, integetve, nagyon vidáman. Világoskék farmernadrág volt rajta és egy áttetsző kis blúz, amit különösen szerettél. Amikor aztán felbügött a Ford motorja, a hasadra fordultál a homokban, betakartad a fejed a fürdőköpenyvel és szenvedtél. Később elaludtál a napon, mert semmi okosabbat nem tudtál tenni.

Egyhangú, unalmas napok következtek. Természetesen egy pillanatig se reménykedtél abban, hogy Angéla talán majd visszajön és feloldja kínzó magányod; nem reménykedtél semmiben. Reggelente elkezdtél inni és estefelé rendszerint már olyan részeg voltál, hogy nem hiányzott neked senki és semmi, legfeljebb csak a meleg ágy. Így teltek a napjaid. Néha rádöbbenél, hogy ez nem mehet így tovább. Azonban nem éreztél már magadban annyi erőt, hogy vállalkozz egy újabb utazásra; egyszerűen beletörődtél a vereségedbe. Valahogy úgy, mint a boxoló, akire rászámolták már a nyolcat, de még van két másodperce arra, hogy talpraálljon; és hiába üvölt a közönség, végül is inkább szégyenszemre fekvé maradt, mert hát olyan jó puha a föld és odalent nem leselkedik rá semmi veszély. Egyik nap felszedtél egy nőt, fogalmad sincs róla, hogy miképpen történt. A nő kávét főzött egy eszpresszóban, nem messze a parttól. Valamivel rosszabb volt vele az ágyban, mint a feleségeddel.

Csak ritkán gondoltál Angélára. Nem akartál rágondolni. Néha láttál hasonló lányokat a szálloda környékén, de nem merted őket megszólítani. Csak elmentél mellettük, éppen hogy rájuk néztél egy kicsit és közben remegett a gyomrod az idegességtől. Egyik este aztán véletlenül kezdedbe került a személyazonossági igazolványod. Nem voltál nagyon részeg aznap este. Lapozgattad az igazolványod és egyszerre különös bejegyzésre bukkantál:

Családi állapota: NŐS
Házastársa neve: BALOGH JÚLIA KATALIN
Házasságkötésének ideje: 1968. február 15.

Ebből kiderült, hogy több mint négy évvel ezelőtt elvettél feleségül egy Balogh Júlia Katalin nevű lányt. Pár percig dermedten nézted ezt a bejegyzést és nem mozdultál. Aztán eltetted az igazolványod, rágyújtottál egy cigarettára és apránként megittál két pohár konyakot. Mit keresek én itt, gondoltad. Mit keresek ebben az üres, rosszul megépített házban a világ végén, amikor van nekem otthonom, jó meleg családi fészkem és van társam is . . . Igaz, gyáván elhagytam őt, de nyilván meg fog majd bocsátani nekem, hiszen először fordult elő velem ilyesmi . . . Így gondolkoztál, miközben felvetted az inged és gondosan megfésülködöttél. Nagyon határozott léptekkel elmentél a postára és feladtad a következő táviratot:

ISMÉT TÉVEDTEM JÚLIA STOP NE HARAGUDJ STOP JÖVÖK HAZA

Másnap aztán haza is mentél. Ha lehet mondani, hazameneteled még akadálytalanabb volt, mint távozásod; egyszerűen csak besétáltál a lakásba kopott bőrdögdél a kezdedben és átadtad a feleségednek azt a virágcsokrot, amit már majdnem egy fél órája szorongattál az utcán. A feleséged néhány napig még kissé meg volt sértődve és ezt lépten-nyomon érezte is veled. Nem győztél bocsánatot kérni. Áradoztál nagylelkűségéről, amiért befogadott téged, az aljas és gyáva szökevényt. Aztán minden

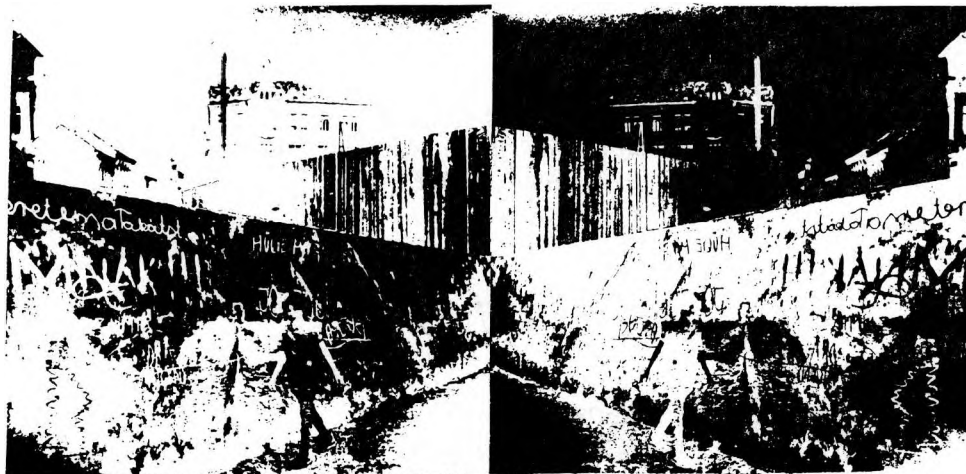
visszatért a rendes kerékvágásba, majdnem úgy, mintha semmi sem történt volna. A munkahelyeden egy ideig csodálattal néztek rád a kollégák, valószínűleg azért, mert megtettél valamit, amit ők is mindig szerettek volna, csak soha nem volt hozzá bátorságuk. Egy ideig fűrödtél a dicsőségben, aztán valahogy feledésbe merült az egész.

Ha néha Angélára gondoltál, rögtön különös dolgokat kértél a feleségedtől; például megkövetelted, hogy időnként meztelenül porszívózzon a lakásban. Ő meg lassan beletörődött abba, hogy furcsa szokásaid vannak és eleget tett kéréseidnek, anélkül hogy magyarázkodnod kellett volna; jó feleség volt, engedelmes és szótlan.

Immáron két év telt el szökésed óta. Kopott, öreg bőröndöd ismét a lomok között porosodik, az őt megillető helyen, valamelyik szekrény mélyén. Még mindig nem dobtad ki, pedig már többször elhatároztad, hogy megváltasz tőle. Tisztában vagy vele, hogy ez a bőrönd neked már nem kínál több lehetőséget, ilyenformán teljesen feleslegesen foglal el olyan sok helyet a szekrényedben. Hiába, sehogysz tudsz tőle megválni. Az utóbbi időben beláttad, hogy végérvényesen vereséget szenvedtél. Nem is szégyelled nagyon ezt, valahogy természetesnek talárod. Gyermeked született, Katalinnak keresztelték. Talán majd ő, gondolod néha, ha van időd álmodozni.

Tegnap arról beszéltek a feleségeddel, hogy legkésőbb ősszel megveszitek azt a sötétbordó Zsigulit, amire olyan régóta vágytok. Éppen ideje megvenni, hiszen a legtöbb kollégádnak megvan már a maga Zsigulija és észrevetted, hogy kezdenek furcsán nézni rád az emberek a munkahelyeden. Nemrég vettetek egy új televíziót és most az előtt ültök, szinte hipnotizáltan, amíg fel nem sír a gyerek. Az utóbbi időben már nem szoktatok vitatkozni a műsoron, mert valahogy nincs önálló véleményed a dolgokról. Általában tökéletesen egyetértesz minden kérdésben a feleségeddel és meg vagy győződve róla, hogy így van ez rendjén.

Ilyenformán lassan beletörödsz abba is, hogy nem vagy különleges eset. Arcod bárkinek az arcával összetéveszhető. Feleséged van és gyermeked, lakásod van és vannak terveid, persze nem túl vakmerők. Élsz valahogy így, amíg lehet. Mit is akarhatnál mást. Lassan beletörödsz, hogy nem történnek veled nagy dolgok. A többi meg már megy magától, akár akarod, akár nem.

Régi vándordal

*Ezt az országot
józanul kell szeretni,
mint hús kezét
favágó apánknak.*

*Ezt az országot
egyszerűen kell szeretni,
mint gyermeket
aki vérünkből való.*

*Ezt az országot
szerelmesen kell szeretni,
mint a forró földeken
kapáló lányokat.*

*Ezt az országot
megsiratva kell szeretni,
mint a tarka temetőt
mely anyánkból virágzik.*

*Ezt az országot
leborulva kell szeretni,
mint suttogó párunk könnyeit,
melyekkel eltemet.*

Aszfaltfolyók

*Kettészelt tenger
falára firkál: felhő
repül a kőben –
tüzes nyelveire
a kátrány-ragyogás
rántja ide*

*Velence patakzó palotáit;
halálos ütés,
a lélegzet vágtat,
szeliden, útjelző
villám tereli
a fecsegő fákat,
s már a kiolthatatlan
sivatag világít.
Egy lány: üveg-szédület ölt
testet a mészkő-diadalban.
Hófúttá izmai élén
a Nap a sikoltás.*

*Keze árnyékai tört
üldözött tárgyak,
két kiszúrt szem
karján az oltás.*

*A világ elfehérül.
Homokfal suttog
a cement fák alatt:
puha hegyomlás
a szívben. Végül
a lapuló öröklét:
vidám térdei – mielőtt
moccan, mielőtt kiárad –
e nyírfa-test, mely a röptető
széllel kilépni készül!
Csak nevet a gyökérszorítású idő
markában tehetetlen, s szép,
akár egy mozdulatlan állat.*

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

A humoristák egyik elnyűhetetlen témája a kritika rejtjeles nyelve: ha a művész hamisan énekelt, a kritikusok azt írják róla, hogy „kissé indiszponált volt”, ha a regény csapnivalóan rossz, úgy adják tudtunkra, hogy „nem éri el az önmaga elé tűzött mércét” – hogy a legszokványosabb fordulatokat idézzem s azokat is karikírozó túlzás nélkül. A kritikának csakugyan vannak ilyen fogásai, vannak rejtjeles kifejezései, amiket csak a beavatottak – a többi kritikusok s a „szakmabeliek” – értenek igazán. A dolognak több oka van (történelmi, szociológiai stb.). Vegyük csak most a legkézenfekvőbb, gyakorlati okát. A kritikát nemcsak a közönség olvassa (olvashatja), hanem az érintett művészek is, azoknak az érzékenységére pedig nagyon kell vigyázni; de olvassák (olvashatják) a kritikustársak is (hozzájuk értve itt a vetélytárs művészeket is), azok előtt viszont a kritikusnak saját szakmai tekintélye forog kockán: hátha valaki figyel arra is, milyen következetes a kritikus elveinek, saját értékrendjének alkalmazásában. Ezek közt a Scyllák és Charybdisek közt manőverezget a kritikus – élve a saját nyelvi leleményessége és a szakma által szentesített rejtjelek lehetőségével, hogy megírhasssa őszinte véleményét, de azért ne bántson meg senkit oktanul.

Jó lenne, ha kritikát olvasni és rejtjelezni megtanítanák az embert az iskolában is. Erre azonban a mai iskola már csak azért sem képes, mert kizárólag klasszikus értékekkel foglalkozik; s ha a kritikának is csak remekművekkel lenne dolga, nem volna szükség rejtjelezésre. Remekművek azonban ritkán születnek s a kritikának többnyire nem a dicséret szókinccse okoz gondot. Nincs más hátra, ha a kritikus szívügyének tekinti a közönség tájékoztatását, kénytelen olykor használati utasítást, rejtjel-kulcsot mellékelni véleményéhez. Persze, mértékkel, nehogy a kritikából kritikus-tanfolyam legyen.

Most tehát csak egyetlen rejtjel-kulcsot. Ha a kritikus ad magára, gondosan szövegez. Azaz: az olvasónak érdemes mérlegelnie, pontosan értelmeznie a szövegét. S ha azt olvassa a szövegben egy festői stílusról (s nem alkotójáról!), hogy az „szemfényvesztő”, akkor az Értelmező Szótárt is érdemes felütnie, hogy világosan érthesse: a kritikus itt nemcsak azt állítja, hogy ez a stílus csak látszatát tudja adni az igazságnak, hanem azt is, hogy ez a stílus káprázatosan ügyes, csillogó bűvészműtárvány. S arra is gondolhat az olvasó, hogy a kritikus nem az egyenes állásfoglalást, dicséretet vagy szidást akarja ilyen körülményes fogalmazással elkerülni, hanem azt jelezni, hogy ítélete kettős – mert meggyőződése szerint a tárgyalt műstílus is kettős: vannak értékei is, veszélyei is. Természetesen az is lehetséges, hogy a kritika szövegének efféle boncolása azt eredményezi, hogy az olvasó a kritikust fogja hülyének tartani – egyáltalán nem biztos, hogy nem neki lesz igaza. De tévedni még a kritikusnak is joga.

*

A téli hónapok nem hoztak kiemelkedő művészeti eseményeket. A művészeti élet hétköznapi ezek: a megszokott ritmusban egymást váltó kiállítások között mindegyiknek megvan a maga tanulsága, relatív értéke. Akadt külföldi kiállítás is – meglepetések nélkül, voltak csoportos és egyéni kiállítások – mindegyik adott meggondolni valót, hozott jót is, kétséget ébresztőt is. Volt festmény, plasztika, iparművészet és plakát; mégis úgy vélem, a legérdekesebb művészi produkciókat ezúttal nem a képzőművészet hagyományos műfajai nyújtották. De menjünk sorban.

A rendszeres tárlatlátogatók egy része – talán nem is csak töredéke – művészi ambíciókat táplál magában, olykor titokban (csak vágyik úgy látni és a látványt megörökíteni, mint a művész), olykor bevallottan (maga is szerzőként fog s próbát tesz az alkotással). A potenciális és valóságos amatőrök találkozója volt a „Nemzetközi Amatőr Képzőművészeti Kiállítás” januárban az Ernst Múzeumban: a gyakorló amatőrök hazánkból és a népi demokráciákból összegyűjtött festményei, rajzai és szobrai kiállítva s a bátortalan „pályatársak” köztük sétálgatva és bírálgatva vagy épp dicsérgetve a kiállított „műveket”. Tanulságos anyag volt a szakember számára is. Elsősorban azért, mert az összegyűjtött anyag a mai élet adottságait tükrözte annyiban, hogy nem tett különbséget az ún. *naiv művészek* – tehát a tanulatlan, gyermekes ösztönöséggel és ügyetlenséggel önmagukat kifejező –, valamint a *műkedvelők* (voltaképpen amatőrök) között – ez utóbbiak közt a tanultság sokszor már nem is önképzés útján, hanem intézményesen, szakkörökben, esti iskolákban és szakképzett tanárok vezetésével szerzett. A két amatőr-típus között a művekben lévő különbség az igazán tanulságos: míg a képzettebb, technikailag olykor bravúros dolgokra is képes műkedvelők vagy számukra túlságosan nagyigényű mondanivalóval küszködnek (többnyire sikertelenül: közhelyekké silányul kezükben a magasztos eszme), vagy éppen mondanivaló híján vannak (s csak valakinek a stílusát utánozzák vagy üres technikai bravúrokat produkálnak). A ritka kivétel (pl. egy bolgár tanár, egy magyar technikus) már voltaképp igazi művész – kismester: az egyik városa utcáit és tájait örökíti meg linóleummetszeteken, a másik a paraszti életet tömör fafaragványokban. (A magyar kőfaragó – dekoratív mészketőmbje jó absztrakt plasztika – azonban már mesterségénél fogva sem amatőr.) A képzetlen nők viszont a maguk köznapi életének keresetlen egyszerűséggel visszaadott eseményei közül gyakrabban képesek jelképi magaslatra emelni egyet-egyét (a beteg lovát festő lengyel paraszt vagy az utcáját megörökítő magyar parasztasszony). Van egy – véleményem szerint – külön típusnak minősülő csoport: azokra a – talán ösztönös, talán képzett, de mindenképp meghökkentő – technikával előadott és többnyire riasztóan hatásos képekre (pl. Balázs János képeire) gondolok, amelyek engem az ideggyógyintézeti ápoltak vízióira emlékeztetnek, s amelyeket a modern pszichiátria már régóta tanulmányozgat; ebből a *patologikus* amatőrből is akadt a kiállításon. A nem szakember, s főként a sok érdeklődő „pályatárs” számára talán még tanulságosabb lett volna az így csoportosított anyag – de hát vendégek is voltak, illetve országok szerint bemutatni őket. Ez a beosztás azt mutatta: az érdeklődési körök majd mindenütt azonosak.

Egy másik külföldi kiállítás viszont arról vallott, hogy még a látásmódunk, festői szemléletünk is igen erős rokonságot mutat szomszédainkéval. A Galéria a jelenkori romániai festők közül azokat sorakoztatta fel, akik a kolozsvári Művészeti Múzeumban képviselve vannak. A vendégeskedő mű-

zeumi anyagban látható romániai művészek alkotásai azon a festői nyelven szólnak, amit mi is jól ismerünk: akár Budapesten vagy Nagybányán, akár Kolozsvárott vagy Bukarestben kezdték pályájukat, gyakran ellátogattak a szomszédba is, és ellátogattak a magyar művészek által is sokat járt Párizsba. Sokuknak a mieinkkel közösek a mestereik, közösek az őket ért hatások. Az öregek, mint pl. Bogdan, Ciucurencu, olyat hoztak Párizsból, amit nekünk Márffy és Czóbel tett ismerőssé – a posztimpreszcionizmus színes és laza látványát. Mások úgy jutottak a kis nemzetek művészeinek sorsára, mint nálunk is sokan: Cornea jóval korábban feltalálta azt a vonalas szerkezetű stílust, ami Buffet-t divatosá tette Párizsban, s Maxy is a világhírű Dufy-vel egyenértékű játékos, lírai szín- és formavilágot tudott produkálni. A témák is jószerezivel azonosak: többnyire a hazai táj, ritkábban a szülőföld emberei s az örök formai kísérleteket szolgáló csendélet. De itt is van folytonosság: Aba-Novák dekorativitásának értékes folytatása Kovács Zoltán fémes hatású színekkel komponált faluképe. S ahol nincs folytonosság, ott láthatatlan szálak húzódnak; a fiatalokat, bár valódi kapcsolat nincs köztük, ugyanaz érdekli, mint a kortárs magyar generációt: Hora táját szentendrei konstruktivista is festhette volna, Brudascu a fényképszerű részletek olyan festőiségbe illesztésével próbálkozik, mint pár éve nálunk Lakner. Annak az ismeretlenül is ismerős, közös gondokkal terhes világnak a festői háttere, amelyet, ha máshonnan nem, Sütő András szép könyvéből ismerhet a magyar közönség.

Egy harmadik külföldi kiállítás vietnami festők anyagát mutatta be (kissé furcsa címe majdnem igazat mondott: 1 kivétellel 80 vietnami realista képet láthattunk az Ernst Múzeumban). Célja az emlékeztetés volt, politikai és dokumentum jellegű alkotásokat sorakoztatott főként. De volt a képek között olyan is, amelyik művészi tanulságokkal is szolgált: az egyik fajta

a népi hagyományt jelentő piktúra konvencionális formáját őrzi (feketére lakkozott fatáblán kivésott és színezett rajz), a másik fajta ezt a hagyományt a párizsi hatásokkal ötvözi s így próbál korszerűt létrehozni (Nguyen Tu Nghiem képén – ez az említett kivétel – a lakktechnika is, a téma is hagyományos, de a látásmód már a szürrealizmus víziójára s a téma mitikus mélységére utal).

Még két csoportos kiállításról kell szólnunk, az egyik a Műcsarnokban volt látható: „Angyalföldi képző- és iparművészeti kiállítás” volt a címe. A jellegét már nehezebb meghatározni: mindazok a művészek, akik századunkban a budapesti XIII. kerület lakói voltak, itt angyalföldivé minősítve szobrot, képet, sőt ipari formatervet is kiállíthattak – s ma már történelmi nevek (Derkovitstól Vedres Márkig, Berda Ernőtől Szalay Lajosig) alkotásait a Galéria kölcsönözte a kiállításra. Elképzelhető, mennyire heterogén anyag állt így össze műfajban is, értékben is. (A majdnem műkedvelő szinten dolgozó rajztanár is joggal sérelmezhetne volna, ha egy ilyen kerületi megmozdulásról kimarad.) A baj az, hogy a főváros kerületei sosem voltak és nem is lehetnek kulturális tekintetben – csak közigazgatási formaként – szervek és elkülöníthető egységek. Már csak azért sem, mert a kerület lakója rendszerint egészen más kerületben dolgozik és megfordítva. A kerületi lokálpatriotizmus kulturális formákban való élesztgetése alapján elhibázott divat – nem ez a tárlat az egyetlen tünete.

A másik csoportos kiállítás viszont egyértelműen pozitív jelenség – gyakrabban is elkélne hasonló: fiatal plakátművészeknek, alkalmazott grafikusoknak adott lehetőséget a szereplésre a Kulturális Kapcsolatok Intézete Dorottya utcai kiállítóhelyisége. Akadt köztük hókusz-pókusz, tréfás és mellbevágó grafika (egynémelyikről a jó ég tudja, milyen intézmény vagy vállalkozás plakátjai lehetnének), környezetszennyezéstől elidegenedésig sok mindenfélét összeharsogtak a maguk plakátmodorában, „70 x 100” méretben (ez volt a tárlat címe), de a fiatalok kísérletező kedve, jó értelemben vett hatás vadászó formakeresése érdemli meg itt a figyelmet – a jó plakát, akár kereskedelmi, akár politikai, éppen ettől a hatásosságtól lenne jó.

*

Az egyéni kiállítások között Korniss Péter fotóművész kiállítását tartjuk a látáskultúra tekintetében az egyik pillérnek. Jórészt a csángók életét (de néhány más témát is, pl. busójárást) mutatják be a Műcsarnok három termét megtöltő „riportképei” (amelyeket az MTI Fotolabor munkatársai nagyitottak kiállítási méretűekre). A csángó falu egész élete, kissé anakronisztikus világa élénk tárul a képeken, az iskolától a temetőig, a lakodalomtól a siratásig, a táncházban és a falu utcáján, húsvéti locsoláskor és betlehemes járáskor, tájakban, épületekben, arcokban és mozdulatokban. S minden, úgy tűnik, eszközök nélkül, pusztán a tények hiteles és természetes rögzítésével, a fénykép fekete-fehér foltjaival. Korniss Péter nem alkalmaz trükköket; sem a homályos lencse, sem a ravasz világítás mankójára nem szorul rá; jó szeme van s elég neki az a világítás, amelynél a szem lát még valamit. Amikor aztán ezzel a valóságból válogat, s amikor a nyers dokumentumból a nekünk megmutatni valót kivágja, akkor már nemcsak a szeme működik: tapasztalata, ismeretei, érdeklődése, sőt, világnézete is benne van a válogatás munkájában. Így lesz ebből a riporter dokumentumanyagból egy sajátos, néprajzi-szociográfiai kutatóintellektusra valló, de előadásmódjában művészi ere-

jü képsor. A művészség abban rejlik, hogy majd minden képe valami lényegeset mutat fel az esetlegesben, valami fontosat és állandót a hétköznapi, megszokott pillanatban. Egy drámát a „Legényes” című képen: az öregember megmutatja, táncol a körötte bámulóknak – de látszik az erőlködés a nevetés árca alatt. Egy lírai pillanatot, egy érzelm lobbanását: a lihegve megálló táncospár egymást forróító arcát. S epikát is, képpé sűrítve: a libasorban haladó betlehemeseket tájban látjuk – ettől van előtte is, utánja is a kép cselekményének. Legsajátosabban fotóművészeti látványt akkor komponál, amikor a kép tisztán és egyszerűen megmutat egy-egy részletet, amikor a gyász fekete foltjából csak a siratóasszonyok olvasót pergető vagy görcsösen összefonódó kezét vakítja bele a néző szemébe (Siratás). A fotóművészet, a fényel-árnyékkal ábrázolás és komponálás igazi értékei ezek. A siker megérdemelt volt, s nemcsak a mai ember hitelesség iránti igényét kielégítő fotódokumentumnak, hanem a látni tudó és tanító művészek is szólt.

Ha ettől a pillértől indulunk el a két hónap tárlataim végig, akkor a következő állomás Martsa István szobrászművész tárlata (ugyancsak a Műcsarnokban volt). Az ismert szobrász erőssége egy tektonikai képlet, amit egyik tipikus figurája testesít meg: a ködmönharang kúpján kis kucsmás fej, amelyet két fordított és vékonyabb kúp, csizmás avagy bocskoros láb tart. Ezek lehetnek talpasok, favágó, földmunkás, böllér, ugyanannak a képletnek a változatai; de még emlékművei közt is akad ilyen típusú. Természetesen mintáz másfajta figurákat is, mindig csak kevéssé stilizált természetűséggel, főként a test erejének a kifejezésére törekedve.

A fiatal Lisztes István (Stúdió Galéria) is alapjában természetűséget őrző szobrász, de ő inkább hangulatokat akar megfogalmazni kiállított kisplasztikaiban. Ebből is következik, hogy formálása lágyabb, elmosódottabb, olykor festői érzékenységre valló, mint pl. az Alkony című figuráé.

Utána Dobrovits Ferenc festő állított ki ebben a fiatalok bemutatkozására szánt galériában. Témái: csendélet, táj, zsánerportré – szokványosak. Előadásmódja erősen stilizált: a természeti látvány formái felismerhetők ugyan, bár kissé mértanivá vannak egyengetve, nagyvonalúan leegyszerűsítve; színei is elrugaszkodnak a szivárványos tarkaság felé – de itt a tarkaság nem jelent többet önmagánál. Számomra ez a piktúra jelenti a tipikus álmodern lakásdiszt. (Itt is tanulságos volt a vásárlás, különösen egy régebbi írásomban emlegetett tárlat sikerével összevetve; itt is 5–15 ezer közti árak voltak, s elkelt a két hét alatt 14 db kép. Az összevetés azért érdekes, mert ott a végleteket vitt természetűség aratta a sikert, itt azonban olyan álmodernség, amelyet még a műgond sem ment. Csak ennyit merek mondani: úgy látszik, annak, aki képre áldozni is tud, egészen más az ízlése, mint az enyém.)

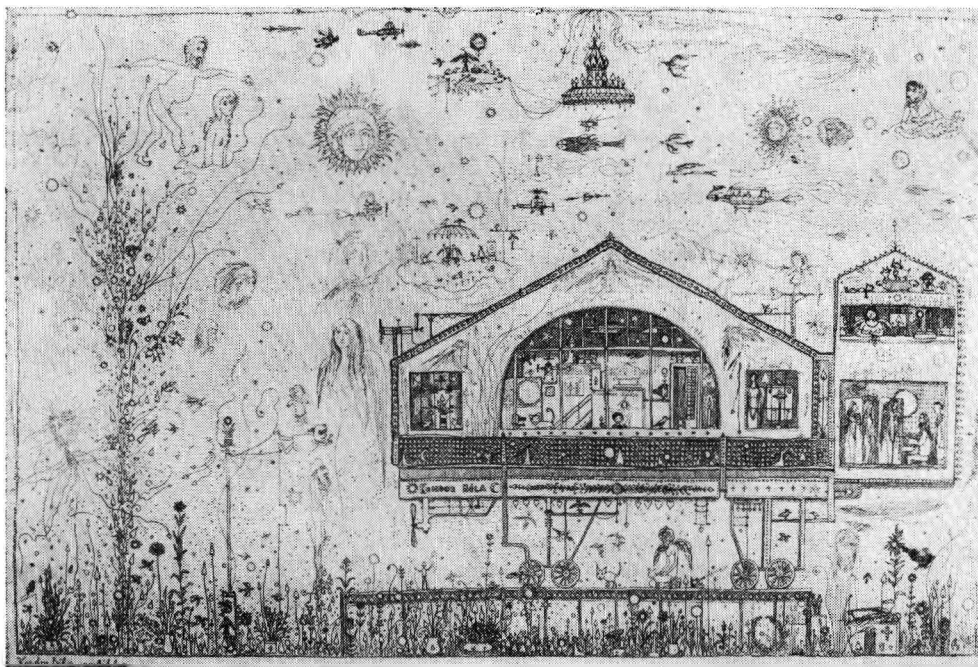
Több iparművész-kiállítás is akadt, de köztük a legérdekesebb Eleődné Pászthy Magda kiállítása volt (Fényes Adolf-terem). Ez a textilművészet voltaképp már plasztika: térelváltató kötélfonat-kompozíciója (Életfa), ha erősen stilizáltan is, ornamentikához illően is, de ábrázol, akárcsak batik kárpitja (ezen is egyszerűsített formájú fák ismerhetők fel), vagy színes, szőrös fonalból készült, alighanem drótvázra merevített s domborműként ható falképe (Piros virág). Tetszetős és érdekes játékok – csak éppen attól tartok, hogy dekoratív funkciójuk betöltésében anyaguk és megformálásuk ellentéte gondokat okoz: a textilből készült plasztikánál nincs jobb porfogó.

Az ábrázoló iparművészettől egy lépés vissza a nem-ábrázoló piktúra:

Mórotz László képei geometrikus, gondosan megszerkesztett ornamentikák. Színes körök, háromszögek s más mértani alakzatok kombinációiból felépített, kizárólag optikai hatású nagy tablói (ugyancsak a Fényes Adolf teremben voltak) dekoratív kísérletek – csak nem tudom, milyen célra.

Hasonló problémát vet fel az a nem ábrázoló plasztika, amit Schrammel Imre, a kitűnő keramikus állított ki a Műcsarnokban. S még egy másikat is: egyáltalán tekinthető-e plasztikának a kiállított, félig megformált és kiégett samott alakzatok. Funkcionális plasztikának, díszítő térformának – természeti környezetbe, de építészetibe is – szívesen elfogadok nem-ábrázoló, de anyagával és megformáltságával az ember jelenlétére hivatkozó plasztikát. De ilyen célra a természet szeszélyeit utánozni értelmetlen és haszontalan. Már pedig itt az történt: a kemence helyett hozta létre a szeszélyes alaktalanságokat. Ennél én jobban szeretem a „talált követ” – az igazán a természet szeszélyes alkotókedvének terméke s nem csak annak utánzata. Ha viszont ezek pusztán „műhelykísérletek”, akkor nem valók a nagyközönség elé. (Itt is magam maradok a véleményemmel: a közönség tolong a kiállításon – attól tartok, éppen, mert plasztikának s absztraktnak hiszi azt, ami csupán raffinált, alig megformált kísérleti műhelysamott.)

Jobban tetszett a téli tárlatok között egy festő és egy grafikus a Helikon Galériában s egy szobrász a szomszédságban, a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A festő Drégely László, hivatására díszlettervező – kitűnő dekoratív érzékről vallanak képei, s arról is, hogy kedveli a különféle anyagokkal való kísérletezést. (Alumíniumlemezzel, zománcsal, különféle festékekkel dolgozik.) De nem problémátlan ez a festői világ, amely részben ábrázol, részben csak jeleket ró a képfelületre: nem akar összeállni egységes festői látomássá.

A sokfelé kalandozó érdeklődés a témákban is uralkodik, nem csak a technikákban. Mindenre van itt festői reagálás: elődökre, korproblémákra és mítoszokra – a néző elvész bennük, s úgy érzi, csak a felszint csillantották meg előtte.

A grafikus Gross Arnold, jól ismert és kedvelt művésze a színes rézkaroknak. Most új sorozattal jelentkezett, de nem lépett ki megszokott téma-világából és előadásmódjából: városképek, kertek, műtermek – tele emberfigurákkal, csupa különös, groteszk alakkal, fákkal, virágokkal és madarakkal. Közélről kell bámulni ezt a különös álomvilágot, ahol a műteremben festők, modellek, macskák nyüzsögnek, a fűben apró emberpárok szerelmeskednek, a fákon játékszerek, gyümölcsök, no és madarak zsúfolódnak – egy kalitkára való eleven is csattog a kiállításon –, az egyébként is hangulatos kis galériában kedves szórakozás mindez. S azt hiszem, a művész is főként ezt akarta, a pintyekkel is, képmásaikkal is. Egyik-másik képével, a Kondor Bélára emlékezővel elsősorban, többet és mást: azt is tud, ha akar.

A Petőfi Múzeum nemcsak irodalmi emlékkiállításokat ad, hanem az irodalomhoz kapcsolódó képzőművészetnek is gazdája lett. Az irodalomhoz való kapcsolódást szerencsére tágan értelmezik s így gyakran láthatunk olyan kiállítást, ahol a jó művészet a fontos. Csikszentmihályi Róbert is jó művész: különösen az érmei tanúskodnak ritka plasztikai érzékenységről és fantáziáról. A kerek bronzformában megkomponált változatos témák (álmok, költők, emlékek, események – megrendelésre vagy önkifejezésként) tömör jelképekkel vagy éppen szöveggel, figurával, arcmással vagy csak mozgalmas felületkezeléssel fejezik ki magukat. A faszobrok is szépek: olyik csupán az eredeti természeti forma értelmessé csiszolásával készült.

*

S végül hadd szóljak egy pécsi kiállításról – ez lenne a látáskultúra másik pillére: ellentétben a művészi fotóval kezdődő s látvánnyal, látomással, esetleg jelképekkel látni tanító kiállításokkal, ez absztrakt formákkal és bevalottan látni akar tanítani. Lantos Ferenc pécsi festőművész és tanár „Természet-látás-alkotás” című pedagógiai célú kiállításorozatának a második részét láttam (amely azóta Szombathelyen látható); az elsőt katalógusából ismertem meg. A Jelenkor januári számának képei érzékeltetik a kiállítás anyagát, Lantos Ferenc cikke pedig koncepcióját. Ez utóbbihoz szeretnék néhány megjegyzést fűzni. Mert bár a kiállítás egyes tablói önmagukban jól felépített, tanulságos és tetszetős anyagokat adnak (s ezt didaktikailag remekül egészíti ki a kiállításon minden látogató által játszható kirakós formajáték – élvezik is gyerekek és felnőttek egyaránt!), az anyag egészének még átgondoltabb felépítését is el tudnám képzelni.

Az anyag a négyzet és a kör fogalmából és szemléltetéséből indul ki – Lantos ezeket „általános összefüggéseket meghatározó két elem”-nek tartja. Ez az indulás két okból hibás: egyrészt a két elem absztrakció, emberi, tudati elvonatkoztatás, visszatükrözés eredménye – tehát ezeknél mindenképp alapvetőbb a valóság, a konkrétumok sokasága; másrészt – többek közt az említett első ok miatt is – ezek nem egyedüli, minden redukciót magukba foglaló alapelemek, legalább ilyen joggal foghatjuk fel alapelemnek a háromszöget, a többi paralellogrammát és görbevonalú síkidomot is. A második részben egyébként vannak olyan tablók, ahol maga Lantos is ellene mond a

gyakorlatban saját koncepciójának (pl. a fényképtől a stilizált kontúrig vezető tabló, a vonalokról szóló tabló stb.).

Az lenne tehát a logikus, ha a bevezető rész a valóság látványából és az annak emberi értelmezésében és rendszerezésében alkalmazott sémákból indulna ki. (Nem árt itt a történelem tanulságaira ügyelni, arra például, hogyan tanult meg az ember a csillagokon látványt értelmezni, belelátni a csillagok halmazába a rendet, göncölszekeret, kaszást meg fiastyúkot. Hol volt még akkor a négyzet meg a kör?) Itt következhetnének tehát az analógiák. De még a tér is előbbre való probléma a szerkezetnél, hiszen minden tapasztalatunknak térbeli valóság az alapja. (Az már sajátos és ide nem férő lélektani megokolást igényelne, hogy a szerkezet miért előzi meg a színproblémát.)

Azt hiszem, csak azért, mert a nagyipari sorozatgyártás és a komputer korában élünk, nem fordíthatjuk meg a didaktikában jól bevált (s még lélektanilag is indokolt) történeti sorrendet az ilyen ismeretek tanításánál. Az ontogenezis, az egyedi látás kialakítása bizvást modellezheti a filogenezist, azt a történeti rendet, ahogyan az ember megtanult látni s egyre ügyesebben látni – még a szemét is meghosszabbította (távcső), megizmosította (mikroszkóp), akárcsak a többi érzékszervét és testrészeit (pl. a nyíllal és szerszámokkal a kezét, a kerékkel a lábát stb.). Természetesen le lehet rövidíteni ezt a bevezetést, ahogyan arra Lantos mostani anyaga is mutat kitűnő példákat, tömörítéseket. S azután részletezni azt, amiben máris remekül mozog, a mi korunk látványproblémáit – de kiterjesztve a geometrikus formák lehetőleg teljes világára, sőt a térbeli szerkezetekre is.

A kitűnő kezdeményezés nemcsak figyelmet, hanem továbbfejlesztési lehetőséget is érdemel, ahhoz pedig elméleti viták hasznosak lehetnek.

MŰVÉSZETI KÖNYVSZEMLE

MODERN AMERIKAI ÉPÍTÉSZET

A kitűnő szövegű képeskönyv (Kósa Zoltán albuma, Műszaki Kiadó) olyan architekturális világba kalauzolja a lapozgatót, amelyről közvetlen élményt kevesen szerezhetünk. Akik eljutnak Amerikába, azok is csak izelítőt kaphatnak a képeken gazdagon elénk tárt világból; évtizedek gyűjtőmunkája eredményezhette az összefoglalást.

Az újvilági építészet nem egységes alakulat, egybefűzésére csak a földrész geográfiai egysége adhat alapot. Az óceántól óceánig, pólustól pólusig terjedő kontinens építészetét permanens európai hatások és – főleg az USA-tól délre – sokszínű helyi folklorisztikai, nemzeti és éghajlati adottságok alakították mai formájára. A környezet és a lehetőségek célszerű számbavétele utóbb a modern architektúra alapvető követelménye lett. De Amerika szembetűnő szociális különbözősége termőföldje is, valamiféle architektonikus egység kialakulását ez sem segítheti. Az északi földrész építésze inkább importált és adaptált alakulat, jeles európai hatások érték, a legutolsó a két háború között. Az Egyesült Államok építészetének a 19. század második felétől említett önállósága inkább a külsőségekben és főleg a méreteken tapasztalható. Sok európai mester került amerikai emigrációba a harmincas évek közepén. Köztük *Walter Gropius*, *Ludwig Mies van der Rohe*, *Marcel Breuer*, *Ludwig Hilberseimer* a rendezők, a kötet idézi és elemzi itteni munkásságukat, a vezetésükkel alakult team-eket. Számukra nemcsak a nyugodt munkára nyílt alkalom itt, de az európai szemmel esetleg túlzónak tűnő tervek megvalósulására is.

Az amerikai architektúra először e század elején kísérte autonóm világot alakítani, az úttörők példát adnak az európai modern építészeti szemlélet alakulásának is. Bátorságot, hogy aztán bőviben visszakapják a kölcsönt az itt később megbízásokhoz és katedrákhoz jutott emigránsoktól. A szellemi kölcsönt anyagi valóságban tehát – és ehhez hozzájárultak magyarok is: *Breuer*, *Pécsi Eszter*, *Ács Gábor*, *Vecsei Éva*, *Kiss S. Zoltán* munkái a kötetben megtalálhatók –, az eklektikát száműző *Sullivan*nak, *Wright* „organikus építészetének” a századelőn Nyugat-Európában vitathatatlanul nagy tábora volt.

„Az építészet egy korszak térbe átültetett akarata” – idézi Kósa Zoltán *Mies van der Rohe* axiómáját. Az amerikai építészetre különösképpen illik ez: a felhőkarcolók a kapitalizmus–vallás katedrálisai. 1908 az első New York-i felhőkarcoló avatásának esztendeje, a gondolat a *William Jenney* által alapított „chicagói iskolában” és a telekspekulációs kényszer okán született. A funkcionális felszabadító alapelveit később Európa plántálja a nagypolgári hivalkodás (kényszer?) szörnyszülőttei közé. Az elsőként szuverénül gondolkodó két amerikai: *Sullivan* és *Wright* (az első a „chicagói stílus”, a másik az ún. „préri-házak” mestere) munkássága hazájában sokáig elszigetelt, elveik hatása Európában jelentékenyebb. De írásaikkal a korszerűséget mégis csak ők plántálják a hazai köztudatba. *Adolf Loos* idézve ők sem követnek el „mérényletet a tiszta felületek ellen”, számúzik az ornamenset, harcolnak a kaszárnyastílus, jórészt még a tűzrendészeti avultságok ellenében is. Hatásuk otthon, Európában, de másutt is mérhető.

Ma már a harmadik nemzedék alkot az USA-ban, munkájuk racionálisan funkcionális és anyagszerű. Kósa jól válogatott: az albumban kiemelt szerepet kap a *Gropius* és *Rohe* irányítása alatt növekedett, új egyetemi nemzedék. De példa a két *Saarinnen*, *Neutra* és mások itt virágba borult művészete is: stílusközösségek, kollektívák és egyazon alapra képzett nemzedékek dolgoznak ma az Egyesült Államok-

ban. Kósa Zoltán könyve első felében az ő munkásságukat ismerteti. Ezután a kurresebb alakulatokat, a *new brutalism*, a *modern tradicionalisták*, az „ötletes specialisták” művészetét.

Kanada, Kuba, Venezuela, Mexikó, Brazília építészeinek világa a nemzeti sajátosságok mellett az észak-amerikai stílus adaptációja inkább, önálló eredményekkel csak néhány szuverén rendelkezik. *Carlos Raul Villanueva* Venezuelában, a mexikói *Felix Candela*, *Oscar Niemeyer*, *Lucio Costa*, *Sanchez Elia* a déli féltekén. Brasília város felépítése mindenképpen tett volt és korszakalkotó, mégha sokan meggondolatlanak és elhamarkodottnak ítélik is. Itt valóban a „térbe ültetett akarat” győzedelmeskedett.

Kósa Zoltán kitűnő építész és az építészettörténet tudós ismerője. Jelentős tudományos munkát végez, írásai nem kevés igényt ébresztenek a hazai architektúra korszerű alakítására is. Ez az album elsősorban nem a szakmai érdeklődést hivatott kielégíteni, mégis hiányoljuk a kellő dokumentációt. Az irodalom- és képjegyzéket, a névmutatót mindennek előtt. A nem egyetlen olvasásra vagy átlapozásra szánt, ihletadó album kézikönyv lehetne velük. A gonddal összeállított, tudós felkészültséggel megírt könyvet monográfiává csak az apparátus emelheti.

AZ ARCHITEKTÚRA-SOROZAT ÚJ KÖTETEI

A rövid és kissé uniformizált bevezetőkkel ellátott képeskönyvek egyrészt a hazai építészet múltjának összefoglaló lehetőségét nyújtják, másrészt a kortársi nemzetközi architektúra mestereit állítják a magyar közönség elé. A két új album pontosan megfelel e kettős feladatnak: *Kósa Zoltán* a japán *Kenzo Tange* elveit és művészetét, *Mendöl Zsuzsa* pedig *Málnai Béla* munkásságát mutatja be.

Kenzo Tange (1913) a mai nemzetközi építészet összefoglaló és kiemelkedő mestere, Kósa a „japán Nervi”-nek nevezi. A köztudatban *Tange* mint a hirosimai együttes, a két olimpiai csarnok, az osakai világkiállítás ötletes építője szerepel. Kósa könyvéből tudjuk, hogy az építész, egyetemi tanár, író és gondolkodó a „terek szociális struktúrájának és funkciójának” kutatója. Az első talán, aki a strukturalista szemlélet és módszer szintéziséből indul ki a tervezésnél, indítékának csak része a korábban primátushelyzetben levő funkciót. *Tange* valójában nem az épület egyedi szerepét elemzi, inkább urbanisztikai helyzetét. Urbanisztikai egységekben, olykor egész városban, „strukturális reorganizációkban” gondolkodik (Skopje-, Tokió-tervek stb.); ember és környezet modern dialektikájában.

A megszokott és kötött szerkezetű könyvnek szép részlete a távolkeleti világ történelmi, szellemi és építészeti fejlődésével, a japán „természethez kötődéssel”, *Wright*, *Le Corbusier* modern hatásával foglalkozó bevezetés.

Tange a strukturalizmust a funkcionális logikus továbbfejlődésének tartja, a témában néhány szemesztert tanított is a Massachusetts Institute of Technology meghívott professzoraként. Terveiben szakít a történelmi hagyományokkal („ha... az én építészetemen érezhető volna a tradíció, az szegénységi bizonyítvány lenne számomra...”), alapelve az állandó mobilitás. Hirosimai Béke-terét sok városközpont és városház terve követi, mai munkásságát már összetettebb urbanisztikai problémák megoldásai kötik le, a „nyitott építészet” elméleti kidolgozása, a strukturális városszerkezet vizsgálata.

Kósa könyve egy alig ismert világba és problémakörbe nyújt betekintést. És bár a bevezetőben olvastuk a *Tange*-idézetet, a szerző mégis azt kutatja, mennyiben érvényesül az építész művészetében a helyi tradíció. A fényképek (méginkább *Paolo Riani* könyvének – Firenze, 1969. – színes táblái) és az idézet ellentmondani látszik Kósa néhány megállapításának. Különösen *Tange* európai vagy amerikai felépítésre szánt terveinek modellfotói, a *Kuwaitban* megvalósuló együttesek. És ilyen tradíciót száműző terv az öbölbe tervezett Tokió-város modellje is, jónéhány hazájában álló *Tange*-épület. Hagyományos módszerekkel nehéz megközelíteni egy hagyományűző mester művészetét.

Málnai Béla (1878–1941) a szecessziós magyar építészet második nemzedékének egyik vezető mestere volt, része van Budapest mai arcának kialakításában is. Lajta Béla és Vágó József mellett indult, kezdetben Haász Gyulával dolgozott együtt – mindannyian Lechner szellemének örökösei. „Nagyvonalúan tartózkodó és nemesen egyszerű” homlokzatai már túllépnek a szecesszió, gazdaságosság-eszménye majdhogy megközelíti az „új tárgyilagosság” igényeit. Az egykori Lechner-tanítvány fiát már Le Corbusier mellé adja inaskodni, hogy ott a valóban korszerűt sajátítsa el.

A magyar építészről megjelent kötet teljes dokumentációval, tudományos apparátussal készült, önállóan rendszerezett, jegyzetekkel, bibliográfiával, ouvre-katalógussal ellátott művészettörténeti monográfia. Dicséret illeti a fiatal monográfust.

Mendöl Zsuzsa könyve nem az első Málnai működéséről, Relle Pál albuma 1931-ben jelent meg Genfben, a mester akkor díszlettervezőként, bútorok és belső berendezések tervezőjeként is működött.

Az új album képanyaga és a bevezető tanulmány egy nemes szándékú, korának konzervatív viszonyai közt még „neósnak” is nevezhető építészt állít elénk, akinek munkássága feltétlenül megérdemelte az összefoglaló monográfiát. Málnai „tárgyilagossága”, irodalmi tevékenysége egy kicsit előképe Bierbauer (Borbíró) Virgil munkásságának, de megfontoltabb, egyenes vonalúbb és kevésbé indulatos.

A most megjelent könyv értéke a színes és sokrétű elemzés, érdeme, hogy olyan korszakról tud tárgyilagossá és átfogó képet nyújtani, amelyről szintézis még aligha született. Az építész személyes munkásságát követve egy történelmi korszak szakmai miliője tárul elénk. Kár, hogy a magára maradt Málnai 1919 után elfordul egykori eszményeitől, és inkább a korszak historizáló közizlésének engedelmessé válik. Monográfusa néha egy kissé megbocsátóbb vele. (*Akadémiai Kiadó*)

LAJTA EDIT: KORAI FRANCIA FESTÉSZET

A spanyol festészet folyamatának és fénykorának jelesebb műveit bemutató kötet után a Kiadó a középkori francia piktúrát összefoglaló albumot adta közre a sorozatban, és ez a téma sok szempontból figyelemre méltó és érdekes. Elsősorban talán azért, mert a művelődéstörténettel kapcsolatos tudományokban mindinkább erősödik az a felfogás, amely a középkort korántsem látja olyan „sötétnek”, amilyennek a reneszánsz és a felvilágosodás állította egykor, máig kiirthatatlanul. A kor dialektikus szemlélete ragyogó szellemet és eredményeket fedezhet fel, és nyilvánvaló lett az is, hogy a kereszténység a középkor első századainak termékeny világnézete volt. A már megrendült bástyákat védelmező egyház később az eretnekmozgalmakkal, a humanizmussal, a parasztháborúkkal, majd a reformációval szembeszállva olyan tettekre ragadtatta magát, amelyek aztán valóban és engesztelhetetlenül sötétnek mutatták a törekvő szellemiség szemléletében a korábbi évszázadokat is.

Ma már mindegyre nehezebb a dolgok valódi szellemében megközelíteni a középkor művészeti emlékeit. Az eredményeket csodáljuk inkább, az indítékok felől kevéske bizonyosságunk akad.

A felismerésekkel párhuzamban egyre világosabb az is, hogy a középkori Európa legvirágzóbb, legszebb emlékeket és szellemiséget hagyományozó vidéke Franciaország volt, ahol mind a vallásos, mind pedig a lovagi eszményeknek szabadabb változata nevelkedett. A reneszánsz folyamatára figyelmező tudomány „italocentrikus” vizsgálódása kissé elhanyagolta eddig a 13–16. század francia kultúrájának feltérképezését, de a korszak és a vidék a mai európai középkorkutatásnak talán legkedveltebb területe lett. Ezért hat elevenül és ezért nevezhető a magyar szakirodalomban pionír munkának a fájdalmas hirtelenséggel elhunyt kitűnő szaktudós könyve a korszak varázsos francia festészetéről. Olyan világ tárul a lapokról és reprodukciókról elénk, amelyet most kezdünk felfedezni, így nem tekintjük véletlennek azt sem, hogy a könyv irodalomjegyzéke egyetlen magyar nyelvű forrást sem idéz.

A kötet jellegéhez tartozik, hogy a bevezető után sok színes és egyenként elemzett táblán mutatja be a korszak művészetét. Inkább „képeskönyvet” lapozgatunk,

amelyben a szöveg csak a miliőbe átsegítő történeti és szellemi eligazításra vállalkozik. Kár lenne a francia középkor önálló jellegét nyitott kérdésként elemző tanulmány problémáit egy recenzióban akár elismételni is, a kérdésre választ a jól válogatott művek adnak talán. A reprodukciókról tárulkozó világ megdönteni látszik a korábban felállított német, németalföldi vagy akár olasz hegemoniát, hozzájuk emelkedik az új felfedezésekkel a francia művészet is. Természetesen különféle hatások a francia piktúrában sem vitathatók, az egyház „szellemi internacionalizmusa” a középkorban nyilvánvaló. A modern művészettörténet ma már „nemzetközi gótikus stílusról” beszél, Entz Géza nemrégiben megjelent kitűnő összefoglalása is (A gótika művészete. Bp. 1973.). A helyi formák inkább egy „francia harmónia” változatai.

A középkor francia piktúrájának főbb jelentkezései a fatáblák festészete mellett a miniatúrák és a falkárpitok voltak az album tanulsága szerint. A románstílus és a gótikus templom a maga architekturális gazdagságával nehezen tűrné és aligha igényli a festménnyel díszített falfelületet. A színes üvegablakokból – hiszen későbbiek – az album nem idéz. De a fára festettek között *Jó János* portréja, az avignoni *Piéta*, *Jean Fouquet Madonnája és VII. Károlya*, a *moulins-i mester* művei találhatóak.

A középkori kódexek királynői a *hóráskönyvek* voltak, a társasági élet vagy egy-egy hónap eseményeit idéző miniatúrák nemcsak a művészettörténet, de a korszakot vizsgáló sok szempontú tudományosság gazdag forrásai. A lapokon a vallásos témák mellett megjelennek a lovagi élet édes jelenetei, sokszor a dolgozó paraszt vagy kézműves is. A lovagok a világ élet szentjei, egy felmagasztosított életeszmény képviselői, egy „dekadens világ” hírnökei az ábrázolásokon. A témában külön francia szellem uralkodott, a megszokottól és ismerttől eltérő világ a festői ábrázolásokon. Watteau elődeit véljük felfedezni a miniátorokban.

A bevezető tanulmány és a tudós elemzések egyaránt szolgálják a sokféle tájékozást. Plasztikus történetírás és színes elemző készség jellemezte *Lajta Edit* (1926–1970) elmélyült művészetét. A középkort kutatva sokrétű és összetett feladatra vállalkozott. Tanulmányában elevenen mielőtt teremt: a középkori Párizs, néhány főúri udvar leírása túllép a szaktudomány szokásos keretein. *Lajta Edit*ben a téma méltó monografusra talált, kár, hogy ez a harmónia oly hirtelen megszakadt. Főmű lett abból, ami egy pálya preludiuma volt. (*Corvina*, 1973.)

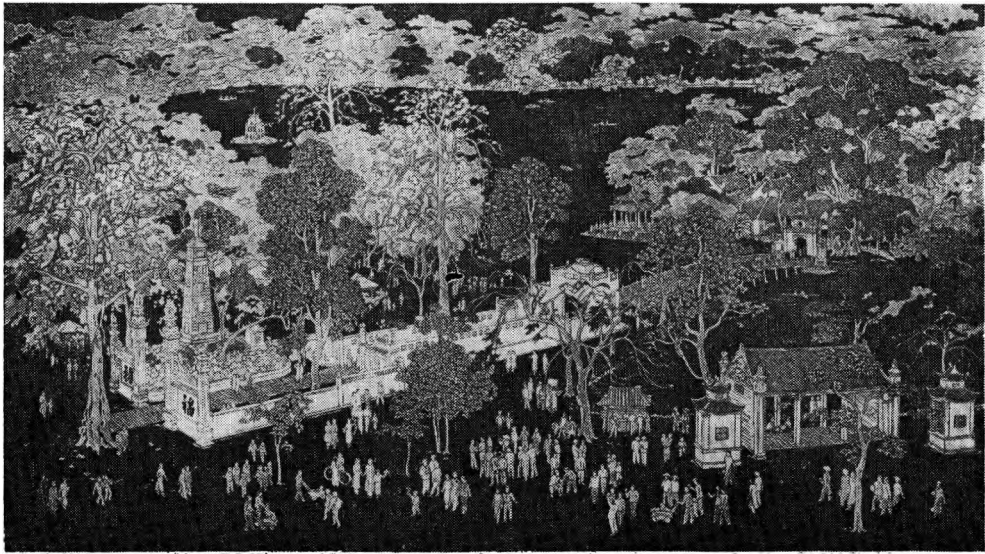
VAYERNÉ ZIBOLEN ÁGNES: KISFALUDY KÁROLY

Érdekes és sajátos jelenség, hogy a romantika irodalmunkban és képzőművésztünkben nem egyidejűleg jelentkezett. Kölcsey, Vörösmarty és mások lángolóan nemzeti romantikája nem talált társra az eléggé elmaradott, a klasszikust a biedermeierbe váltó piktúránkban. A Világos utáni korszak szándékkal és kényszerből romantikus történelmi akadémizmusa már Jókai utóromantikájával találkozott.

Az író, költő és mindenek *Kisfaludy Károly* festőnek sem jelentéktelen. Főképp azért, mert az időszerű romantika egyetlen magyar piktora volt. Példái osztrák és német kortársai, festői romantizmusa talán ezért nem lett olyan eleven társadalmi erő, mint az irodalmi, amelyben eredeti volt. „Fantáziában gazdag, formailag kiforratlan” festőisége érdekes kísérlete kora szegényes magyar képzőművészetének, és ha nem is érthetünk egyet új művészettörténetünkkel, amelyben „kirobbanó szenvedélyről” olvashatunk, arról, hogy ezt a szenvedélyt „a bécsi akadémia aligha légitthette ki”, mindenképpen meggyőző az új monográfia, amely az író festői tevékenységét az adatok áradó bőségével tárja elénk. *Vayerné Zibolen Ágnes* nem kívánja ezt az erőtlen piktúrát értékén felül jellemezni, elfogulatságot csak a tények és dokumentumok iránt érez. Ha szükséges, kétségessé tesz meggyökeresedett megállapításokat (pl. *Kisfaludy és a bécsi akadémia kapcsolata*), és csak kellő alaposítással fogad el korábbi feltevéseket. A könyv főérdeme a tudósan gazdag dokumentáció; a hosszú kutatómunka, amelyet a szöveg és a jegyzetanyag idéz. Több tanulmány, egy *Kisfaludy-tárlat* rendezése (Petőfi Irodalmi Múzeum – 1963) előzte meg a monográfiát. Megkapó a fölényes anyagismeret, amely a kortársi európai piktúráról a monografus

birtokában van; a festői témák és kompozíciók Kisfaludy korában korántsem állanak „szerzői jogvédelem” alatt, így egy-egy vándortéma útjának követése sokszor szinte detektívmunkát igényel. Egy-egy festmény valóságos értékén való elemzésének elengedhetetlen része a téma korábbi és későbbi előfordulásának feltárása. Így a kötet nem egyetlen (és művekben szegény) festői pálya követése és értékelése, de művészet-szociológiai és összehasonlító történeti tanulmány is. Vayerné meggyőzően bizonyítja, hogy a festő hatásával és szervező munkájával a nemzeti kultúra teljeseedik Magyarországon. Különösen nyilvánvaló lesz ez akkor, amikor egykorú levelezésekből és a kortársak munkáiból idéz (Kazinczy, Széchenyi, Bajza, Toldy), Kisfaludy festői működését számon tartják pályatársai.

A festő ismerte és alkalmazta a romantika teljes frázis- és jelkészletét. A képelemzéseken kívül tanúskodnak erről a gyenge minőségű reprodukciók. A monografussal együtt mi is elválaszthatatlannak látjuk Kisfaludy írói és festői munkásságát, történetileg jelentősnek a szerepet, amelyet az Auróra és szerkesztője a hazai irodalmi és képzőművészeti életben betölt. „A festő, de elsősorban az illusztrátor, képszerkesztő, a művészeti ismeretek terjesztésének hivatott pedagógusa a közvetlen utókor hivatalos elismerése nélkül hatott és alakított egy értékes, rangos nemzeti művészetet” – summáz a monografus. A könyv értékes fejezetei a fenti összefoglalást igazolók: a pályarajzot és a műveket bemutató, a festő gyűjteményének sorsáról szóló részletek. A gazdag jegyzetanyag és a bőséges dokumentáció elmélyült munkáról tanúskodik. (Művészettörténeti Füzetek. Akadémiai Kiadó.)

A férfi

*Hány keserű könny, hajsza,
s mindig elől a bajba;
viharoknak feszülő
mell, elme, harcot vivő
kapitány, legény, ha kell,
csillag a sötétbe', lenn.*

*Hányszor mentünk vigaszért
hozzá, ha nyögtük az éjt,
s a nép maga, hontalan
maradt, – hogy zengett a lant,
mint ama walesi, ottan
s akkor a lord-pokolban.*

*Hallván a pusztai szót,
vágya hányszor fölcsapott
megálmodni, hogy e föld
ád-e kenyeret, jövőt, –
s még többet: fönnmaradást,
s a magyarnak is hazát.*

*Hány gyönyörű nagy hajsza,
a mélységből magasba,
hogy a szó, szántóvető
éledjen, ha mondja Ő,
s dobja ki magát a mag,
s szól: lelked, ha szól az ajk.*

*Hányszor fájt, sajgott égve,
ha túske tört szívébe, –
s szabadság, téged sejtve,
hogy ültetett a sejtbe,
– mint tudós a szérumot –
hogy ne maradj tetszhalott.*

*Röghöz kötötte a gond,
de tágult a horizont,
a lehúnyt szem, néma száj
hányszor mozdult igazán,
s nyúlt a megkötözött kéz
megfogni egymás kezét.*

*Hány súlyos év, istenem,
gerinctörő, s Ő mégsem
hátrált akasztófáknál,
merte vinni a fáklyát, –
s viszi Kháron ladikján,
zokogva létünk titkán.*

A férfi

*Hány keserű könny, hajsza,
s mindig elől a bajba;
viharoknak feszülő
mell, elme, harcot vivő
kapitány, legény, ha kell,
csillag a sötétbe', lenn.*

*Hányszor mentünk vigaszért
hozzá, ha nyögtük az éjt,
s a nép maga, hontalan
maradt, – hogy zengett a lant,
mint ama walesi, ottar
s akkor a lord-pokolban.*

*Hallván a pusztai szót,
vágya hányszor fölcsapott
megálmodni, hogy e föld
ád-e kenyeret, jövőt, –
s még többet: önnmaradást,
s a magyarnak is hazát.*

*Hány gyönyörű nagy hajsza,
a mélységből magasba,
hogy a szó, szántóvető
éledjen, ha mondja Ő,
s dobja ki magát a mag,
s szól: lelked, ha szól az ajk.*

*Hányszor fájt, sajgott égve,
ha tüske tört szívébe, –
s szabadság, téged sejtve,
hogy ültetett a sejtbe,
– mint tudós a szérumot –
hogy ne maradj tetszhalott.*

*Röghöz kötötte a gond,
de tágult a horizont,
a lehúnyt szem, néma száj
hányszor mozdult igazán,
s nyúlt a megkötözött kéz
megfogni egymás kezét.*

*Hány súlyos év, istenem,
gerinctörő, s Ő mégsem
hátrált akasztófáknál,
merte vinni a fáklyát, –
s viszi Kháron ladikján,
zokogva létünk titkán.*

A KÖLTŐ STIGMÁI

ILLYÉS GYULA: MINDEN LEHET

Folytatás és újrakezdés – a nagy írók művének ez az egyik legszembeötlőbb jegye; mondhatjuk úgy is, ontológiai meghatározója. Annyira nyilvánvaló tény ez, oly sok példával igazolható, hogy csak ritka alkalmakon érdemes szólni róla. Ilyet kínál Illyés Gyula új verseskötete, a *Minden lehet*. Foytatása az *Új versekkel* kezdődő, a *Dólt vitorlával* emelkedő és a betetőzőként, a pálya koronájaként emlegetett *Fekete-fehér* című köteteinek. Föltűnnek ugyanazok a tételek és ellentételek: a depresszió és bizakodás, halál és élet, elmúlás és szerelem, emberiség és nemzet témájára irt versek követik egymást. A belső küzdelem és a művészi ellenpontozás ingajaratához igazodva. A *Minden lehet* olvasásakor először a régi motívumok továbbszövődését érzékeljük. Aztán mind erősebben a mássá levés, az újat teremtés jelei vonják magukra figyelmünket. „Töményebb lettem, igazibb, / hogy a fény s meleg itthagzott. Minden szervem viaskodik.” A szakasz derülátó sorral zárul s maga a vers is – *A tél ellen örök torradalomban* – a harcát mindenek ellenére, csak azért is folytató ember hitvallása. A kiragadott sorok mégis jellemzőek: az egész kötet hangulatát foglalják össze, – töményen.

Hogy a *Minden lehet* verseit nem a csúcsra jutott írónak kijáró ünneplés, kegyeletes retorika nevezheti újat kezdésnek, – arra először a kötet hiányai figyelmeztetnek. Bár egyre fogyatkozó számban, Illyésnek eddig minden verseskötetében külön ciklussá rendeződtek a természetleirő versek. Az évszakok váltakozása, a táj szemlélete, egy fának vagy a Balatonnak a látványa legnehezebb perceiben is előhívta szívéből az otthoniasság derűs képeit és a pontos leírás alkotói örömet. Új kötetében nem akad egyetlenegy régi szabású természetleirő verse sem. Mindenből, így a természet látványából, környezetének tárgyaiból is kérdések merednek rá. A leírásból teljes vers nem épülhetett, az aprólékos rajz visszahúzódott a részletekbe. A nyugtalan és terhes öregség fényűzésnek érzi a magáért való tárgyias leírásba feledkezést; örökös résenállást, az értelem szakadatlan működtetését követeli a fogyó idő. Önkinzó felelősséggel tekint szét Illyés a világban; arra már nincs ideje, sem türelme, hogy egy nyírnek, egy nyárnak, egy krumplibokornak ossza ki versében a főszerepet. A fény és meleg kihunytt, versei karcosak, keserűek, gondolatokkal viaskodók, végsőkéig lecsupaszítottak. Ezzel a könyvvel nem igen tud mit kezdeni a „költői szépség”-re vágyódó olvasó. Más fajta élményeket, ösztönzéseket kap tőle: népszerűtlenül racionalista, ugyancsak népszerűtlenül metafizikaellenes és az egyéni létet is a közösség gondjai felől szemlélő verseket. Az ilyesféle kötetben nem lehet zavartalanul elmerülni; gondolatot cserélni lehet róla, mert érvelésre kész, vitát provokál, – csak elfogadni vagy elvetni lehet. Középutas véleményt nem tűr, az „élő magyar klasszikus” ezúttal talán legőszintebben kitárulkozó verseskötetét adta közre. Indulatait és hiteit közvetítések nélkül tárja elénk, vagy épp – ez sem ritka – vágja a szemünkbe. Nincs koturnus és szerep és álarc; Illyés ma az egyik legnyugtalanabb és legnyugtalanítóbb költőnk. Minden illik rá, legkevésbé a megállapodottságot sugalló klasszikus jelző.

Az első vers az *Ablakok*, nagyszerű kezdés, előlegezi a kötet szemléletét és hangulatát. Illyés nem képes már csak a jelenben élni; fűdatában, szerveiben hordozza a múltat és az elmúlt idő, emlékezete csatornáin, minduntalan föltör, hatalmába keríti és kényszeríti a visszánézésre. Az *Ablakok* kereteiből is arra nyílik kilátás, amivé az embert az idő alakította. Ez a vers nemcsak vagy hiába önvallomás, annál jóval több is, a transzcendencia nélkül élő ember hitvallása. Verseinek egyik fő motívuma tér itt vissza: „Dolgozott rajtam a világ / cserélve szaporán a vásznat.” Ez a motívum és nem a cím-egybehangzás vonhatja párhuzamba az *Ablakokat* Mallarmé hasonló című versével. (Az utolsó szakasz mintha utalna is a távoli rokonságra.) Mallarmé ablakán a szoba beteg lakója a színpompás naplementére, a tündöklő égbolt aranyhajóira lát. A művészet, végtelen, misztikum jelképeire, a nyers és tülekedő étellel ellentétes szimbólumokra. Gazdag jelzőkkel feldiszipített elvágyódás, az élet legfőbb értékévé emelt művészi Szép és a prózai szürke, alantasan köznapi élet ellentétére épül Mallarmé verse. Illyés ablakaiból máshová esik a pillantás: a lenti világ, az emberekkel elkeveredő élet, a történelem egy-egy darabja fénylik föl bennük. A korával együttélő és a korát vállaló költő önarckép sorozatává szélesül a vers, életének különböző helyzetei villannak elénk; röviden, épp csak jelzések formájában, a leíró-önletrajziság legcsekélyebb szándéka nélkül. A világgal elvegyülő, magányt tagadó ember mondhatja – életét mérlegre téve –, hogy dolgozott rajta a világ. Nem az idézett, másik híres francia író vallotta, hogy az arc az ember magánügye. Illyés épp ellenkező módon gondolkodik. Versében idézi Rembrandtot, az önarckép festészet nagy mesterét s az ő példájával is azt húzza alá, hogy művészet és élet szétválaszthatatlanul összefonódik, egymást alakítja s vállalni kell – nem rejtegetni – az idő mélyeiből visszavetülő arcokat. Az értelmes célokért tevékenykedő élet himnusza ez a vers, szorosan hozzátartozik a kötetzáró *Párbeszéd új házások közt*, különösen 17. szakaszával. Nemcsak őt alakította a világ, formálta azt ő is:

Villogtam, láttam: érlelődtek
az én tekintetemtől is
valamit még a kupolák,
a századok gyümölcssei.
Érlelődött énvelem is
célod felé, emberiség.

Az *Ablakok* és a *Párbeszéd* együtt Illyés világértelmezésének talpköve, csillagtávokban a művésziesen szőtt misztikáktól. A mai, történelmi távlatokban gondolkodó ember földi rabaság mitológiája fér el a két pólus között: idő, halál, szerelem, munka, nemzet, emberiség témaköre.

Az *Ablakok* az idő mélyrétegeibe ereszkedik alá s az idővel, másként szólva a halállal viaskodás feszültségei, rémlátomásai és racionális önvigaszai töltik meg a kötet verseinek nagy részét. Az időt kétféleképpen, két oldalról közelíti meg. Bölceleti probléma formájában, a lételmélet egyik legfogósabb kérdéseként és az ember-nemzeti történelem felől. Mindenekelőtt a titok nyitját akarja megtalálni, s arra törekszik, hogy az emberi értelem számára elfogadhatóvá tegye a legnagyobb gyalázatot, az ember múlandóságát. Újra és újra elszánja magát, hogy megfejtse az idő bölceletét, s teszi ezt azért, hogy föllelje egyúttal az ember időbe vetettségének racionális ellenszerét és így fölszabadítsa önmagát és embertársait a halál megszegenítő rabaságából. Kosztolányi, egy öreg paraszttal beszélgetve, azt a tanulságot vonta le, hogy „a halál semmiféle formájában nem élvezhető”. Illyés vajon élvezhetővé akarja tenni a halált, az ember *egyéni* múlandóságát? Ez a vállalkozás – sem gon-

dolati, sem lélektani szempontból – nem járhat eredménnyel. Annak idején, az *Új versekről* írva, Rónay György is úgy vélekedett, hogy Illyés retorikusan „oldja fel” a halállal való szembenézést. Rónay hatásos logikával érvelt, némi „fogalomcsúsztatás” azért belevegyült gondolatmenetébe.

Minden látszat ellenére, Illyés nem az egyén *mulandóságát* próbálja moralizáló derülátással – retorikával – átírni diadallá vagy épp halhatatlansággá. Ellenkezőleg, az egyéni lét *értelmét* helyezi másféle, manapság talán szokatlan megvilágításba. A halálról szólva is az életről beszél, az élethez fűződő ragaszkodását fejezi ki. Az emberiségre szakadt magányossági érzést, „a teremtés elmebajos szótlanúságát”-t nem hajlandó életelvéül elfogadni. Az a hite, hogy az ember másként tekinti saját elmúlását, ha nem nyugszik bele, hogy életét cselekvést bénító erővel a halál tudata határozza meg. A feloldást az egyéni lét – természetesen nem fizikai, hanem gondolati – meghosszabbításában keresi. A magányossági érzés ellen tiltakozik, midőn a másik emberhez, a közösséghez fordul. A szorongásból való kioldódást kínálja a szerelem („Egy szív: fél szárny. Most már repülhetsz / És majd elülhetsz / magadban is magánytalan / Halálban is haláltalan” – *Párbeszéd új házások közt*); a műveiben lapozó jövő nemzedék („Non omnis moriar! . . . Akad majd ifjú kéz, mely / megütögeti, letolván havát, / szavaim mély-álmokra gyűlt hadát / s füleli: felelnek-e, bár zümmögéssel? [. . .] Fogadj be kas: örök melegű holnap!” – *Hosszú tél*); az utódokat eltartó és fenntartó munka (*Az idő lebirása*).

Az emberre nehezedő halál*félelmet* Illyés racionális-logikai úton próbálja elűzni vagy legalábbis közömbösíteni, s ha teljes megnyugvást nem is, valamelyes enyhületet mégis ezen áron sikerül kicsikarnia. Aki a halállal szemben a továbbfolytatódó életre hivatkozik, a közösséget néha akaratlanul is az egyéni élet fölé helyezi és a távoli célok felől szemléli a jelen mulandóságát. A *Minden lehet* nem sugalmaz efféle alárendeltséget és szembeállítását, az itt és most gondjait és nyavalyáit nem akarja az emberiség ragyogó jövője felől szemlélve, jelentéktelenné törpíteni. Először azért nem, mert Illyés az egyén felszabadításának, kiteljesedésének ügyét nem tekinti a közösségi célknál alábbvalónak; az emberi személyiség és a társadalmi szervezet összhangját, harmonikus együttműködését mindennél fontosabbnak véli. Másodszor azért nem, mert a közösség jövőjét egyáltalán nem gondolja ragyogónak, legfeljebb ritka perceiben lát bizakodásra intő jeleket.

Az idő múlásával szemben nincs sem racionális, sem irracionális megoldás, egyszerűen azért, mert az idő folyása megállíthatatlan. Am a *Minden lehet*ben végül költői feloldás sincs, a kötet néhány bizakodó hangulatú versének hangját elnyomja a reményvesztettség erősebb szólama: mert hiába tudja az értelem, hogy a saját *halállal* szemben a mások, a többség folytatódó *élete* vigaszt nyújt és a szűkebb-tágabb közösség fennmaradása, munkálkodása igazolja az egyéni élet küzdelmeit. A halál-szorongásból építhet kivezető utat a racionális jövőtudat. Ez az életszemlélet és költői szemlélet azonban legérzékenyebb pontján kap szinte gyógyíthatatlan sebeket, ha a környező világból nem érkeznek hozzá biztató jelek:

Stigmaként égnek sebeink
Világítják az ember éjszakáját.

Ezért néha egyetlen és utolsó menedékül az elvont hit kínálkozik, s a hitnek ezt a törékeny szigetét a reményvesztettség óceánja ostromolja. S ugyanezért kényszerül gyakorta lemondásra a költő, melyről például a látszólag diadalmaskodó *A tettes* című prózavers vagy elmélkedéstöredék világosít fel. A *Kháron ladikján* fejtegető stílusát eleveníti fel ez az írás; meglepő, sőt zavarba ejtő tételek követik benne egymást.

Illyés az utóbbi időben egyre melegebb szavakat talált a tárgyak dicséretére, ezúttal csavaros észjárású filozófiát épített rájuk. „Idő önmagában nincs is; sose volt. Így sose lesz. Az idő a tárgyak betegsége” – és így tovább, ilyen hangnemben. Értsük ezt a gondolatfutamot szó szerint és komolyan; vegyük annak, hogy a metafizika-ellenes költő ezen a ponton érkezett el, igen logikusan egyébként, ehhez a ridegen hangzó végkövetkeztetéshez? Mert nincs léten túli létező, legjobban tesszük tehát, ha besoroljuk magunkat a tárgyak közé, ezzel teremtünk új rendet, harmóniát, – ez a váza a fejtegetésnek. Vagy tekintsük keserves hangoltságú, ironikusan többértelmű eszmefuttatásnak, hiszen az emberi élet effajta lefokozásából végül erre is következ-tethetünk? De föltételezhetjük azt is, hogy *A tettes* komoly elmélkedés és öngúnyal átszőtt ironikus kihívás szételemezhetetlen szövevénye. Akárhogyan értelmezzük, ennek az írásnak a fényében módosulnak a halállal folytatott költői küzdelem belső arányai és ezután a versek rejtettebb motívumaira is érzékenyebben figyelünk, ki-halljuk belőlük a keserves gúnyolódás, az öntépi indulatosság hangjait is. Ez is arra figyelmeztet: nagyon törekeny Illyés mai költészetének egyensúlya.

Teljesen egyértelmű az a kép, melyet a kötet a történelemlről, az emberiség útjáról, a forradalmi tervekről, a nemzet sorsáról tár elénk. Fájdalmasan és vigasz-talanul sötét:

Készül még egy-egy gyerek. Friss-meleg kenyér.
Szimatol, az ajtófélfához áll:
tengődve valameddig még el él,
el, a halál.

Pusztuló ország a címe ennek a négy sorosnak, szívet szorító látomását több vers ismétli, erősíti (*Eretnek ima, Fogyó időben, Koszorú, Túl a folyón, Kiket szült Katalin*) és társulnak hozzá még azok is, melyek nem közvetlen formában szólnak a nemzet szikesedő jövőjéről, hanem az emberi történelemben pillantanak. „Minden lehet”, olvassuk *Az ígélet megszegésében*, ami főként azt jelenti, hogy minden rossz lehet: a történelem eszelős és kiszámíthatatlan, bármikor képtelen eseményeket zúdíthat ránk. Nem váltak valóra a fiatalság nagyratörő tervei sem, nyomasztó kép bontakozik ki múlt és jelen sok elbukott kísérletéből, s ezt már csak a nagy katasztrófákat idéző Vörösmarty és Ady verssor fejezheti ki hitelesen (*A fecske és a falevél*). A kihunyó remény igyekszik megkapaszkodni a falusi életkép szívet melegítő jelenetében, ám ez is jobbára múltból felsajgó emlék (*Falusi fölönulás*). Régen meleg, lüktető áramkör kapcsolta össze egyes ember – haza – emberiség ügyeit, gondjait; most ebben a kap-csolatrendszerben zavar keletkezett, a szájakat elmetszette a reménytelenség ború-látása, az értelem legtöbbször hasztalan küzd a régi bensőséges viszony helyreállít-ásáért. A „tanú-jelentés” az emberiség emlékezetének örködőivel vigasztalódik, rájuk hivatkozik, mert a nagy időtávlatból kiszűrhető még némi remény a jövőre. Ez a vers, az *Örködők*, átvezet a költő-szerep értelmezéséhez. Illyés lírájának egyik legérzeke-nyebb, sokat vitatott pontjához. A *Minden lehet* újra kínál vitára alkalmat, a versek között találjuk a megjelenésekor nagy föltűnést keltő *Számadót*. Ez a vers a hagyom-ányos költőszerep önérzetes vállalása; egyik hangsúlyos sorát – „Vakoskodván érzek szomjú erőt, / legyek a legmesszebblátó magyar” – ámulat és felhördülés fogadta. A kötet alighanem eloszlatja a félrehallásokat: a versek együtteséből vilá-gosan kiderül, hogy Illyés nem a romantikus vátesz szerepet öltötte magára a *Számadó* soraiban, – inkább a kétségbeesés diktálja szavait és ezzel a dacos óhajjal próbált kitorni a szörnyű látomások fojtogató köréből. S hogy ez így van, arra többek közt épp a *Tithónosz* a bizonyíték, a mitológiai hivatkozás, a költői szerep lefokozása:

mert dallamtalan már a dal,
zenétlen a zene;
hangjára nem jó ki a múltnak
csak egy egere se . . .

Ez a két vers ugyanis szorosan összetartozik, egy töről fakad, bár látszólag teljesen ellentétes költői magatartásformát önt szavakba. Mindkettőben a reményvesztettség az uralkodó érzület, a *Számadó*ban nem kevésbé mint a *Tithónoszb*an. A *Számadó*-nak erre a sorára: „Rám néz egy jégverés-csőpülte nyáj”, a *Tithónoszból* ez rimel: „Hangszekrény nélkül pendülő húr.” Illyés egyre kevesebb ellenérvet tud szembe- szegezni aggodalmaival, már-már megmagyarázhatatlan, szinte irracionális kétségbe- eséssel és dühvel beszél a nemzet szétszóródásáról, a hagyományok, a kötőanyag la- zulásáról. Ilyen sötét víziót fest a *Túl a folyór*:

Tört hajóhaddal habok ha dülöngnek,
temetőik dőlt fejfákkal dühöngnek:
ranganak üdvtelenül tovább odalent, –
ki tudja már, a nóta mire ment?

Különösen akkor szembeszökő Illyés költészetének elkomorulása, ha magunk elé idézzük a *Dőlt vitorla* és *Fekete-fehér* néhány áradóan bizakodó, a cselekvő életet magasztaló versét – olyanokat, mint a *Ditirambus a nőkhöz* és a *Teremteni*. A *Diti- rambus* például egyetlen hatalmas szólamként zengte az otthont építő emberi tevé- kenység dicséretét. Ennek a versnek a szerkezetét, mondatfűzését, tagadva állító stí- lusát, szimbólum értékűvé emelt tárgyfelsorolását az erőnek, a bizalomnak a pátosza hevítette s a bibliai parafrázistól a parnasszista költészeteszménnyel folytatott vitáig mennyi minden elfért soraiban. Ez a sodró erejű pátosz eltűnt a *Minden lehet* költői világából. A kötet talán legmegragadóbb versében, a *Koszorúban* nemcsak a magyar nyelvnek egyik jelzője a „béna düh” – a versteremtő indulatnak is forrása a vissza- fojtott harag és felháborodás. Illyés lirájától elválaszthatatlannak tudtuk az otthonias- ság légkörét, most már szinte minden életmotívum, mely ezt a derült biztonságérzetet hordozta, menthetetlenül elsüllyedt s legfeljebb az emlékek atlantiszából küld fel egy- egy jelet. A kétes jövő ellen föl-fölcsaholó „megvesztegethetetlen nagyapai juhász- kutyák” csak a versben állnak őrt rendületlenül, de micsoda emlékfolyam végén tűnnek fel, milyen távoli időből hangzik ugatásuk!

Különösen feltűnő – némelykor megdöbbenő, máskor feszélyező – a hang indulatossága. Illyés magatartásának egyik állandó jelzője az, hogy fegyelmezett; még ha tűzbe nyúlt is, a nagy kérdéseket illetően feszült helyzetekben is megőrizte bámulatos nyugalmát, az értelem ellenőrzésével szabályozta kitöréseit. Pályáján a tárgyilagosság volt egyik vezércsillaga. Ismerünk véleményt, mely épp ezt a ki- egyenlítésre irányuló önmérsékletet rótta fel hibájául, vagyis ebből eredeztette köl- tészetének egyik fő hiányát; nevezetesen azt, hogy Illyés nem élte át, nem szenvedte végig a modern költészetre oly jellemző egyéniség széthasadást; a tudat és a tapasztalati érzékelés disszonanciák közötti vergődését. Főösleges erre az észrevételre sok szót vesztegetni, hisz végül minden igazán jelentős költőegyéniségen számon lehet kérni egy másik féle magatartás- és ihlettipust, csak épp meddő igyekezet, sehova nem vezet az ilyen kizáró gondolkodás. Nem lehet ugyanis elméletileg sem igazolni, hogy a mai kornak föltétlenül a diszharmonikus költői világ felel meg. De a jelenség- leírás szintjén sem áll meg a fölényes vagy fölényeskedő ítélet: Illyés költészete mé-

lyén, bár lefojtva, ott égtek a vörösmartyas nehéz indulatok, amint erre az élesebb szemű bírálók már harminc-negyven évvel ezelőtt figyelmeztettek.

Ezek az indulatok most átszakították a fegyelmező korlátokat. Igaz, a *Kézfogások*-tól a *Fekete-fehérig* terjedő időszaknak is egyik fő jellegadó vonása az ellentétek, az olykor csak részlegesen feloldható ellentétek átélése, költői megjelenítése, ámde mindig együtt a harmóniára törekvés igényével és érzékeltetésével. Az összhang keresése, vagy ami ezzel egyet jelent, az emberies rend, a biztató távlatok fölvillantása e kötet világából sem tűnt el teljesen. Csakhogy, amint erre egy félmondat erejéig már előbb utaltunk, Illyés hite nem a régi, bizakodása az elvontság körében mozog és marad, azaz nem az élet közvetlen élményeiből, szemléletéből fakad. Történik kísérlet ezúttal is az ellentétek feloldására, halvány eredménnyel, mert a világtól nem kap elegendő és tartalmas ösztönzést:

„Kontár szavalat, hogy csak adni, adni, adni:
ez a művész-vágy! Kapni, kapni, kapni:
munkám ezt szomjúhozza”

Az rémlik föl sokszor e versek olvasása közben, hogy Illyés úgy érzi: sok minden hiába történt, falra hányt borsó a munkája. Hiábavaló volt a rengeteg erőfeszítés, a közösség biztatása és bírálata, nem teremtek gyümölcsök a fán. Figyelme nemcsak ezért, de ezért is irányul a végső kérdésekre. És ez a nem várt visszhangtalanság, a nem így várt jövő, tetézve az idős kor szorongásaival és testi nyavalyáival, indulatos szavakra készíti, elsősorban önmagával, de a világgal szemben is. Túlzóan kíméletlen tükörben szemléli önmagát, az „ablakai” egyik keretében föltűnő arcról épp az önmérséklet vonása hiányzik.

Bölcséleti meggyőződése sértetlenül vészelté át a megpróbáló esztendőket, ám a gondolati elkötelezettség és az élettapasztalat, a rendteremtés intellektuális igénye és a spontánul fakadó élmény más-más irányba mutat, ritkán olvad harmóniába. Ha megelégedhetnénk a mennyiségi arányokból levonható következtetésekkel, semmi változást nem vennénk észre Illyés költői világának belső szerkezetében. Ám a rendteremtő gondolat derűlátásának ellene mond, olykor cáfolja is azt az elkeseredett indulatkitörés. A *Koszorú* az egyetlen kivétel: a múltból és a jelenből vett példákat sorakoztató indulatkitörés úgy hajlik át más, enyhültebb hangulatba, hogy ezt a két ellentétes lélekállapotot törés nélkül illeszti egymáshoz.

Ami változatlan: egy-egy pontos, tárgyias rajz és az abból váratlanul kinövő, megtágult kép, mint a *Cél felé, bár közömbösen* címűben; a feszültség, mely így keletkezik és így emeli föl a verset az általánosabb hangulatjelentés körébe:

Csekély zugás után
átszállt, de álló testtel, mint a mennybe Jézus,
egy szarvasbogár, egyre finomabbá
szövé maga köré a csöndet.

Ezek a kezdősorok, néhány szó még és a vers máris tovább lendült, kitágult

számolni kezdték, mint igyekszik
közömbösen is cél felé,
hidegen is dühödt iramban
fáink és házaink között
s ujjaink közt ez az évszázad
roncsaival, hulláival.

Szándékosan idéztük hosszasan ezt a verset: a váratlan fordulat, a távoli dolgok egymás mellé helyezése, sőt összeszokráztatása, a merész gondolatársítás, a tört mondat, a félbehagyás és kihagyás a kötet igen sok versének meghatározza szerkezetét – még a szemléletét is. Jele ez mindenképp fölé a befelé fordulásnak és a „száműzöttség”-nek és jele annak is, hogy a régóta érlelődő változás, az illyési líra karakterének átalakulása már a versek nagyobb felére kiterjedt. A lineáris szerkezet és tárgyias szemlélet két értelmező sarokpontja között ma már nem helyezhető el ez a költészet; olyannyira nem, hogy talán nem is elegendő csupán változást emlegetni, mert jóval többről van szó. Hol van már ez a líra *A retormáció genti emlékműve előtt* érvelő gondolatmenetének lépésről lépésre követhető logikájától! A versek megteltek sejtető hivatkozásokkal, rejtett lélekállapotra utaló célzásokkal; s nemcsak a versek eszméjára alakult ezáltal szövevényessé, hanem a nyelvi kifejezés, a mondatfűzés, a szó- és jelzőhasználat is összetettebb formákat öltött. Büszke önérzettel vallja: „Vélnek hallani léten – földöntúli hangot némelyek. / Ilyet mi semmit”. S való igaz, Illyés esküdt ellensége minden homálynak, misztikának; elszánt értelem párti módján küzd a metafizikai babonák ellen. Mégis, a *Minden lehet*ben föltűnnek metafizikai sejtelmek is s talán épp ebből: a metafizikaellenességből és a metafizika iránti sóvárgásból származik a kötet belső feszültsége, kiegyensúlyozatlansága és új küzdelmekre elszánt haragvó indulatossága is. Ez a kötet nem lezár, hanem elkezd valami újat, másfélét – hogy igazában mit is, Illyés következő verseiből derül ki.

JUHÁSZ FERENC HALOTTASKÖNYVE

- A MEGVÁLTÓ ARANYKARD -

1.

A Megváltó Aranykard versei valódi sorstragédia köré szerveződnek, s bár nagyobbik részük időben megelőzi a tragédiát, valamennyi költemény órá utal, a személyes tragédiához vezető hosszabb szorongásos folyamatot tükrözi. Magát a tragikus eseményt a *Kései előszó* írja le; leplezetlenül tárva fel a versek, a halállal viaskodó látomások és halottsiratók életrajzi hátterét. „Aztán hazamentem – olvassuk. – A lépcsőház kivilágítva. Balzsam, a puli: a kertben egy rózsatőhöz kötve. A lakás fényben. Köröttem: fagyott szívek, száraz, roskadt tűzben égő szemek! S az előszoba piros szőnyegén óriás fehér vászon-lepel alatt a Törékeny Kicsi Titok. A Hallgatás. Mintha a deres és száraz világűrben állnék, kopáran szikrázó csillag-golyók között, lángoló kék gyűrűik: a büntudat glóriái, a lehetetlen cérna-koronái. S a fehér vászonlepedő alatt a Test, mint gipszszel-leöntött, fehér gipszbe merevedett tört kicsi kiáltás. Horpadt, szögletes, csúcsos Gipsz-Kérdőjel. A Némáság. A fehér lepedő alatt, a gyüretlen, ráncolatlan lepedő alatt: törékeny domborulatok. A Sejtelem.”

Mindarról, amit e látványnak és e percnak a szörnyűsége jelent, a kötet versei vallanak. A bevezető prózaversben elbeszélte katasztrófa a maga kivételes és egyszerű valóságában fejez ki egy hosszabb tragikus folyamatot, a szörnyű esemény előtörténetét és következményeit. Ez a folyamat a lélekben – a költő tudatában és személyiségének mélyebb övezeteiben – zajlik, s erről az ellentmondások közt zajló, az alkotó személyiséget, a gondolkodást, az életről alkotott képzeteket megrendítő s felforgató folyamatról tanúskodnak a kötet versei. Vagyis maga a tragikus esemény inkább drámai csúcspontja a folyamatnak, mintsem kezdete. Olyan kulmináció, amely képtelen és borzalmas tragédiájában is távolabbi katharizist ígér.

Juhász Ferenc *A halottak királya* befejezése (1970 nyara) után hosszú hónapokig nem közölt új verset, s ez talán csak azért nem volt feltűnő, mert időközben megjelent összegyűjtött műveinek két hatalmas kötete, s néhány vers-esszéjét, bevezető előadását is olvasni lehetett. 1971 folyamán azonban nem jelent meg új költeménye, s tudni lehetett, hogy a költő személyes életének válságaival viaskodik. Végre azután az Új Írás 1972-es évfolyamában kezdtek sorakozni az újabb versek (a januári számban mindjárt hét költemény), s nemcsak azért okoztak meglepetést, mert az eposzok után ismét a rövidebb lírai forma jelentkezett, hanem elsősorban azért, mert az eposzokban, hangsúlyos módon *A halottak királyában* kiküzdött egyensúlyt bontották fel szorongásos közérzetükkel, lázas indulataikkal. E versek a személyiség és az élet nyugtalanságáról, sőt vergődéséről hoztak híreket. És ezzel új fejezetet nyitottak a költői életmű történetében az eposzok univerzális igénye és intellektuális harmóniája után.

Először a titkon érzett szorongás hatalmasodott el a versek szövegében, valami névtelen és testetlen veszély, amely hamarosan mindent vérbe és lángba borít. Ez lehetett volna akár a mindenséggel és az emberi létezés végső kérdéseivel viaskodó költő pillanatnyi megtorpanása is. „Szívem összezúzódott / a Lét Titkos Dolgainak ütődve” – olvasható az *Egy gyermekjáték dallamának változataiban*; olyan vallomás gyanánt, amely egyelőre nem személyes válságról beszél, inkább bölcséleti tépelődésről, az intellektuális küzdelem nehézségeiről. Hasonló szorongásról tanúskodik

A gyászban meztelenül című költemény: „Jön a tél, jön a tél, / hiteink jégcsapok, / villognak, mint kövér / vad cápafogsorok. // Jön a tél, jön a tél, / állunk majd egyedül / az irgalmatlan-kevély / fagyban meztelenül.” Igaz, már ebben a versben is jelen van a magány és a gyász kísértése, a fenyegetésnek azonban egyelőre még nincs neve, nincs határozott természete és oka.

Aztán viharosabbá válnak az érzések, nyugtalanabbá a személyiség. Néhány vers: a *Rózsa-rabló*, *A köd gyönyörű iszonyata*, *A megváltó kések* egy ambivalenciák között viharzó s vergődő szerelemről árulkodik, amely vad, féktelen és felzaklató, amely szenvedélyeket kelt, s amelyet ellenőrizhetetlen szenvedélyek táplálnak. Egymásba vágó indulatok, mámorból és dühből születő elragadtatások korbácsolják fel az érzéseket és a képzeletet. Nyereségük, hogy új szenvedélyt oltottak a személyiségbe, felzaklatták a vallomást, az áldás és az átok költői műveken tetést öltő ingerét. Am a szenvedély és a lázas idegek csak fokozták a szorongásokat, egyelőre azt a névtelen félelmet, amire utaltunk az elébb. „Megyek már hazafelé, / megyek a sorsom elé, / futok a halál felé, / múltás-szégyenem elé. // Végigdülök ágyamon: / fehér ravatalomon! / fekszem majd, mint a halott, / kit halála elhagyott” – szól az *Egy régi baka-nóta ütemére*... című vers. Igen, valami megnevezhetetlen, de annál ádázzabb veszély rémképével kellett viaskodnia, vízióiban egyre gyakrabban és egyre fenyegetőbben jelentkezett a pusztulás. Személyes sorsának gondoljai és válságai (amelyek nem tartoznak az irodalomkritikára) idézték zaklatott képzeletébe a halált. Sőt az önelvesztés végső reménytelenségének gesztusát, mint *A mesék kútja* című versében, amely a halálfélelem és a halálvágy ambivalens érzésében született. Pedig még nem is régen, *A halottak királyát* útjára bocsájtó nyilatkozatában, tudatos bizalommal és férfias elszántsággal utasította el a suicidium bármiféle kísértését és gondolatát. És most mégis a pusztulás vonzásába, a halál delejes körébe került.

Aztán azon a decemberi délutánon váratlanul és borzalmasan neve támadt a korábbi szorongásnak, beteljesült az iszonyat, kirobbant a tragédia. Az eseményeket, a döbbenetet és a gyászt elmondta az imént idézett *Kései előszó*. És elmondják azok a versek, amelyek a lélek bénultságáról, megrendüléséről és gyászáról vallanak; *A halál után*-ciklus versei.

Köröttem örvénylik, forog:
gép, ember, füst, köd, kő-dolog,
tülekvő Kis Emberiség,
az izzadt, gyámoltalan ég.

.....

Látva nem: Iszony-Gyászomat,
közelgő elmulásomat,
jövendő pusztulásomat.
Halhatatlan Haláloamat.

Csak állok kő-lomb-egymagam,
a népek közt mosolytalan.
Virrasztom égő kő-magam.
És Szép Halálom merre van?

– hangzik az *Égő kő-dermedés*, egy a siratók közül.

E siratók azonban egyszersmind a tragédia katharizisát is lehetővé teszik. Az önkéntes halál már a mítoszokban is gyakran úgy szerepel, mint „átvállalás”, azaz a „megváltás” valamilyen formájaként. *A Megváltó Aranykard* költője is úgy érzi – és ez a személyes érzés már a verseskötet címében is alakot ölt –, hogy a bekövetkezett katasztrófának „átvállalás” jellege van. „... tudtam – mondja a bevezető vers-prózában – : aki meghalt, értem halt meg a Titok, az Egyetlen, az Édes, hogy halálával megváltotta szavam a haláltól: halott vagyok én már, meghaltam én

is Édes Kék Titok, hogy föltámadjak halottaiból.” Ez a „megváltás” tudat a tragédia katharizálásának lényeges motívuma lesz. A költőnek meggyőződése, hogy a bekövetkezett katasztrófának nem pusztán egyszeri tárgyi jelentése van, mint a természet véletlenei által előidézett szörnyűségeknek, hanem *emberi* mondanivalója, értelme és „üzenete”. (Ez teszi egyébként a bekövetkezett katasztrófát emberi és erkölcsi súllyal bíró tragédiává, szemben a természeti „véletlenek” által létrehozott szerencsétlenséggel.) A tragédia végső „üzenete” mindig a katharizis felé mutat. Most is így történt: azt, ami bekövetkezett, nem lehet megmásítani, a kathartikus megtisztuláshoz vezet út csupán. Az életben maradónak ezt kell választania. És – számottevő a borzalommal és a veszteséggel – el kell fogadni az „átvállalásnak” és „megváltásnak” azt a gesztusát, amelyet a tragédia tartalmazott. A „föltámadjak halottaiból” tragikus és kathartikus fordulata arra utal, hogy végül, annyi gyötrelme után, a költő is eljutott ide.

A *Megváltó Aranykard* versei végig halál-versek és halott-siratók, de mindvégig ott van bennük a pusztulással szembe forduló alkotásvágy és küzdelem szava. „Valami nagy munkám / van még idefönt! / Elviseltem én ám / ezer Tűzőzönt!” – olvassuk *A kis nyírfa első ősziülésében*. . . . ne sírjak, / meg ne haljak, / époszommal Mindeiséget teleírjak. / Mosolyommal a Lét Szívén ámuldozzak” – szól az *Egy gyermekjáték dallamának változatai*. Mindez még a bekövetkezett katasztrófa előtt. A katasztrófát követve pedig – már a kathartikus fordulat után – újra felzeng a halállal perbe szálló akarat szólama. A *szép harag reménye* című vers a pusztulás vad látomásai után az ellenállás konok parancsát fogalmazza meg:

De nem, de nem, de nem, de nem!
Virágozz bennem Istenem!
Tavaszdj bennem Irgalom!
Dögvész-Győzelmed nem hagyom!

Virágozz ki önmagamból,
virágozzak önmagadból,
egymásunkat így betöltve,
átkaink virágba kötve

.

De nem! Én nem adom magam!
Nem rothad lángoló szavam!
Zúghatnak gyémánt, vas-hadak!
Győz majd Szívem: a Szép Harag!

Győz majd érted és magamért,
győz Önmagam-Önmagadért,
győz gyávaságodon hitem,
a Szép Harag: győz majd Szívem!

Juhász Ferenc „halottaskönyve” így a remény vagy legalábbis az elszánt vállalkozás szólamával zárul. Mint költészetében annyiszor, a halál mindent elborító látomását most is legyőzi az élet és az alkotás ösztöne. Lehet, ez most keserves győzelem, mégis a továbblépés, az életmű folytatásának feltétele.

2.

A *Megváltó Aranykard* a pusztulással végzett számvetés könyve, siratók gyűjteménye, igaz e siratók gyakran nem személyhez kötődnek, hanem a veszendő emberiséget, a halálba fúló emberi létezését gyászolják. Maga a költő is „kettészakított

Halottaskönyv"-nek, „a Halál Éposz-Töredéké"-nek nevezi verseskötetét. S bár Juhász Ferenc nem először néz szembe a megsemmisüléssel, hiszen *Az éjszaka képei* óta ez a szembenézés kelti fel alkotó szenvedélyét s hatja át filozófiáját, az új kötet halállal viaskodó küzdelmének mégis kitüntetett szerepe van. Az eposzok: *A Szent Tűzőzön regéi*, *A Gyermekdalok*, *A halottak királya* a pusztulást mint filozófiai eszmét, mint az egész emberiségre és a teljes létre leső veszedelmet élték át. Az új versek ehhez az általánosabb – a tudat, a képzelet és a gondolkodás színpadán játszódó – drámához hozzáadják a személyes tragédiát, amely foghatóbb közelségben, mondhatnók, tárgyiasabb valóságában mutatja meg a halált. A primér érzékelés és az elvontabb általánosítás kettős tükrében jelenik meg az emberi sors egyik meghatározó erejű tragikus tapasztalata. S ez felkelti az igényt, hogy közelebről vizsgáljuk meg Juhász Ferenc halál-látomásait, a megsemmisülésről kialakított képzetait és gondolatait. Már csak azért is, mert az új versek filozófiájának és poétikájának egyaránt ezek a képzetek és gondolatok jelentik a szervező erejét.

A halál tényét *A Megváltó Aranykard* verseiben több alkalommal is sajátos fogalmazás fejezi ki. „Ó, hol vagy már Édes Anna, / önmagadból kizuhavva / rothadsz ott a temetőben”; „Aztán kimentél a Létből, / mint aki az űr felé tör” – olvassuk rendre az első siratóban, azaz olyan versben, amely személyes közelben történt halálesetre válaszol (*Anna, aki szívemre fonódva búcsúzott*). Hasonló fordulattal fejezik ki a halál tényét a *Mindenség rózsafa* vagy a *Könyörgés dögvész-istenhez* című versek is. Az ismétlődő kifejezés arra utal, hogy a költő, legalábbis látszólag, „dualisztikus” módon képzeli el az emberi természet lényegét, és a halál tényében e „duális” egység felbomlását látja. A „duális” egység egyik tagja a létezéssel azonos, a másik az emberi személyiségnek azzal a belső magjával, ami a személyiség intellektuális karakterét határozza meg. Az imént idézett sorok szerint ennek a két elemi kategóriának a szétválása jelenti a halált. Az „önmagából kizuhant”, illetve a „létből kiment” ember elpusztult, már nem lehet embernek tekinteni, minthogy a személyiség és a létezés egymásba fonódó, egymásba tapadó fogalmainak külön kellett válniuk. Ez a szemlélet nem „test és lélek” hagyományos kettősségére utal; „dualizmusa” ezért csak látszólagos. Juhász a „létezés” és a „személyiség” kategóriáin (ha szabad egyáltalában az ő költői filozófiáját a fogalmi nyelv egyszerűsítő rendszerében lefordítanunk!) nem statikus fogalmakat ért, hanem dialektikus egységet, amely éppen ezért egyetlen valóság belső szerkezetét és ellentmondását tárja fel. A „létezés” és a „személyiség” csak együttesen, a kategóriák kölcsönösségében érvényes, s ha szétválnak, mindkettő megszűnik, egyik sem él tovább; mint mondtuk, éppen e szétválás okozza a halált. A halált Juhász ezért végérvényesnek és megmáshíthatatlannak tekinti. *A Kései előszó* vagy *Az átkozott isten-disznök* című vers is erre utal („halott a halált nem tudja!” – hangzik például e második költeményben).

Am nemcsak a halállal kapcsolatos költői felfogás világít rá Juhász Ferenc látszólag dualisztikus, valójában dialektikus emberképére, hanem az élet, pontosabban az élő ember szemlélete is. *Az ütések kegyelme* című versben az anyaméhben rejtőző magzatot jeleníti meg a következő szavakkal: „A rózsakék magzatvízben / függtel magadba-göngyöltén”. Ez a költői kép is a „személyiség” és a „létezés” dualisztikus, egyszersmind dialektikus felfogásáról és szemléletéről tanúskodik. És e következetesen, több alkalommal is visszatérő metafora arra utal, hogy e személyiséget és léte-zést megkülönböztető, ugyanakkor egységben látó szemlélet a költő antropológiai gondolkodásának (filozófiájának) jellegzetes tulajdonságai közé tartozik.

Vessük egybe a „létezés” és a „személyiség” Juhász Ferenc költői antropológiájából kiszűrt kategóriáit a filozófia történeti fogalmaival. Először is Baruch Spinozának, az újkori gondolkodás egyik nagyhatású filozófusának bölcséletére utalhatunk; mégpedig azért, mert Juhász Ferenc maga is egyik mesterének tekinti a holland bölcselőt. Persze nem pusztán filozófiájának befogadása következtében, hanem elsősorban emberi alakjának ragyogó tisztasága, erkölcsi ereje és intellektuális bátorsága miatt. Új könyvében két alkalommal is említi: *Egy gyermekjáték dallamának változatai* és *Balga vers, írván balga módon, ritmusban összevissza és mégis egységesen* című verseiben. Spinoza tanítása szerint az emberi értelem két „tulajdonsá-

gában" („attributumában“) képes megragadni önmagát: a „gondolkodásban“ és a „kiterjedésben“. (S persze nemcsak önmagát, hanem az isteni szubsztanciát is.) Spinoza felfogásában a „gondolkodás“ és a „kiterjedés“ nem egymás kiegészítését, hanem ugyanannak a lényegnek a kettős megnyilvánulását jelenti. Az ember tudata és léte végső soron ugyanaz a dolog, egyszer a tudatos gondolkodás, máskor a kiterjedt valóság oldaláról közelítve meg. A Juhász Ferencnél költői látomásokban kifejezett antropológiai lényegében Spinoza antropológiájával analóg: a „személyiséget“, amely az ember intellektuális karakterében ölt alakot, a „gondolkodás“, a „létezés“, amely anyagi valóságában jelentkezik, a „kiterjedés“ analógiájának lehet tekinteni. Analógia érvényesül abban is, hogy mindkét rendszer csak látszólag dualisztikus, hiszen a „létezés“ és a „személyiség“, illetve a „kiterjedés“ és a „gondolkodás“ végső azonossága nyilvánvaló, s ez monista felfogásukra vall.

Spinoza filozófiájának azonban van egy olyan tulajdonsága, amelytől Juhász Ferenc antropológiája végképp idegen. A holland bölcselet úgy gondolta, hogy az ember cselekedeteit és sorsát eleve meghatározzák a világ összefüggései. Az ember, szerinte, „lelkes gép“ („automaton spirituale“), valójában az isteni szubsztancia módosulása, amely szolgálai módon követi a szubsztancia változásait, mozgását, s ezért nem is lehet szabad akarata. Legfeljebb a bölcselet lehet szabad, aki felismeri a szükségszerűséget és nagy önfegyelmel cselekszik e szükségszerűség szerint. Juhász ezt a gondolatot, amely végső következményeiben fatalizmushoz vezet, természetesen nem fogadhatta el. Egyfajta korszerűbb humanizmushoz kellett „átvágnia“ magát, amely elismeri, sőt gondolkodásának középpontjába állítja az ember felelősségének és szabadságának eszméjét. Antropológiai gondolkodásában, a halálról kialakított képzetrendszerében ezért azokkal a humanista filozófiákkal (a marxi humanizmussal vagy az egzisztencialista filozófia francia iskolájával) érintkezik, amelyek az emberi létezés és az emberi lényeg (egzisztencia és esszencia) kölcsönös, dialektikus kapcsolatát keresik. (A francia egzisztencializmussal való érintkezés persze semmiképpen sem jelenti azt, mintha Juhász költészete egzisztencialista jellegű lenne. Pusztán arról van szó, hogy az emberi lét végső kérdéseit ostromolva az egzisztencialistákhoz hasonló kérdéseket kellett feltennie. Különböztetése sem filozófiai rendszerre törekszik, hiszen személyes mítoszokban, költői alkotásokban fogalmazza meg bölceleti töprengéseit.) Az „egzisztencia“ és az „esszencia“ dialektikájának kutatása és felismerése viszont megint Juhász antropológiájának dialektikus szemléletére utal: a „létezés“ és a „személyiség“ megkülönböztetésével és egységével analóg. A *Megváltó Aranykard* halál-filozófiája és antropológiája így a bölceleti gondolkodás egy kitüntetett problémakörét idézi fel.

3.

Az új kötetnek a halál mellett van még egy „kulcsfogalma“, amely több versben is vissza-visszatér; az istenfogalomra gondolok. Ennek a fogalomnak már *A halottak királyában* is centrális szerepe volt. A költő már akkor személyes istenképzetet dolgozott ki, amely távol állt a teológiától, inkább egy költői mítosz tárgya, egy szubjektív és mitológikus világmagyarázat megszemélyesített elve volt. Ez az istenképzet most *A Megváltó Aranykard* verseiben további tulajdonságokat nyer, gazdagabbá és talán még személyesebbé válik.

A költő két módon érzékeli: először hallgatását és végtelen közönyét tapasztalja, majd egyre áthatóbban és szenvedélyesebben a vele folytatott küzdelmet éli át. A közönyös és hallgató isten végtelen magányában tornyosul a mindenség fölött, el sem ér hozzá a szenvedő ember jajszáva. „Csillagkupacon ül az Isten. / Eszébe se jut, hogy segítsen. / Szájából csillag-kása ömlik . . .” – hangzik a *Balga vers* . . . Ennél a képnél és mítosznál jóval gyakrabban jelenik meg az istennel folytatott küzdelem mítosza. Juhász Ferenc ebben a küzdelemben a magyar irodalom olyan hagyományait folytatja, mint Balassi Bálint vagy Ady Endre istennel viaskodó költészete. Az istenkeresésnek mindig a bölceleti orientációt érintő értelme van: a lét magyarázatára, a személyiség megrendült helyzetének stabilizálására tesz kísérletet. Az istennel viaskodó köl-

tő elsősorban önmagával harcol, a biztosabb tudatért és a személyiség épségéért küzd. Juhász Ferenc istennel küzdő versei is drámai helyzetekben keresik a személyiség egyensúlyát, az alkotó munka értelmét. *A Megváltó Aranykard* költeményei: a *Könyörgés Dögvész-Istenhez*, a *Négyszer Isten*, *Az átkozott isten-disznók* is. És az *Aki nek szívére tűjt az Isten*, amely régebbi istennel küzdő verseinek (az *Éhség és gyűlöletnek* és az *Isten szájában-nak*) kétségbeesését, viharzó szenvedélyét idézi fel:

Jaj, az Isten ráfujt a szívemre!
Aranyat fujt az Isten szívemre!
Füstöt, aranyport, kövér ködöt.
Gödreibe tűzkását köpött.

S így virágzok én az Óshalálban,
így virágzunk Egymás Mosolyában,
így virágzik a Mindenség bennem:
aranylángpont-haláltűzőzönben.

Juhász Ferenc személyes istenképzetet alakított ki, személyes mítoszt, amely a világmindenség egységét és végső értelmét hivatott kifejezni. Az az isten, akinek közönyös vagy tragikus alakja ezekben a versekben megjelenik, nem független a világtól, nem a világon „kívül” vagy a világ „felett” létezik. Ellenkezőleg: a mindenséggel egylényegű. És ez a képzet ismét Spinoza filozófiájára utal. A holland gondolkodó a „Natura sive Deus” elvét tanította, vagyis pantheisztikus módon azonosította az istent a természettel. Spinoza szerint az isten nem „tranzienst” oka a világnak, azaz nem a világon kívül létezve indítja el az oksági kapcsolatok láncolatát, hanem „immanens” oka: a mindenség rendjébe tartozik, vele azonos. „Azt állítod tehát – mondja egy filozófiai dialógusában –, hogy az oknak (amennyiben létrehozza az okozatokat) ezeken kívül kell lennie. Azért mondd ezt, mert csupán a tranzienst okról tudsz, de nem az immanens okról, amely semmiképpen sem hoz létre valamit önmagán kívül, mint ahogy pl. az értelem az oka fogalmainak. Ezért is nevezem az értelmet (amennyiben vagy tekintettel arra, hogy fogalmai tőle függenek) oknak, s viszont tekintettel arra, hogy fogalmaiból áll, egésznek: eszerint Isten is hatásaival vagy teremtményeivel nem más, mint immanens ok, s egyúttal egész – a második megállapítás értelmében” (*Dialógus az Értelem, a Szeretet, az Ész és a Vágyakozás között*).

A Megváltó Aranykard istenképzetét is e fentiek nyomán tudjuk megközelíteni. Csakhogy ami Spinozánál filozófiai elmélkedés, az Juhásznál természetesen költői mítosz. S ebben a mítoszban nem egy klasszikus filozófia illusztrációját akarja adni, hanem saját belső feszültségeit, világlátását és felismeréseit fejezi ki. A mindenség értelmével viaskodik, hogy valamiképpen megoldhassa személyes konfliktusait, és lezárhasson egy válságos, drámai szituációt. A személyiség feszültségeit vetíti ki a kozmikus világba, saját tudatának gyötrő ellentmondásait objektiválja vezmikus méretek között. És az istenkeresés, illetve az istenfogalom is ezt az objektivációt tükrözi. A Spinoza-féle filozófiával történő összevetés pusztán analógiát keres. Ez az analógia azonban Juhász Ferenc költői mítoszának bölcséleti tartalmát világítja meg, s ezért költészetének sajátosságait segít megérteni.

4.

A Megváltó Aranykard, mint több alkalommal is utaltunk rá, költői mítoszokban fejezi ki mondanivalóit. Mítoszokban ad számot a költő szorongásáról, eszméletének feszültségeiről és e feszültségek feloldásának lehetőségéről. E mítoszok lényegében két nagyobb csoportba sorolhatók, annak megfelelően, hogy a kétségbeesést, a haláltudatot vagy a feloldódást, a felemelkedést fejezik-e ki.

A kötet általános közérzete és ihlete gyakoribbak a haláltudatot, a halálról kialakult képzeteket kifejező mítoszok. Ilyen mítoszt teremt például *Az arany-*

ba-öltözött halál. Ez a vers díszes ruhájú lovast idéz: „Csontvázán aranypáncélruha / aranyálc csipke-ösmosolya”. A halálnak, mint aranyos ruhájú lovagnak az ábrázolása, a késő-középkori gótikus festészetre utal, kitüntetett módon Dürer munkáira (pl. „A négy lovas”, „A lovag, a halál és az ördög” című metszetekre). Azt az értelmezési bázist, amelyet a késő-középkori festők apokaliptikus haláltudata jelent, a vers azután kiegészíti Ady Endre költészetének halálképzeteivel. „... fújva vágat, mint egy vén Ady-vers” – hangzik a költemény zárósora. Ez a sor s maga az egész szöveg Ady költészetének kései szakaszára utal, azokra a halálversekre, amelyek már nem a századvég szecessziós fájdalmát, hanem korunk emberének zaklatott, szorongásos halál-tudatát szóltatják meg. A középkorvégi és a jelenkori szorongásos közérzet halállal kapcsolatos képzeteire épül Juhász Ferenc halálmitosza, s ezzel valamiképpen „visszacsatolja” költészetét azokhoz az apokaliptikus élményekhez, amelyeket az emberiség élt át története során.

A másik halálmitosz, amelynek az új versekben kitüntetett szerepe van, a „semmit”, a „nemlétet” írja körül. Juhász ezt a fogalmat sajátos negativitásban ragadja meg. Már *A halottak királyából* is kitetszett, hogy a „semmi” birodalmát, amely a halál után vár az emberre, ő a létezés negatív képe által kívánja megjeleníteni. Vagyis a kozmikus és földi méretekből pompázó s mindenképpen nagyszerű, csodálatos és szép létezésnek egy borzalmas, ocsmány és riasztó „alvilág” felel meg, a földi valóság és természet „negatívjaként”. Aligha tehetne mást, aligha érzékeltethetné másként a nemlét birodalmát, hiszen költészetének lényeges tulajdonsága a halmaz, amely a dolgok, élőlények és alakzatok hatalmas sorozataiban mutatja be a létezés gazdagságát és változatait. Ezért a „semmi” világát is a groteszk képek halmozásával, egy negatívba fordított mindenség szörnyalakjainak seregszemléjével kell kifejeznie. A *Megváltó Aranykard* verseiben is jelen van a megsemmisülésnek és a nemlétnek ez a mítosza. *A kis nyírfa első öszülése* vagy *A köd gyönyörű iszonyata* ezeket a szörnyű, Hieronymus Bosch képeire emlékeztető víziókat írja le:

Vak, véres csődör-nyerítés,
vért-habzó delfin-verdesés,
s a ködjajgatás-mén forog,
ahogy a Nem-lét gomolyog.

Mint rángó rózsa-polipok:
egymásra-tapadt gyöngy-karok!
Gyöngyházgomolygás-örvény, kék
ködlángban rózsa-ösiség!

Mint dagadt rózsa-polipfák:
egymáson-lüktető világ
a két hús-világegyetem:
remeg, ring egymás mélyiben.

S a ködben vámpir-nevetés,
szárnyas sárkánygyík-legyezés,
nyüzsgő, vicsorgó ósvadak,
bőrszárnyu öscsontváz-hadak.

A halálmitoszokkal szemben Juhász Ferenc „megváltás”-mítosza rajzolja fel a tragédia katharizisát, a kibontakozás és továbbjutás törekvéseit. Ha a halálmitoszok az új versekben testet öltő szorongást és kétségbeesést fejezik ki, a „megváltás”-mítosz hordozza a költészet folytatásának feltételét. Erre a „megváltás”-mítosza utal különben az új verseskötvény címe is. A „megváltó aranykard” az a tragédia, amely fegyverként vágta ketté a költőt szorító „gordiusi csomót”. Vagyis azt a sorstragédiákkal fenyegető helyzetet, amibe a költő és költészete került. (Csak megjegyezzük: e kusza helyzetet érzékelteti Hantai Simonnak, a Párizsban élő magyar szurrealista

festőnek a borítóra került képe is.) Beszéltünk már arról, hogy a bekövetkezett személyes tragédia a jóvátehető borzalom mellett magában hordta az „átvállalás” és „megváltás” elemét. Ezt fejezi ki sajátos költői formában a „megváltó aranykard” mítosza. Ez a mítosz nyert megfogalmazást a *Kései előszó*ban, amely úgy mutatja be a költő körül keletkezett rendkívüli helyzetet, mint „arany-gyásszal töltött korong”-ot, amely rémekkel és szörnyűségekkel volt tele. „És ezt az önmagát telhetetlen és tehetetlen gyászba gyűrűző kört pontosan kétféle vágta, két pontos vérbe fagyott kör-félszeletre vágta szikrázó fehér megváltó aranykarddal: Kék Angyala a Halálnak.”

Az aranykard-mítosz Juhász költői képzeletének műhelyében keletkezett. A *Megváltó Arany-Mérleg* című versében ugyan egy népmeséből való kisfiúra hivatkozik, aki aranykardjával metszi ki a romló testből a halált vagy az ördögöt. A jelképes, sőt mitológikus módon használt aranykard-motívum ennek ellenére személyes mítosznak tekinthető, amely egy katasztrófa ütötte seb gyógyulása, egy személyes tragédia katharzisa révén jött létre, s a bekövetkező katharzis tényére utal. Legfeljebb analóg kapcsolatba hozható azokkal a mesékkel és mítoszokkal, amelyekben a rontás ellen használt kardnak van szerepe.

Juhász Ferenc költészetének már hosszabb ideje lényeges kifejezési formája a mítosz. Ezek a mítoszok nem egyszerűen a kifejezés díszei, nem azért születnek, hogy pompába borítsák a költeményt. Mindig a költői szándékot, a költői gondolatot szolgálják, funkciójuk van, a megfogalmazásra váró eszme képi és nyelvi kifejezésében töltönek be szerepet. Hiszen a halál- vagy a „megváltás”-mítosz is az új verseskönyv karakteres mondanivalóját szervezi meg. Szeretném azonban két további példával is igazolni a mítoszoknak ezt a szerepét. Az egyik az a kozmikus látomásos mítosz, amelyet Juhász a *Kiáltozás az idő ellen* című versben teremt azért, hogy megfelelő módon érzékeltesse a magányt. Két ember viszonyáról van szó, akik egymástól csillagtávolságra kerültek: „Mintha égő kék csillagon állnék, / az Idő tömbjén átkiabálnék, / s te egy másik csillagon zokognál. / S közöttünk a zöld Ősídő-Kristály”. Az elmagányosodás, az eltávolodás szorongató fájdalmát és ennek a távolságnak a mérhetetlen messzeségeit fejezi ki ez a kozmikus méretekben megjelenő látomás. A „lélektani távolság” méreteit egy – a képzelet számára átláthatóbb – fizikai távolság teszi érzékelhetővé. Vagyis egy lélektani jelenséget egy másik, fizikai rendszerbe transzformál, hogy ezáltal érzékelhetőbbé tegye. Ennek a transzformációnak az eredménye a párhuzamos magányról kialakított költői mítosz. (Ezt a megoldást használta különben Tóth Árpád is a *Lélektől lélekig* ismert soraiban: „Ó, jaj, az út lélektől lélekig! / Küldözzük a szem csüggedt sugarát, / S köztünk a roppant, jeges űr lakik!”)

A másik példát az *ifjúság pátrányerdeje* című vers szolgáltatja. Ebben a költeményben Juhász Ferenc az eltűnt ifjúság iránt ébredt nosztalgiájáról beszél. Ez a vers is a transzformáció eljárását használja, s ennek révén hoz létre evokatív költői szimbólumot. Az időbeli távolságot ugyanis, amely a jelent és a messze tűnt ifjúkort elválasztja, földtörténeti távolsággá növeli. „Az a Páfrányerdő / amiből kijöttem, / a zöld csipkefelhő / miből kizötyögtem // hol van már, jaj hol van: / köcsipkeléptekkel / ahonnan totyogtam, / köd-lihegésekkel!” – hangzik a versben. A távolság megnövekedése a veszteség visszavonhatatlanságát és a nosztalgia fájdalmasan elemi erejét fejezi ki. A transzformálásnak ez az eljárása Juhász költészetének jellegzetes módszere. A méretek megnövekedése, a „köznap” dolgok kozmikus vagy fejlődéstörténeti összefüggésbe állítása, amelyben egyszerre van jelen a romantika látása és a modern természettudományos szemlélet, a költői kép (látomás vagy mítosz) evokációs-érzelmi erejét növeli meg.

5.

Említettük, hogy az új verseskötet ismét a rövidebb terjedelmű lírai költemény formájával váltotta fel a korábbi esztendő eposzait. Ennek a formaváltásnak alighanem az a személyes válság, az életnek az a zaklatottsága az oka, amit a *Megváltó Aranykard* filozófiája és mitológiája is kifejez. Az állandó próbák és gondok között,

a rossz sors hajszájában nem nyílt alkalom rá, hogy a tervezett újabb eposzok alakot öltsenek. Az önkifejezés lehetőségét a rövidebb versek jelentették, amelyek között vannak lírai dalok és himnuszok is (*Mosolyod hatalma, Himnusz-töredék, Az ifjuság páfrányerdeje*). E dalok és himnuszok, elégiák és rapszodiák valamiképpen mégis egymáshoz kapcsolódnak, mintha egy eposz töredékei lennének, amelyek töredékes voltukban is sejtetik a kompozíció hatalmasabb arányait. Juhász Ferenc egy korábbi nyilatkozatában a gótikus katedrálishoz hasonlította az eposzi formát. A katedrálishoz, amely egyszerre mérnöki konstrukció és „szoborkiállítás”, amely egyszerre tud hatni az egész rendjével, szervezettségével és a részlet önálló formáival. Az új kötet olyan katedrálishoz hasonlít, amely ha nem teljes és befejezett is, azért konstrukciójában felrajzolódik a részletek körül. A részletek rejtettebb összefüggéseiből bontakozik ki az épület.

Az új kötet verseit a témák és a formák kohéziója kapcsolja össze. Úgy tetszik különösebb szerkesztés nélkül kerültek egymás után, hiszen a kötet összeállítását a verseknek és a költői ihletnek azt az időrendjét követi, amelyet az Új Írásban, illetve a Jelenkorban való megjelenés mutat. A kötetnek mégis van kompozíciója, s azt kell mondani, ezt a kompozíciót, sajnos, maga az élet alakította ki. A szorongás fokozódó ereje, a haláltudat minden reményt elborító kizárólagossága ölt testet a versek időrendjében is. A tragédiát előlegező szorongás és kétségbeesés aztán a bekövetkezett katasztrófa után kulminál. Közben egy-egy rövidebb szólamban megfogalmazást nyer az ellenállás és a reménykedés vágya is, és ez a vágy teljesedik ki a tragikus katharizis után. A versek során átfutó, esetenként egymást váltó szólások *A Megváltó Aranykardot* szimfonikus kompozícióvá teszik, abban az értelemben, ahogy *A halottak királyát* is szimfonikus kompozíciónak lehetett minősíteni. (V. ö. *A halottak királyá*. Jelenkor, 1972. 11. sz.)

A szimfonikus formát erősítik azok az egybeesések, illetve analógiák is, amelyek a verseskötet tematikus és metaforikus rendjében tapasztalhatók. Két kitüntetett példája is van ezeknek az analógiáknak. Az egyik a forma bővítésének, a vers parafrázisának esete. *A jegenyefa hajnala* négy sorban fejezi ki azt a fájdalmas ellentmondást, amely a természet derűs pompája és a szorongásaival viaskodó költő helyzete között feszül: „Feketerigó a jegenyén, / a lángját-vedlő jegenyén, / a zöld csipkeláng oszlopon: / Meghalsz? Meghalok. Már tudom.” *A vedlő aranycsipkeláng-oszlop* ugyanezt az ellentmondást négyszer négy sorban érzékelteti; mégpedig úgy, hogy a lényeges információt közlő sorok majdnem megegyeznek az előbbi négysoros soraival. („Aranyat-vedlő jegenyén / ugrál a rigó feketén”, „Meghalsz? Meghalok. Jól tudom.”) A második vers valójában az első formai bővítése, parafrázisa. És ezért a verseskötet belső rendjének, szerkezeti kompozíciójának kialakításában van szerepe. Ugyanígy a belső rend kialakítását szolgálja az a mitológikus jelképrendszer, amely a fát, mint a föld mélyében rejlő alvilág kinyúló kezét festi le. *A kis nyírfa első őszülésében* a következő módon teremt mitoszt a hervadó lombok köré: „Kis sárguló nyírfa: / ős-sárgány keze. / A földből kiállva / ég sok pikkelye. // Kinyúl a kék földből / az aranykesztyű, / aranypikkely-csöndből / varrt tűz-öszesztyű.” *A Mindenség rózsafában* ez a kép ismétlődik meg: „Fekete gyöker-rút / lövellő szökőkút, / földből-kigyúrt kőkez / gubanc-ős merengés.” A kép ismétlődésének megint csak a kompozíció megszervezését érintő értelme van. (Természetesen e kompozíciót szervező ismétlődések terén további példákat is lehetne említeni.)

Mindez azt igazolja, hogy *A Megváltó Aranykard* a költői ihletnek ugyanazt a formáló-szerkesztő tevékenységét mutatja, mint korábban a lírai eposzok. Valójában az új verseskönyv is egyfajta, bár töredékes, „eposz”, a műforma Juhász Ferenc költészetére jellemző értelmében. A közvetlen közelségben átélt, sőt átszenvedett sors-tragédia töredékes eposza.

Forró zendülés

*Örökös forró zendülés!
Hullásra szánt, biztos bukásra.
A domb máglyáján föllobog
az elítélt fák tűzhalála.*

*Dáliajelvény, jegenezászló.
Égre föltartott, fénybe kibontott
Rózsák elvégzett vértanúsága.
Ellene mondunk! – zúgnak a bokrok.*

*Vonul a győző lassú-nyugodtan
roppanó rétek csontjain át,
Megszállott hittel szórnak az ágak
halálíg bűjtő röpcédulát.*

Hajnali négysoros

*Hajnali kettő tizenöt.
Nem is vagy. S kezdet óta várlak.
Pimasz úr, trónfosztott bolond –
fütytyentgetek az iramló csodának.*

Mindszenti nyár

*Az óriási selyeming, az ég
kéklik a fák ágaira vetve.
Extázisában letépte a rét.
Táruul a bokrok parázna teste.*

*Millió nap sok sötét ághegyen.
Tüzes korongok zuhognak az útra.
A Kőkrisztus töviskoronáján
részeg, szép lepkék pogány koszorúja.*

A MŰELEMZÉS KÉZIKÖNYVE

PÉCZELY LÁSZLÓ: BEVEZETÉS A MŰELEMZÉSBE

Napjainkban az iskolai oktatás kiszélesedésével, az olvasási kultúra elterjedésével, a könyvkiadás mutatószámainak emelkedésével párhuzamosan (és még egy sor jelenség következtében) hihetetlenül megnőtt az emberekben a műalkotások megközelítésének, értésének, esztétikai befogadásának, egy szóval a műelemzésnek az igénye. Az e témájú rádió- és televízióműsorok, ismeretterjesztő előadások és könyvek népszerűsége ezt kézzelfoghatóan bizonyítja. Egyre több a tudatos befogadó, műélvező, az alkotást érteni akaró, ítélkezni tudó olvasó.

Másfelől megfigyelhetjük, hogy a művészetelméletnek, az esztétikának, s ezen belül az irodalomtudománynak az eredményei is napról napra gyarapodnak, a műelemzés lehetőségeit gazdagító újabb és újabb fölismerések, elméletek, irányzatok és iskolák születnek. Mintegy másfél évtizede az irodalmi mű megközelítésének problémái a hazai tudományos világot is fokozott mértékben foglalkoztatják. A tudományos eredmények számbavétele, közkinccsé tétele és gyakorlati alkalmazása egyre sűrűtöbb föladat.

Mindkét igényt, mind a műelemzéssel foglalkozó, egyre terjedelmesebb szakirodalom rendszerező összefoglalását, mind az olvasóközönség körében, a műelemzés terén jelentkező gyakorlati szükségletek kielégítését kiválóan szolgálja Péczely László új könyve, a *Bevezetés a műelemzésbe*. A könyv rendszerez és eligazít, összefoglal és segít: a hazai és a külföldi szakirodalom alapján föltárja a műelemzés legfőbb elvi kérdéseit, továbbá sok-sok példával útmutatást ad a műelemzés korszerű gyakorlatának a kialakításához. (Csak a cím szorul némi magyarázatra: különféle művészi alkotások elemzését ígéri általában, holott a könyv csak az irodalmi művek – ezen belül is hangsúlyosan a lírai alkotások – elemzésével foglalkozik.)

A könyv számbaveszi az irodalomtudomány újabb irányzatait (pozitívizmus, szellemtörténet, pszichológiai megközelítés, szociológiai irodalomfölfogás, strukturalista irányzatok, marxista irodalomtudomány), majd az irodalmi mű fogalmát és lényegének meghatározóit, „néhány leginkább alapvetőnek tartott vonását” vizsgálja (tükrözés, struktúra, sűrítettség, az objektum és a szubjektum egysége stb.), s érinti a műelemzés általános kérdéseit, a műelemzés akadályait és szükségességét. Mindez csupán a könyv egyötödét teszi ki; a mű gerincét „az irodalmi mű elemzésének útja” című fejezet alkotja. A szerző személye egyre jobban előtérbe kerül a könyvben... Az elemzés útjának leírása, a műalkotás általános struktúrájának föltárása és modelljének föllállítása során Péczely részletesen foglalkozik a genetikus és a strukturális elemzés kérdéseivel, az irodalmi mű hatásával és funkcióival, valamint az irodalmi mű esztétikai értékelésével. A szerző a strukturális elemzési módszernek szenteli a legnagyobb figyelmet. A strukturális megközelítés bemutatása során az alkotás összetevői szerint az akusztikai, a grammatikai és a képi réteget, a kompozíció problémáit, a mű jelentését, valamint a műfaj általános kérdéseit elemzi behatóan. A könyvet a komplex műelemzést illusztráló két példa, Juhász Ferenc *A múlt-idő arany-ága*, valamint Móricz Zsigmond *Szegény emberek* című művének „elemzés-vázlata”, valamint a műelemzés kérdéseivel foglalkozó gazdag irodalomjegyzék zárja.

A könyv alapja a szerző 1970-ben megjelent azonos című, egységes tanárképző főiskolai jegyzete, továbbá támaszkodik korábbi, *Irodalomelméleti bevezetés* című munkájára, melyet 1963-ban ugyancsak főiskolai jegyzetként publikált. Mindebből

azonban felületes ítélkezés lenne arra következtetni, hogy a könyv pusztán az olvasók szélesebb körére számító, népszerűsítő átdolgozását adja az említett két munkának, s hogy a műelemzés nem más, mint a stilsztika, illetve az irodalomelmélet átkeresztelése műelemzésre. Péczely László újat alkotott, s valóban az irodalmi műelemzés kézikönyvét írta meg a hazai és a külföldi szakirodalom legfrissebb elméleti és gyakorlati kutatási eredményeinek gondos számbavétele alapján.

A szerző fölhasználja az információelmélet és a strukturalizmus szó- és fogalomkincsét, műszavait, gazdagon merít a strukturalista irodalomtudomány elméleti megállapításaiból (főként Roman Ingarden *Das literarische Kunstwerk* c. műve alapján), s azokkal a gyakorlati következtetésekkel is él, amelyek a mű- és szövegközpontú irodalomtudományi iskolák kísérletei nyomán váltak ismertekké. Ugyanakkor mint módszert elhárítja magától a strukturalizmust: „midőn a műelemzés bonyolult útját járva és némi eligazítást adva, a deskripció fázisához érünk, nem a tudományos igényű *strukturalista* módszerekkel élünk, hanem a strukturalizmus e szemléleti hasznosításával. Így módszerünket nem strukturalista –, hanem csupán strukturálisaként jelöljük meg.”

Mit jelent ez közelebről?

Péczely az irodalmi alkotást a hagyományos – tartalom és forma egységében történő – vizsgálat helyett a korszerű strukturális szemlélet alapján veszi szemügyre, a művet mint struktúra fogja föl. „Úgy véljük... helyesen jár el a modern irodalomtudomány, midőn... a tartalom és forma fogalompár helyébe a struktúra-koncepciót állítja.” E koncepció szerint az irodalmi alkotás olyan egység, amelyben a részek, a különféle rétegek egymással és az egészszel szerves kapcsolatban, szoros kölcsönhatásban vannak. Ebből következően az elemzés főladata nem más, mint az irodalmi mű alkotórészeinek, összetevőinek, rétegeinek – valamint egymáshoz való viszonyuknak – a vizsgálata. Péczely óv a módszer mechanikus alkalmazásától. Tudja, hogy a mű „megfoghatatlan egység”, s azt is, hogy a mű nemcsak a kész műalkotás, hanem egy alkotó folyamat eredménye, tehát eredete, genezise is van. Azaz a rétegeket csak módszertanilag lehet szétválasztani a műben; az elemzésnek mindig az egészre kell tekinteni. Péczely eszménye a komplex, összetett jellegű, „teljes” műelemzés. Annak a – funkcionális – módszernek a híve, amely elemeket a kontextus egészének alárendelve vizsgálja, s a szövegben betöltött szerepük alapján értékeli.

A könyv ismertet, összefoglal és leír... Mi lehet egy ilyen jellegű munkának a legfőbb erénye? A higgadtság, a mértéktartás, a tárgyilagosság. Péczely lelkiismeretesen, túlzásoktól mentesen veszi számba a különféle elméleteket, koncepciókat, nézeteket. (Így ismerteti például a struktúra-fogalom különféle értelmezését, az eltérő struktúra-koncepciókat.) Sohasem szélsőséges vagy elfogult valamelyik irányban. A dialektikus szemléletre törekszik: mérlegel, egyeztet, mindig megnézi a „másik oldalt” is. A szintézis híve. Ismeri és fölhasználja az irodalomtudomány legújabb elméleteit, de nem hajtja neofita buzgóság: az új nézetek – például a strukturalizmus – hasznosságára és veszélyeire, az ún. egzakt módszerek eredményeire és buktatóira egyaránt rámutat. Józanul körültekintő. Nem akar eldönteni és lezárni vitákat. Ugyanakkor az ellentétes vélemények tárgyilagos ismertetésével a helyes álláspont kialakítását segíti. (Stilusa is ilyen: világos, pontos, közérthető és takarékos.)

E módszer erényei különösen a könyv első fejezeteiben mutatkoznak meg, ahol az irodalomelmélet és általában az irodalomtudomány mai helyzetét, irányzatait ismerteti az irodalmi mű megközelítésének irányja szerint. A deskriptív módszer veszélye, a kényszerű leegyszerűsítés, a sommázás, a nevek, iskolák és alapművek föl-sorolásszerű számbavétele leginkább itt kísért. De Péczely finom érzékenysége a történeti áttekintésben is kitűnően működik. Az irodalomtudományon belüli irányzatokat, színeket és árnyalatokat dialektikusan, keresztmetszetszerűen és fejlődésükben ismerteti, rámutatva filozófiai alapjukra, számbavéve erényeiket s nem hallgatva el fogyatékoságaikat. A különféle irányzatokat egymáshoz és marxista irodalomtudományhoz viszonyítja. A „kényes” kérdéseket elkerüli, a vitákat csak jelzi (Ernst Fischer és Roger Garaudy nevének említetlenül hagyásával, talán túlzott mértékben),

s a marxista esztétika dogmatizmustól megtisztult állásfoglalását fogalmazza meg.

Bár könyvét egy helyen nyilvánvaló túlzott szerénységgel csupán „jegyzet”-nek nevezi, a *Bevezetés a műelemzésbe* sokkal több, mint a különféle szaktudományos munkák összefoglalása és ismertetése. Igaz, Péczely nem törekszik új és önálló kutatási eredmények, meghökkentő elméleti tételek közlésére, de új és eredeti maga a rendszer, amelybe az ismereteket foglalja. A könyv tehát nemcsak összefoglal és leír, hanem rendszert is alkot, nemcsak ismertet, de eligazít és tájékoztat. Bizvást mondhatjuk: a könyv az irodalmi műelemzésre vonatkozó ismeretek első hazai rendszerezése, világos és dialektikus kifejtése, módszeres előadása. (Sőt egy-egy probléma tárgyalásánál a szerző személyes vonzalma is átüt a szövegen. Különösen behatóan foglalkozik pl. a vers akusztikai rétegével, a versdallam, a metrum kérdésével, a ritmus és a rímelés szerepével. E kérdéseket *Tartalom és versforma* című, 1965-ben megjelent könyvében részletesen is kifejti.)

A könyv legnagyobb értéke gyakorlati hasznában van. Főként abban segít, hogy a legújabb irodalomtudományi és -elméleti ismeretek a műelemzésben minél hamarabb tért hódítsanak. Kedvet ad a bátrabb műközpontú irodalomoktatásra. A művek egyoldalú történeti megközelítése helyett az esztétikai elem fontosságát hangsúlyozza; az egyoldalú tartalmi-eszmei elemzés helyett a kifejezőeszközök, a formai elemek szerepére mutat rá; az egyoldalú szubjektív, impresszionista beleérzések helyett az egzakt módszerek alkalmazására biztat; az egyoldalú sémák alkalmazása helyett a sokoldalú műelemzés hasznát bizonyítja. Minderről a könyv nem szavakkal, hanem a hazai és a világirodalom köréből választott példák gazdagságával s a belőlük levont következtetések érvényességével győz meg. A műelemzéssel kapcsolatos elméletek használhatóságát mindig a gyakorlat dönti el. A könyvben a választott példák nemcsak a szerző irodalmi tájékozottságát bizonyítják, hanem kivételes érzékenységéről, műelemző készségéről is számot adnak. Péczely a műelemzés alapfogalmait, például a művészet és a tudomány különbségét, az irodalmi tükrözés sajátosságát, a különösség elvét találó idézetekkel, sok-sok példával magyarázza meg. Az irodalmi alkotás rétegeit nemcsak leírja és leltározza, hanem a formai elemeket mint a tartalmi kifejezés eszközeit sokfelől választott példák tükrében vizsgálja. Finom egyéni megfigyeléseit is az elemzésekbe szövi. A telitalálat-értékű magyarázatok közül csupán példaként hivatkozunk Vörösmarty *Előszó*, Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* . . . c. versének tökéletes akusztikai-ritmikai értelmezésére, vagy Ady *Párizsban járt az Ősz*, *Őzveggy legények tánca*, vagy Juhász Gyula *Anna örök* c. költeményének tárgyszerű és távlatokat nyitó vizsgálatára.

Péczely módszerének rugalmassága főként két dologban nyilvánul meg. Egyrészt: nem engedi a műelemzés elméletét az alkotás fölé kerekedni. Figyelemre méltó szerénységgel ismeri el, hogy a mű mindig fontosabb, mint a teória. Az irodalmi műfajokkal kapcsolatban írja: „az elmélet sohasem tart lépést a gyakorlattal”. (Ugyanezt Veres Péter így fogalmazta meg: „Nem az akadémia szülte Homéroszt, hanem Homérosz szülte az akadémiát.”) Másrészt: Elemzési modelljét nem tekinti receptnek. A műelemzés nem lehet egy séma alkalmazása. Minden műnek megvan a maga külön kulcsa, s az interpretálás járható útja művenként változik. „Elképzelhető a fordított sorrend is . . .” – írja például a grammatikai elemzési modellről. Tudja, hogy az irodalmi mű egységes egész, minden eleme részt vesz az esztétikai hatásban, de az elemek kifejező funkciója nem azonos. Hol ez, hol az a részlet, réteg kelt nagyobb figyelmet, és kíván tüzetesebb vizsgálatot.

A könyv nem a műelemzésre vonatkozó ismeretek zárt, tételes rendszerbefoglalása. Ahogy címe mondja, csupán „bevezetés”. Tehát a további vizsgálatra, kutatásra is bátorít. Azzal, amit az alábbiakban megjegyzünk, mi is csupán a kutatás lehetséges irányát, a még megoldásra váró problémák körét szeretnénk jelezni.

Semmiféle elemzési modell nem pótolhatja az esztétikai minőség, a művészi érték vizsgálatát. Honnét nem, hogy ugyanaz a kompozíciós elv vagy jellemzési módszer az egyik esetben értéket hoz létre, a másik esetben az igénytelenség forrása? A műelemzés-elméleteknek, azt hiszem, nemcsak pozitív, hanem negatív példákkal is kellene dolgozni.

A műelemző modellek szemléletet, rendszert, szempontokat adnak, de nem adhatnak érzékenységet, szellemi-lelki hajlékonyságot a befogadásra, s nem adhatják meg az elemek esztétikai minőségének, kvalitásának érzékelését. Ebben a teljes emberi személyiség van jelen a maga összetettségével és bonyolultságával.

Igaz, az irodalomelmélet, a műelemzés-tan szaktudomány, de művészettel foglalkozó tudomány. Mai állapotában mintha a szükségesnél jobban nélkülöznék ma-
guknak a művészeknek az alkotás folyamatáról és eredményéről vallott nézeteit, megállapításait.

Eddigélé az irodalmi műelemzés hangsúlyosan a lírai alkotásokkal foglalkozott. Ez az egyoldalúság még feloldásra vár. Például a zeneiség, az irodalmi mű akusztikai rétege aligha csak a lírai (verses) műveknél elemezhető. (Péczy László könyve is többet foglalkozik a verses, mint a prózai művek nyelvi ritmusával.) Holott a prózastílus is – bár valóban közelebb áll a köznyelvhez, mint a líra nyelve – strukturált, művészi nyelv. A vizsgálatot mindkét irányban érdemes lenne folytatni. Egyrészt: Külön figyelmet érdemel a magyar irodalmi nyelvnek fokozott kötöttsége az élőbeszédhez. Más nyelvekben az irodalmi nyelv és a beszélt nyelv távolsága alighanem nagyobb, illetve az irodalmi nyelvi anyagnak a beszélt nyelvhez való viszonya lazább. A magyar irodalom első összefüggő szövegemlékei: „beszéd” és „siralom”. Vörösmarty, Petőfi, de még Ady és József Attila is, költeményeinek egy részét kifejezetten előszóra, hangos előadásra írta... Másrészt: Az irodalmi műben a legélelenebb prózastílus, a legéletyszerűbb, „életből ellesett” párbeszéd is igen raffináltan „megcsinált”, strukturált közlési forma. Például Móricz vagy Hemingway párbeszédei, vagy Illyés csupa párbeszédéből álló *Hangfölvéve*-je a zeneiség szempontjából még kiaknázatlan tanulságokat kínálnak.

Péczy László elemzési modellje igen összetett, sok részletre kiterjed, a műalkotás létrejöttének körülményeit éppúgy magába foglalja, mint az irodalmi mű hatásának vizsgálatát. Az irodalmi alkotás összetevői közül valami módon mégis kimaradt a mű hangneme. Pedig az alkotásnak ez a rétege gyakran igen elevenen vesz részt az esztétikai hatás kialakításában. Honnét van, hogy azonos strukturális elemek hol gúnyos, hol ironikus, hol komikus, hol szatirikus stb. hatást keltenek? Kérdések, amelyekre a műelemzés során választ kell adni.

Mivel a könyv elsősorban tanárjelöltekhez, tanárokhöz, művelt olvasókhöz szól, s haszna főként az iskolai gyakorlatban érvényesülhet, választott példái főként az iskolai tananyagban szereplő szemelvények, s megállapításai e példákól levont következtetések. A példák köre ugyan napjaink irodalma irányában is kitér, a könyvben Weöres-, Juhász Ferenc-idézetek is szerepelnek, s a szerző például a modern művészetek megváltozott időszemléletét is jelzi, de mindez nem kap akkora hangsúlyt, hogy a könyvet a legmaibb irodalom megközelítéséhez is kalauznak tekinthetnők. A könyv elsősorban az Adyval, József Attilával lezáruló költészet, a ma már sok tekintetben hagyományosnak mondott irodalom, az élményköltészet, az elbeszélő-leíró és dramatikus líra befogadására készít föl. Az irodalom napjainkban zajló metamorfózisának, a művészetekben jeleltetkező újfajta tér- és időszemléletnek és e változás összes „formai” következményeinek, a „kreatív” lírának, a „mitikus” irodalomnak, a – Bata Imre kifejezésével – „filozófiai szinten megfogalmazott lírai antropológiának” a megértéséhez (hogy néhány magyar névvel jelezzük, pontosabban, mire gondolunk: például Örkény, Mándy, Mészöly, Hernádi prózájának, a lírában Weöres, Nagy László, Juhász Ferenc s számos fiatal költőnk versének befogadására) a „kulcsot”, a „modellt” még ezután kell megalkotni és rendszerbefoglalni.

Péczy László könyve a legkorszerűbb bevezetés az ún. klasszikus irodalom megközelítéséhez. A legkorszerűbb irodalom esztétikáját és elméletét még ezután kell megírni. A szerző maga tudja ezt legjobban. (Idéztük már: „az elmélet sohasem tart lépést a gyakorlattal”) Mint ahogy az is új könyv (sőt könyvek) földadata lenne (ha már a kívánságoknál tartunk, legyünk telhetetlenek:), hogy megszülessék az irodalom mellett a társművészetek – festmények, zeneművek, tánckompozíciók stb. – műelemzési modellje, azaz megvalósuljon a legteljesebb értelemben vett „bevezetés a műelemzésbe”.

LOBBANÁSOK

Akik számára a költészet nem a szavak pszeudomágiáját és nem burjánzó (vagy akart) látomások elragadtatottságát jelenti, hanem makkacsul a még-megnevezetlen tények, valóság-részek kimondását várják tőle, olyanokét, melyek miatt „szükséges, hogy vers írassék...”, azok számára Rába György költészete váratlan élményeket tartogat. Négy éve megjelent kötetének (*Férfitangra*) verseiben már jól kivethetően jelentkezett az a szemléleti és poétikai sajátosság, aminek egységesebbé kiforrt alakját most a *Lobbanások* darabjai adják elénk. Ennek a sajátosságának megközelítően hiteles bemutatását valahol a mai líra szakadékeinál kell kezdeni.

A lírának az a lényegében rejlő ellentmondása, hogy a legáltalánosabbat a legszemélyesebben keresztül fejezi ki, akkor mélyült válsággá, mikor az örökölt, évezredes paradigmák helyébe lépő modern világkép-változatok, illetve világkép-mozzások érvénytelenítették a világmagyarázat korábban közismert és szinte egyetlen koordinátarendszerét. Abban a költői álláspont – akár pozitív, akár negatív mezőkön – ismert viszonylatokban megadható volt. Természetesen nem a hagyományos világkép idealista tartalmait jelentették „előnyt” a líra számára, hanem a tájékozódási rendszer általános ismertsége. A líra változatlanul az általános kifejezésére tör, de személyessége és érthetősége közt gyakran súlyos konfliktust támaszt az a speciális nehézség, hogy minden költői világnak meg kell határoznia önmagát egy maga alkotta rendszerben. Szubjektívét a szubjektívben? Ez az, ami képtelenség, illetve ha megtörténik – közlésértéke csökken, vagy elvész. Az önrendszer nem lehet merő egyéni fikció, objektív tényezőkön kell épülnie – mert ilyen azért van! – csak ez teszi, tetheti személyes tartalmait másokkal kommunikáló, követhető, feloldható üzenetké. – Az elmúlt száz év lírájának története számtalan kudarc és kevesebb győzelem vonalán sejteti már, hogy hol, merre mutatkoznak a válság sűrűsödései és a kitisztulás irányai. Manapság meg szoktak különböztetni a költészetben egy *önkifejező* és egy *hatni akaró* tendenciát, bár – miképp Szabolcsi Miklós

Kétféle költészet c. kitűnő tanulmányában kimerítően elemzi – a kettő elválasztása roppant bajos, különbözőségük világnézeti vetületükben és közlési szándékaikban jól megragadható. Összefüggeni látszik – persze nem mechanikusan – a világkép önkényes, illetve determinált jellegével. Bizonyos, hogy az önkifejezés és a hatni akarás közti eszményi, dialektikus egyensúly a mai világlírárt nem jellemzi, csak néhány kiemelkedő csúcst. A köztük levő népes versmezőnyben igen gyakran egyik vagy másik (de inkább: egyik) tendencia előretörését látjuk. Mostanában mintha nálunk is erősödnék az önkifejező tendencia. A költészetnek ebben a szférájában – nem mindig, de gyakran – megfigyelhető, hogy a költő az általa alkotott világ-, illetve koordinátarendszer origójába a maga korlátlanul fölnövesztett lírai személyiségét helyezi és törvényadóként, viszonylat-középpontként, a valóságot önmagára vonatkoztató és így meghatározó *Egy*-ként szól. Az önkényesen szubordinált, privát világból kihangzó üzenetek aztán jó részt alig dekódolható rébuszok a külső füleknek, belőlük inkább csak az izoláció, a föltörhetetlen magány jelzései lesznek kihallhatók. – A hatni akaró költészet igen sokféle konkrét lehetőségnél viszont – ismét: nem mindig, de gyakran – megfigyelhető az a gyökerében rokon magatartás, hogy a költő nem magához viszonyít, magából magyaráz és határoz meg mindent, hanem önmagát is egy objektíve determinált valóságrendbe helyezi. Néha éppen az így kialakított valóságkép hordja magán a személyességet is. Ha a felmutatott rend determinációja objektív, akkor a költői világ föltétlenül ismerősebb, mások számára megközelíthető, átélhető lesz, nem csupán az elszigeteltség megérzékelésében. – A líra közösségi érvényének a költői világkép objektív mozzanatai persze távolról *sem kizárólagos, de szükséges* feltételei. (Ennek még semmi köze az ún. objektív lírához.) Ki vonná kétségbe, hogy „A líra: logika; de nem tudomány”? Ez a nagyszerű mondat nemcsak kizárást, de azonosítást is tartalmaz, és a kettő együtt igaz. Ha a líra tisztán objektív világmagyarázat akar lenni a személyesség kivonásával (erre is akad kíséreltet) – filozófia lesz és megszünteti önmagát. De ez bekövetkezik akkor is, ha a „logikát” szünteti meg, azaz objektíve fölfogható, pszichikus működésekben követhető rendjét. Filozófia ugyan nem lesz be-

löle, ám akarva-akaratlan kuriózummá zül-
lik.

Rába György költészetéhez tán azért ju-
tunk közelebb ezzel a kerülővel, mert meg-
értéséhez és értékeléséhez az adja a kul-
csot, hogy lírája egy *kristályos anyagi rend*
világot átható működésének szemléletéből és
magáévá hasonlításából támadt. Azt a lét-
élményét rögzíti versekbe, mely a legátfo-
góbb rend nemes szimmetriáinak áthatásá-
ban halad előre. – *A Halott az isten* c. vers
szemléleti bevezetés abba a körbe, ahol Rá-
ba *kimondja* az emberség realitás-élményét
az anyagi egészben. Itt még arról van szó,
hogy a „gazdátlan világ” birtoklásának
igyekezetében az ember elköveti újabb téve-
dését, ha maga „zöttyen” az eltűnt isten
trónjára, személyes látomásait képzeli vi-
lágmagyarázatnak: „... trónomról egy vagy
hűsz évig / én adok még neki nevet / az-
tán én is halott leszek / halott isten”. Rába
azért (is) igazi költő, mert nem dől be a
csábító, személyes kísértő istenülés káprázata-
nak. A világ tényeit anyagi valóságukban
veszi determinálnak, akár a korszerű tudo-
mány szerint, de a kozmikus egységű anyagi
világfolyamatba az emberi létet helyezi
bele minden megkülönböztető specifikumá-
val. Beköti a nagy áramkörbe az emléke-
zést, a vágyakozást, a szerelmet, a tudást,
a képzeletet, a reményt, az akaratot, a sor-
sot. Nem a tudományt illusztrálja hát: az
emberi létről szól, melyben az anyagi egész
szüntelen hatóerő, de *jelenlétét* az életünk-
ben megérezkelni és ezt kimondani még
alig-alig tudjuk. Költők is ritkán.

Milyen hát „az egész”, és hol, hogyan
áll benne meg vele egységben az ember?
A világ tengelyeire Rába az anyagi-termé-
szeti formák jeleit, illetve az időt írja föl.
A harmadik dimenzió, ahol „az anyag szől-
ni szelidült” és az idő megismeri önmagát
– az ember; azonos velük és különbözik
tőlük az ismerettel. Magánya így kap föl-
tétlen magyarázatot, de értelmet is. *A szel-
lem éneke mondja*: „... magányomban zo-
kogok / s verejtékemben nyugszom el /
test a térben különbözöm”. Az ember „új
természet természetek sorában”, viszonyát
az anyagi létezés más formáihoz két kulcs-
fogalom adja: a „hasonlítok” és a „külön-
bözöm”. Ehhez tartozik még, hogy „min-
den képből átváltozom”, mert létünk köz-
ponti valósága az idő. Életünk a szüntelen
múlás állapota, az idő maga viszont a mú-
lás szüntelen léte: „fölböttünk az idő örök

delet üt / s életünk minden nap kockán ki-
veti”. Más ez a múlás, mint az elmúlás is-
mert, annyit panaszolt ténye, élménye. Rá-
ba interpretációjában az élet sine qua non-ja
(„Változni születünk”), csak benne fogha-
tó meg. Benne sűrűsödik győzelmünk és ve-
reségünk együtt, elválaszthatatlanul („ami
volt az van / nincs nála erősebb / hatalom
nincs nagyobb”; „Legszebb táj egy arcon
a barázda / az időn szerzett bosszú egy ro-
vása”). – Az ember számára a természet
sok minden volt már (pl. menedék, az igaz-
ságok forrása), rendszerint a társadalmi
rosszal szemben a valóság pozitívabb, roko-
nabb része. Itt nem érzelmileg s nem a tár-
sadalom felől minősítődik; Rába a természe-
tet jelek sokaságának látja, melyekben az
anyag tényei sűrűsödnek. Kövek, fák, ma-
darak, utak, égitestek – az anyag üzenetei.
Nem önmagukban jelennek meg, ábrázolva
– festve, bemutatva – nincsenek: a költő
jelentésüket nevezi meg. S az ember dolga
velük éppen ez: fölfogni, magáévá tenni,
kimondani – így továbbadni – az üzene-
teket. Az emberi jel – a szó, a megneve-
zés; annyit ér, amennyi benne a lét, az
anyagi energia, vagyis „Az ige”.

Tökéletesen szerves, a mélyben áramló
kapcsolat kering anyagi való és sors között
e versek tanúsága szerint anélkül, hogy egy
lépos mechanizmus vagy egy pantheista
összeolvadási mámor fedezné. Titka az,
hogy ebben a költői világban az anyagi tör-
vények, összefüggések nem elsajátított ada-
tokként, nem kategóriákként és nem külön
keretekként vannak jelen, hanem mint *élő*
hatások, amikkel érintkezünk, amiknek éle-
tünk alávetett, amik áthatják, létrehívják
és eltörlik, tartalmát adják és magukba
ölelik. Amik által a létezés „rangtalan cso-
da”. Az anyagba való beleszövöttségünk
tudott tény, ám itt lombbal, szellel, éjsza-
kával lélegző érzékletesség, ámulat és bizo-
nyosság és hasonlítás és különbözés. Ebbe
a létélménybe azonban – most legalábbis
– életünk másszintű, társadalmi determi-
náltságai felől csak áttételes, teljesen elvont
jelzések kerülnek. Az ember történetében
közösségi mozzanatok csak távoli epizódok-
ként villannak meg, s ez – tendenciájában
– a természeti és társadalmi lét elválásá-
hoz, azaz elválasztásához vezet, amikor
az élet képe a végtelen párájává szublimá-
lódik, és könnyen metafizikai szimbólum-
má „lényegül”. A társadalmi determinált-
ság egyenrangú jelenlétével maradéktalan

világésszé teljesülhetne Rába György költői világa.

Természetesen minden költő újat akar mondani, de nem mind akar újfajta költészetet, vagy a költészetben új lehetőségeket keresni. Rába az utóbbiak közé tartozik. Költői nyelve, eszköztára régóta erre „késült”, és most már nagyrészt pontos törvényei szerint funkcionál. Legfeltűnőbb sajátossága – nem újkeletűen, de egyre tisztábban – a szakadásos, kihagyásos szöveg- és képnyelv. Ugyiszólván alig vannak mondatai: gondolatföredékeket meg jelentéstömböket (nem is fogalmakat) sorakoztat, beléjük vagy közéjük olykor teljes, gyakrabban töredékes, „félbehagyott” képek íveit, pilléreit építi. Versbeszédében a pozitív és negatív formák rendszerét alkalmazza: a leírt szavak, szöveg, képek a pozitívak, ezekhez elválaszthatatlanul hozzátartozik az, amit kihagy, amit le sem ír, de aminek odaasszociálását a pozitív formák kényszerítően kiváltják, s vele lesznek „készek”. Ez a költői módszer (a fragmentáció) nálunk még nem nyilvánult meg ilyen tiszta igényrel és kizárólagos kifejezésként. Az olvasó dolgát nem könnyíti meg, viszont „nehézségei” kevés kivétellel termékenyek. Az értelmező, kiegészítő aktivitás magasfokú tudatosságában kikényszerítik az együttes élményt, a fölismerés lobbanásait. Mindenféle költői jelentésátvitel és -kiegészítés esetén érvényes, hogy az élményszinkronitást biztosítani és ugyanakkor új jelentésekhez jutni úgy lehet, ha a költő egy optimális távolság-mezőben teremt új kapcsolatokat, viszonyokat. Rába többnyire biztonsággal megtalálja az optimális távokzt a szakadások pólusai közt, hogy továbbvilágító ívfény lobbanjon a sorok végén, szavak után. Egyetlen példaként *A párbeszédén innen* c. vers kezdetét idéznénk: „Elmulnak itt / kiülnek az éghatárra / a fénytelenbe térnek / de átszól visszaszól / egy percre még / mondd édes egy / akár állsz akár nyugszol / beszéld el...” Van azonban néhány eset, amikor túlságosan széthúzza a pólusokat, s a kisülés (az értelem) elillan, a képzet rejtvény marad. A képtöredékek közt is akad olyan tág ugrás, amit bajos követni (pl. „fönn a poharak körbejárnak / s évszakváltásra éhes arcaik / mint városkulcsot kínálják viszik / fanyüvök...”), de gyakoribbak az induktív hatásúak, melyek felszítják a kiegészítő, ösz-

szekapcsoló képzeletet és értelmezést (pl. „Az évek gyufalobbanása / füvel benőtt kiáltások felett / a nagyság ködkürtje néha...”). Legtöbb versben megfigyelhető, hogy a megragadott tény, összefüggést végsőkig *elvont szemlélettel* közelíti meg és *tárgyszerű konkrétsággal* írja le. Pl. a *Névadás* c. versben egy cselekvéssort, ami egyszerre jelenti az anyagi keletkezés-fejlődéspusztulás legáltalánosabb történést, az ember anyagot-világot formáló, önmegvalósító munkáját és a művész tudatos alkotását, az alkotás sorsát. Hiába kérdeznénk, hogy mégis: melyiket leginkább? A tárgyszerűen érzékletes és pontos mozzanatok a textúrában egy fejlődő metafora-láncot alkotnak, s minden fokozatuk mindhárom síkon jelentést kap, mert az azokban legmélyebben közös törvényeket világítja át. Ezeket értjük meg, egymástól jobban és teljesebben, többfelé egyidejűen érvényesen. Elvontság és konkrétság remek egységét számtalan helyen fölfedezhetjük, gyémántűrű metaforáiban elsősorban. Pl. a maga költői útját, költészetét így „nevezi meg”: „Egy szük mezsgyén haladtam az egyetlen / ige felé elnémulóban / ... / az út irt engem... / ... s most az a mezsgye vagyok / már soha semmi több / és soha kevesebb”, más helyen: „útnak eredtem / megszüntem régen / világgá lettem / ez a hang vagyok”. Szuverén formálását a leghagyományosabb eszközök megújításában is látjuk, így ebben a továbbfejlesztett metaforában: „Ott a szerelem zölddő / korát a váratlan ízet / éreztem benne a roppanó / csonthéjas szerkezet”. – Barbár dolog egy költészet eszközeit gyér példákön „mérni” próbálni, nagyrészt lehetetlen is, hisz a versegésből kiemelve értelmüket veszítik, kivált ilyen szoros szövetű versek esetén. Meg aztán a költői eszköz tulajdonképpen nem is eszköz, lényeg. Az említett példákkal csupán az volt a célunk, hogy általuk is megérezkeltesük Rába György lírájának összetéveszthetetlen sajátosságait.

„... a semmiségen át / szirtről szirtre lépni” kíván ez a magas líra; nemcsak a költőtől, de az olvasótól is „zerge-szívet” követel. A szirtekhez nem lehet közeljutni könnyen, ám a szirtek vonzása leküzdhetetlen, s meg is vethetjük rajtuk a lábunkat.

FUTAKY HAJNA

Makay Ida:

MINDÖRÖKKÉ

Akik olvasták, ismerték Makay Ida verseit, már várták első, önálló könyvét. Jó előzetes jelentkezésnek számított a Lengő fényhidak című verseskötet, amelyben hármas „társbérletben”, Bertók László és Galambosi László ciklusaiival, adott közre húsz verset Makay Ida Asszonyvallomás címmel. A Jelenkor-Magvető kiadásban, 1964-ben megjelent könyvből mindössze egyetlen vers került önálló kötetébe. A Mindörökké című könyvben pedig ötvenhat verset találunk. Teljesebb lenne talán az összkép, ha a hármas kötet anyagának legalább felét újra olvashatnánk önálló kötetében. Annál is inkább, mert Makay Ida már öt-hat évvel ezelőtt is jó verseskötettel jelentkezhetett volna. S ha már ennyit kellett várakoznia, bizonyos elégtételt szolgáltathatott volna számára a teljesebb válogatás.

Beszélnünk kell a várakozásról is. Lelket sűrítő, görcsöket kötő állapot. Az okok között minden bizonnyal ott szerepel az a tény, hogy Makay Ida, távol az irodalmi köztudattól, húsz éve tanít kis falusi iskolákban magyar nyelvet és irodalmat. Mondjuk ki, ez önmagában is hátrányos helyzet. Nemcsak a megjelenés szempontjából, hanem emberileg is. S együtt a kettő összehatása sajátos nehezéket erősít, a magány pályáira tereli a költőt a sors „forgatónyomatóka”. Mégis a kritikusok, szerkesztők stb. elvárnák, hogy ebben a közegben derűs versek szülessenek. Ártalmas babona ez és művészetellenes. S ha mindehhez még hozzávesszük az alkati adottságokat, az eleve elrendeltetés csillagterképén, arra a felismerésre kell jutnunk, hogy számára a versírás egyetlen „társalgási” közlekedési lehetőség emberrel, világgal. Amit vállalt, az pedig köznapi hősiesség. Egyébként sem lehet művek minőségi mércéje a magány vagy a szomorúság. A küzdelem egyfajta formái ezek. Kétségtelen, Makay Ida nem közéleti költő, de azért az élet költője. A hozzá hasonló magányosoknak, lelki, emberi szorítások között vergődőknek, tengődőknek küldi, a maga nemében igenis bátor üzeneteit.

Kegyetlenül pontos mondatok és képek fogadják azt, aki gyanútlanul kezdi olvasni Makay Ida könyvét. Összanyagai kényelemre, biztonságra törekvő világunkban alig

akad hely e versek számára az OTP és az Állami Biztosító hirdetései között. Mintha más nyelv lenne, amelyen szorításokról, görcsökről ír. A felszínes, de korszerűnek álcázott irodalmi szemlélet nehezen tudja elhelyezni a harsány és divatos tülekvők között. Az ilyen sorokra legfeljebb legyintenek:

S ki lettél megmért tereimnek foglya,
szemednek édig nyílik ki a táj.
Mielőtt még az irgalom lefogja,
s az ablaktalan alkonyatba zár.

A vers a költőhöz című verse arról a felismert vállalásról beszél, ami akarva-akaratlan már élete legfontosabb része. Szó sincs sehol a kötetben a kezdő költő bizonytalankodásairól. Ami sutaság felvillan, az adja erényei egy részét is. A világ leglényegesebb elemei világosodnak meg élesen, vázíg pusztítottan. Ezért lesz minden feszített és pontos. A mondatok, a költői képek nélkülözik az önfeledtséget, a világra való rácsodálkozást. A láthatókat kemény fényvel vonják be vagy éppen koptatják meztelenre, máztalanná a szigorú felismerések. Ami Makay Ida verseiből ránk fénylik, az is sötét ragyogású, akár fekete márvány tükrözése. Verseit olvasva szívenkap bennünket a női juhászgyulaság. Holott szó sincs semmiféle utánézésről. Önkéntelenül kíváncsodik ide Stetka Éva neve, a gondolatkör kiegészítéseként. Makay Ida végsőket lát, köztük csak az egységet biztosító kristályrácsok összefüggése fénylik. A Már sistereg című verse kifejező példája a feszültség állandósultságának: „Úgy gyűlöllek, hogy sistereg már / élő és tárgy, ha hozzáérek. / Vibráló veszéllyé sűrültem, / mint halált-hozó vezetékek.” . . . „Így csak a volt hitet gyűlöljük, / azt ki hiába élt-halt értünk. / Így csak a rezdületlen törvényt, / amit tudunk, de meg nem értünk.” Az elvárható lazítás nem adatott meg Makay Idának. Nem felesleges talán megjegyeznünk, hogy a „törvény” szónak milyen pontos jelzője van: „rezdületlen.” S mintha csak folytatása lenne ennek a versnek a Csak a határtalanba című. Az utolsó szakaszt idézem:

Mikor már minden út világos.
Villanyok helyén ég a csillag.
Mikor az ablakok, az ajtók
csak a határtalanba nyílnak.

Nem szándékos az idézetek összeválogatása, úgy tetszik, voltaképpen egyetlen verset ír s annak változatait olvashatjuk. Íme négy sor a Csak az ismer címűből: „csak akit lassú máglyára vetettek, / akinek nincs már teste, arca sem, / ki eggyé lett a tűzzel, fájdalommal, / aki már igaz, mert személytelen; az ismerheti, értheti. Ez tehát Makay Ida emberi-költői közérzete. Meghatározza a más jellegű verseket is. Hiszen nála: „a dombsor láncra nyugodt ivű mondat”, tehát a versépítkezést megszabja a kínzóan egységes világlátás. A Szerelmem című verse, – éppen ez a téma! – újból az előbbiekhöz nyújt sajátos kiegészítést: „Időfölötti boldog délután! / Görnyeszt a fény, hogy összeroskadok. / Megtelt veled a föld, és hord a nyár / a lét-előtti öröm fölragyog.”... „Mindenütt te. Szerelmed ég a napban. / A kő föllüktet izzó válaszul. / Veled vagyok, ki az éggel maradtam. / Nem érint meg, s örökre rám borul.” A sajátos világvalóság így nem érinti meg Makay Idát, mégis burkában tartja és már minden végtelenen övé ezen a tájon: „A lombjuk oldott fák lényegszikárok. / – Hova lobbant a pompa évszaka? – / Nincs dísze már, sem varázsa a tájnak, / csak éggel metszett, pontos mértana.” S a továbbiakban is férfiasak a versek: „Lesz-e igém, hogy lényeged kivéssem / a mozdulatlan tömbű szenvedésből?”... „Lesz-e igém, hogy szólhassak veled, / vagy így maradsz már örökre bezárva / a tiltó-meg a tagadószavaknak / irgalmatlan-szép, halott nyelvtanában?” Minden mondata üt és felvázol. Önkaszabolás ez.

Kit megjelölt a fájdalom,
naponta újra megtalálja.
Kegyelmet föld, ég nem terem,
csak csontja póre villogása.

(Kit megjelölt)

Ugyanilyen végtelenek a sorai, ha parasztokról vagy dédanyjáról ír. Csupa görcsös pontosság, feszült készenlét a múlás, a végtelenség behatárolására. Egyhúrú költészet ez voltaképpen, de az az egyetlen húr nem más, mint az elvékonyodott, de acélerős köldökzsinor, ami az étellel összeköti. Ez Makay Ida hangszere! Reméljük, következő kötetére nem kell nagyon sokáig várnunk. A szép külalak: a Magvető Könyvkiadó és a Győr-Sopron megyei Nyomdavállalat dolgozóinak gondos munkáját dicséri.

KISS DÉNES

Agh István:

JÓSLATOK AZ ÚJSZÜLÖTTNEK

Agh István képtelen és groteszk világot mutat fel új kötete tükrében, hogy tudatosítsa a kuszáltságot és közelebb jusson a rendhez. Objektív, hogy szenvedélyek és indulatok áradatát, az elégedetlenség emberi szavait a dolgok összevisszaságával fejezze ki. Montázsokba illeszti össze a valóság szándékoltan költőtlen részleteit, mikroszkóp alá helyezi a világot, hogy eljusson a nagy összefüggésekig, a víz jó ízének tisztaságáig. Mint a film kockái, követik egymást a képek, nem a hagyományos költészet stilisztikai képei ezek, hanem a dolgok és a létezés forgácsai, melyek jelekké válnak elvonatkoztatott összefüggések hálózatában úgy, hogy azért érzékletességükkel fejbe verik az olvasót. A sodró idő rohamában, állandó változások között keresi Agh István az emberi értelmet.

„Nincs időnk a gondolkodásra. Kiszolgáltatjuk magunkat. Ha elektromos agyak diktálják időnk ütemét, mintha személyiségünk avulttá válna, mintha az élet kisiparosai lennénk” – ez kínzó gondja. Magányos lesz az elszemélytelenedő tömegben, az elembertelenedő világban. Átmeneti korban a változások okozta emberi szenvedéseket hordozza, megszólaltatja a szólni nem tudók helyett. Szorongás, nyugtalanság hatja át, kíméletlenül tudatosítja ezt az abszurdítások dialektikája.

De a kigyónak szőre van. Mintha pikkelyes lenne az az öl,
hol jól érzem magam.

Mintha galambtól hullott volna le,
de mázsás súly és rámesett.
Mintha szabadság lenne, fénylene,
amitől rab leszek. Levelek
kaszabolják ezt a szót, jajszó!
nem tudok jajgatni vele.
Enyém se volt és elveszett.

(Őszi dátumok)

Ő az, „kit a győztes forradalom / irgalma sem evett meg” (Utolsó földi szavak). Elégedetlenség, tehetetlenség, forrongó cselekvésvágy üzi: „Mit cselekedjek önmagammal?” – kiáltja a világba (Duplaszálló Mo-

nikának). Otthontalannak érzi magát, hiába „sír-süндörög-sumákol” körülötte magyarul a falevél, az ő sóhajai sodródnak, hiszen „Itthon és mégse itthon / ülök irigységben, gyanakszom / országos pusztulást, kezemmel / benépesítem a hiányt” (Park). Olyan védtelen, mint „elhagyott kisgyerek a fűben” (Sziget), menekülne, hiszen nem illik „belülről égni e „Tilos / nyílt lángot használni” – világon” (Tavaszbán). „Itt állok sorban két hívő között, ki halált követel, / s én örült énekelek” (Őszi dátumok) – állapítja meg vad keserűséggel. Érzelmek forradalmára, a kései József Attila gyilkos iróniájával fordul önmaga ellen „számolok oda-vissza, örülj, / ha van kenyered, (mondom magamnak), (én mondom) örülj, ha meg nem döglesz, / (magam magamnak). Fanyarul ítélkezik: „vagy ez a jó vagy ez se az se jó”, de nem fullad bele a panaszkodásba, önsajnálta. Szemétből szárnyal fel a szó: „Egybesöpört almacsutkák meg minden”, de mégis, ez az a hely, „hol nektek születtem” (Vers).

Önarcképe A megtalált pillanat. Ellentétben hömpölyög tovább, „alakomon vasrácsok árnya fut / álltomban, hajszoznak állva, / állva is megmenekülök”. Múlt és jövő összesűrűsödik, leltározza változó arcait, a kiszolgáltatottság motívumai uralkodnak itt is. Kisgyerek, részeg, beteg, vizsgázó, katona – mind korlátozott létében. Marhapásztor, gyümölcsrabló – talán az elsüllyedt falusi gyermekkor emlékei; vőlegény, szerető – az emberekhez kapcsolódó, a magányt feloldani vágyó kísérletek jele ez, de ugyanígy helyet kap a teljes elveszettség érzése is: nem vagyok, temető vagyok. Mégis azért él, hogy a teljesség pillanatát megtalálja, „hívnam / ha tudnék második személyben beszélni”.

Önmagából mégsem kell kifordulnia, hogy kapcsolódni tudjon. Monumentális látomásokban vetíti ki félelmeit Széljelző alkonyat című versében, kinyújtott kéz ez a másik ember, az emberek felé. Szerelmes vers, ahol kevés szó esik a másíkról, inkább kínzó hiányról. Mit jelent Ágh Istvánnak a szerelem? – „ülő vándorok / megvetett ágya, megfürdött rakodók / patyolata, malac-álmom / jóllakott aratóknak” – azonosítja örömét azokéval, akikkel közösséget érez. Hangja egyre személyesebbé válik, a képeket összefűzi a litániásan ismétlődve felhangzó könyörgés:

életem egyetlen társa legyél,

a feneketlen szakadék közel
túlságosan, túl a hegyen, valaki
trombitál, indulok hozzád, arrafelé
mérgeket kotyvasztanak, hasított
patahegyen állva, tűz körül
ráimbolyognak a kamrafalakra
minden nap, széljelző alkonyatban,
ég vörös lánya a szél,

életem egyetlen társa legyél

Egy teljesebb világ emlékeit örzi, titkokat, sötét mélységeket, babonákat, a természettel együtt rezdülő ember álmait. „A böjti szél fekete lovával” törnek ezek elő, szédületes, démoni erejű forgatagot varázsol a szavak zenéjével. A lelkiismeret-furdalás verseit írta meg a lelkiismeret-furdalás regénye mellett. „Szeme madarát” elárult tetőkre, kijátszott utakra, meglopott udvarokba ereszti. Felelősségérzet hajtja folytonosságot teremteni, ahol megszakadt valami, továbbvinni elmaradt szépségeket és értékeket.

Hová? a fák zöld életét
megtanulni, a szabadságot,
nyitást, termést és megadást?

a nőstény madár énekét
átengedni a hím madárhoz,

s visszaengedni válaszát?
én is kellek valamiért,
ha virág nyílik a virághoz

(Tavaszbán)

Ágh István versei hallatlanul eredetiek, újszerűek, a költő szó és verselés rendkívül biztos kezű mestere. Leghitelesebben saját maga jellemezheti alkotói módszerét: „Ha hóról akarok írni, újra kell teremtenem a havazást, közvetíteni kell képzeitem minden tartományát. A költészet maximális nyelvi megvalósulás, ébreszti agyunk alvó tartományait, s új tartalmakat, sejtéseket vet vissza a mindennapi kifejezésbe. A költő . . . szórobbanást idézhet elő, fajsúlyt növelhet, torzová csonkíthat, a nyelv tömbjeiből domboríthat és hegyesíthat, zenévé szublimálhat, az elvontság határáig csönDESíthat. Mert a szó mélységei, a zene és a matematika absztrakciója felé törekszik,

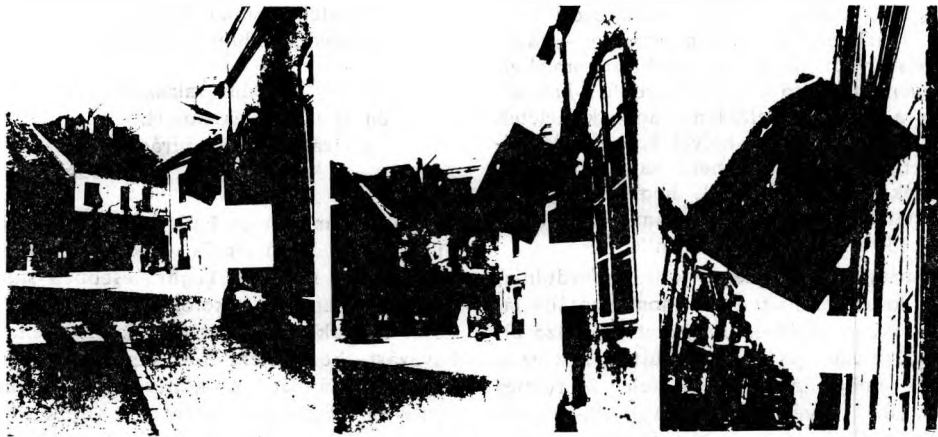
nyelven túli rendszerre is szüksége van, olyan szavakra, amelyek ezt a törekvést sugallják" – írta. Mindezt meg is valósítja kötetében. Gondolkodni kényszerít, bár helyeként a túlságosan nagyívű asszociációk szétzilálják már a vers élményét (Az írka története). Rendkívül sokarcú költészete, a verssorok tördelése, rím, ritmus, alliteráció, enjambement léte vagy nemléte a kifejezés szolgálatában áll, kényelem vagy megszokás sehol sem vezet. Többszólamúságának, nézőpont váltásainak szép példája Csillagra-török című verse, ahol az ember halállal is dacoló örök felfelé törekvésének hódol. A szó idő-viszonyait használja fel, egységbe csendül a mai úrhajós szövegtörredéke a középkor hangulatát keltő archaizáló szakaszokkal, zárószorai még mélyebb távlatokat nyitnak, mintha az égbetörő Gilgames szavaival szólna Ágh István. A költő is „szárnyanőt” ember, aki a csillagok meghódítóit emberi becsületük megtartására inti: „győztek, de el ne mocs-

kolódjon / édcanyánk szoknyája” (Utolsó földi szavak).

„Félek a játszani nem tudó emberektől” – írta József Attila. A tragikus, ironikus, kegyetlenül tudatos és tárgyilagos Ágh István játszani, mosolyogni is tud. A kötet egyik ciklusa, a „Krumplinyomó huszár” csupa derű, csillogás, életöröm. Népköltéssel játszik, csengő-bongó rímekkel muzsikál, virágéneket ír, tükrös tavasz közelítettét igéri, mézes-mázas kalácshuszár, bugylibicska, csepürágók gyermekkori emlékei kerekednek itt könnyed hangú dalokká.

Ágh István egyik nagy versében halott apjának köszöni a „fakorcolyák, / gyep-lők, igák, cukrok, pásztorbotok” élményét, „miatta zúg a nagyharang tovább” (Apám órája). A költő örökségét mindenki kincsévé teszi. A „csontok dalait”, egy haldokló ősi kultúra emlékeit sem feledve, ízig-vérig modern költészetet teremtett, lelkiismeret-furdalás nélkül nézhet vissza az őt szárnyra bocsátó falura.

ZENTAI MÁRIA

LITERATÚRA címen megjelent a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete új folyóiratának első száma. A negyedévenként jelentkező lap felelős szerkesztője *Sötér István*, szerkesztője *Béldi Miklós*. „A *Literatúra* az Irodalomtudományi Intézet műhelyfolyóirataként, a műhely munkáinak tanulságairól, általános érvényű felismeréseiről kíván beszámolni. A *Literatúra* az intézeti műhelyből az élet felé fordul, s keresi az összeköttetést a szocialista társadalom és a marxista irodalomtudomány között... Feladatunknak érezzük, hogy a műalkotások dialektikus és történelmi materialista megközelítésének lehetőségeit keressük. Gondolkodásunkban középponti helyet foglal el a történelmi materialista módszer gazdagítása, melynek egyik előfeltétele, hogy a nemzeti keretek közül mind szélesebb, nemzetközi láthatárokra tekintsünk ki. A szocialista nemzet fogalmának és eszmei tartalmának elméleti, történelmi kidolgozására is vállalkoznunk kell, mert csak így igazodhatunk el az örökségül reánk szállott hagyományban, s csak így értékelhetjük, minősíthetjük helyesen népünk harcait, erőfeszítéseit, a maga jobbik énjének megvalósításáért...” – írja *Sötér István* a *Beköszöntő*ben.

Az első szám főanyagában *Szili József*: Egyetemes korszakok az irodalomtörténetben, *Bodnár György*: A XX. századi magyar irodalom történeti rendszerezésének problémái, *Hankiss Elemér*: Fejlődik-e az irodalom?, *Vajda György Mihály*: A naturalizmus struktúrája, *Illés László*: A szövetségi politika ellentmondásai a húszas években, *Németh G. Béla*: Választás és vérség (Babits nemzettudatának néhány vonásáról), *Czine Mihály*: Antifaszizmus és irodalom: Radnóti Miklós, *B. Nagy László*: Mítosz és önvívóulás (Németh László indulása és az Emberi színjáték), valamint *Vasy Géza*: Regény a forradalom értelméről (Sánta Ferenc: Az áruló) c. tanulmányát olvashatjuk. A „Körkép”-rovatban *Sötér István*, a „Műhely”-ben *Illyés Gyula*, *Martinkó András* és *Rónay György* írása kaptak helyet. A számot „Szemle”-rovat zárja.

Köszöntjük az új irodalomtudományi folyóiratot, s olvasóink figyelmébe ajánljuk.

CSONTVÁRY: Mária kútja Názáretben c. festményéről tartott műelemző előadást Németh Lajos művészettörténész február 15-én, a pécsi Csontváry Múzeumban.

Március 24-én rendezik meg HALLAMA ERZSÉBET és MAKAY IDA szerzői estjét a pécsi Doktor Sándor Művelődési Központban. Bevezetőt mond *Tüskés Tibor*. Közreműködnek *Miklósy Judit*, *Sólyom Katalin* és *Bösze György*, a Pécsi Nemzeti Színház művészei.

A nagykanizsai Thury György Múzeumban kiállításon mutatták be ZS. KOVÁCS DIANA iparművész faliszőnyegeit. A február 15-én rendezett megnyitón Artner Ti-vadar művészettörténész mondott beszédet.

BERZE NAGY JÁNOS NÉPRAJZTUDÓS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA címen kiadvány jelent meg Pécselt Baranya megye Tanácsa, Pécs m. város Tanácsa és a Pécsi Tanárképző Főiskola támogatásával. A munkát *ifj. dr. Berze Nagy János*, a néprajztudós fia és tudományos hagyatékainak gondozója készítette. Az életrajz és a tudományos pályakép mellett tartalmazza a kiadvány Berze Nagy János néprajzi műveinek teljes bibliográfiáját.

STETTNER BÉLA grafikusművész munkáiból rendeztek kiállítást Pécselt, a Ságvári Endre Művelődési Házban. A kiállítást február 16-án nyitotta meg Ujvári Jenő, a Baranya megyei Pártbizottság munkatársa.

A Békéscsabai Városi Tanács és a Kner Nyomda közös gondozásában A MA KÖNYVE A KÖNYV HOLNAPJA címen kötetben jelent meg az 1972 májusában Békéscsabán rendezett országos könyvészeti tanácskozás teljes anyaga. A kötet tartalmazza *Bencsik István* megnyitóját, *Lengyel Lajos*: Könyvkultúránk – könyvművészetünk, *Kass János*: A vizuel térhódítása a könyvművészetben és *Tüskés Tibor*: Korszerű illusztráció – kísérőrajz c. előadásának szövegét, valamint a tanácskozás felszólalásait.

PÉCSI KÖLTŐK ESTJE címmel sorozatot indított a Pécsi Városi Könyvtár és a KPVDSZ Petőfi Művelődési Ház. Elsőként Arató Károly estjét rendezték meg február 25-én a Városi Könyvtár olvasótermében.

A BARANYAI MŰVELŐDÉS új száma teljes egészében a nemzetiségi politika kérdéseivel és a Baranyában élő nemzetiségek életével foglalkozik. A szám élén Takács Gyula megyei elnökhelyettes Nemzetiségi politika Baranyában c. írását olvashatjuk. Az „Oktatás–nevelés” rovatban többek között a nemzetiségi iskolapolitika történetéről, a nemzetiségi anyanyelvű oktatásról és a nemzetiségi szakos tanárképzésről találunk tanulmányokat. A közművelődési írá-
sok sorában a Tanács nemzetiségi bizottságának munkájáról, az anyanyelvi műveltség és a közművelődés összetűgéseiről, a közművelődési könyvtárak és a Pécsi Rádió nemzetiségi tevékenységéről, a délszláv néprajzi múzeumról, majd a Baranya megyei délszlávok társadalmi és kulturális helyzetéről olvashatunk.

Külön rovat mutatja be a baranyai németek és délszlávok öntevékeny ének–zenei együtteseit, valamint Teimel Istvánt, a népművészet mesterét. Az „Ismerd meg Baranyát” rovatban figyelmet érdemel dr. Hoóz István: A nemzetiségek száma és területi megoszlása Baranya megyében c. írása, amely egy 1972-ben végzett felmérés eredményeit ismerteti.

GÁDOR EMIL festményeiből rendeztek kiállítást február 28. és március 16. között Nagykanizsán, a Képcsarnok Egry József termében.

Az Akadémiai Kiadó gondozásában, Zala megye Tanácsának támogatásával megjelent ÖRDÖG FERENC: SZEMÉLYNÉV-VIZSGÁLATOK GÖCSEJ ÉS HETÉS TERÜLETÉN c. munkája. A kiváló fiatal nyelvész korábban Zala megye földrajzi neveit gyűjtötte össze s adta ki 1964-ben.

EX LIBRIS és alkalmazott grafikai kiállítás nyílt március 2-án Pécsen, a József Attila Művelődési Házban.

Március 29-én mutatja be a Pécsi Nemzeti Színház GORKIJ: KISPOLGÁROK c. színművét, a tavalyi évadban elkezdett szovjet drámasorozat új darabjaként. Az előadást Nógrádi Róbert rendezi, a főszerepeket Szirtes Adám, Labancz Borbála, Pásztor Erzsébet, Holl István, Szegvári Menyhért, Vörös Eszter, Faludy László, Vajda Márta és Dávid Kiss Ferenc játsszák.

Az ünnepi könyvhét időszakában jelenik meg GALAMBOSI LÁSZLÓ: Az irdalom ágai c. új verseskötete a Magvető Könyvkiadó gondozásában.

ZALAI MŰVÉSZEK alkotásaiból rendeztek kiállítást Pécsen, a Déryné utcai kiállítóhelyiségben. A március 7-i megnyitón Tóth Lajos, az MSZMP Zala megyei Bizottságának titkára mondott beszédet.

RADNÓTI MIKLÓS versmondó- és kamarának-versenyt rendeztek Mohácson március 16-án Baranya megye és Pécs középiskoláinak részvételével.

Március 11–30. között rendezték meg a Pécsi Kisgalériában HARTMANNÉ BARAKONYI KLÁRA grafikai kiállítását.